

Sección de Lingua / Seminario de Onomástica

Toponimia da Pontenova

Xulia Marqués Valea
Colección Terra Nomeada

Asociación Galega de Onomástica

REAL ACADEMIA GALEGA

Xulia Marqués Valea

Toponimia da Pontenova

Consello de redacción
da colección **Terra Nomeada**

Ana Boullón (Real Academia Galega, Universidade de Santiago de Compostela)

Luz Méndez (Real Academia Galega)

Gonzalo Navaza (Real Academia Galega, Universidade de Vigo)

Antón Palacio (Real Academia Galega, Universidade de Vigo)

Edita:

Real Academia Galega

© Real Academia Galega

© Xulia Marqués Valea

Fotografía da cuberta:

© Vicente Ansola Trueba

Fotografías:

© Vicente Ansola Trueba

Fotografía histórica da Pontenova:

Colección de Carlos Gavino Santiso

Mapa:

© Ángel Duarte Campos

Xeosfera.com

Maquetación:

Real Academia Galega

Impresión:

Lugami Artes Gráficas

Infesta, 96. 15319 Betanzos

ISBN: 978-84-17807-10-8

Depósito Legal: C 1066-2021

<https://doi.org/10.32766/rag.379>

REAL
ACADEMIA
GALEGA

Mais o pasado non se embaza: todo é auga. Corre,
corre, nunca remata porque é auga e auga
ha ser na mañá curada.

Xela Arias, *Intempériome*
en *Poesía reunida (1982-2004)*

A Antonio García Calvo (Carracedo), que nos deu a vida e a facenda.

A Xoán Manuel Marqués, polas acordanzas de outrora que xa non poden ser,
e aos seus netos Arturo e Duarte.

A María Torres Costas e aos seus pais, con apego.

Aos meus alumnos/as do CPI de Vedra, e á miña titoría, que me axudan cada día
a facer realidade dous vellos soños: *Vedra medra e Bótame un capio.*

Introdución

O concello lucense da Pontenova pertence á comarca da Mariña Oriental. Limita ao norte con Trabada, ao sur con Ribeira de Piquín e A Fonsagrada, ao leste co Principado de Asturias e ao oeste con Riotorto.

Está constituído na actualidade por once parroquias: Bogo (San Pedro), Conforto (Santa María), A Pontenova (Sagrado Corazón), Rececende (San Xoán), Santo Estevo de Rececende (Santo Estevo), Vilaboa (San Xulián), Vilameá (San Vicente), Vilarmide (San Salvador), Viloudriz (Santiago), Vilouruz (San Martín) e Xudán (Santa María Madanela).

Ocupa unha superficie de 135,8 km² e dista 55 km da capital provincial. Segundo o padrón municipal (Instituto Galego de Estatística 2019), conta con 2.264 habitantes dos que 1.082 son homes e 1.182 mulleres.

A principal arteria hidrográfica que atravesa o concello é o río Eo, que serve ademais de límite territorial entre Galicia e Asturias. Nas terras da Pontenova desaugan no Eo pola esquerda o rego de Xudán en Santalla de Vilameá e o rego de Riotorto á altura da Rega e da ponte da Santa Apolonia. Pola dereita recibe o rego da Cadavosa, o das Reigadas (en que conflúen o rego do Bidueiro e o de Batinote) e o da Frouseira. Unha vez que cruza a capital municipal, desemboca nel o río Turía, procedente de Taramundi e que antes se xuntara co rego dos Candaedos.

O relevo municipal articúlase en tres unidades que seguen dirección norte-sur: a serra do Pousadoiro, continuación da de Meira, o val do Eo, que ocupa unha posición central, e as elevacións máis ao norte das cadeas montañosas que fan de estrema con Asturias.

A súa relativa proximidade ao mar, a 35 km de Ribadeo, inflúe nun clima que se podería catalogar como de transición, oceánico húmido con matiz de montaña.

A Pontenova forma parte da comarca paisaxística A Mariña-Baixo Eo Interior.

Na Mariña lucense, os antecedentes de poboamento máis ou menos estable retrotraénnos á época megalítica (3500-1000 a. de C.). A proba máis palpable de que este concello estivo habitado desde moi cedo é a alta densidade de elementos patrimoniais atopados no seu territorio.

Desde novembro de 1987 viñéronse realizando traballos de campo que deron pé á catalogación dun bo número de xacementos, agora inventariados oficialmente. No lugar de Sanxés sitúan as medorras da Arqueta e da Lagoa e, tamén nesta parroquia de Bogo, as medoñas da Cruz da Graña 1 e da Cruz da Graña 2 e o túmulo de Coto de Frades 2. Na Valiña, en Vilouruz, localizan O Marco do Candal I e O Marco do Candal II. Outros monumentos funerarios incorporados no repertorio son o túmulo da Serra/Pé de Muín no Acevro (Santo Estevo) e A Aira Vella-Xuncal en Xudán.

Durante a última etapa da cultura megalítica, chegan á Pontenova as primeiras culturas dos metais. Pertence á Idade de Bronce *O Coto de Frades 1* de Bogo e á Idade de Ferro *A Pedra da Arca* do Vilar de Conforto.

Entre os séculos VIII a. de C. e III d. de C. comeza a desenvolverse en Galicia a cultura castrexa que se caracteriza pola aparición dos castros. Son asentamentos fortificados catalogados *Os Castros* de Vilouruz, *O Castro do Patelo* de Santo Estevo de Recende, *O Castro de San Bricio* (popularmente, de *San Briz*) de Goios, *O Castro do Bispo* das Roxas (San Xoán de Recende), *O Castro* de Vilameá, *O Castro* de San Mateo (Viloudriz), *Os Castros* do Vilar de Conforto, *As Coroas* de Eirixúa (Xudán), Vilarxuane (Bogo) e Vilaboa e *A Pena das Vellas* de Vilarmide.

Durante a Idade Media, a comarca está dominada polo monacato que coloniza e repoboa estas terras. A Pontenova convértese no ámbito de expansión e ocupación do poderoso mosteiro cisterciense de Meira e tamén doutros cenobios radicados na contorna, como San Salvador de Lourenzá, Santa María de Vilanova de Ozcos e mesmo da sé mindoniense.

Á administración eclesiástica sucédea unha ordenación civil que comeza a manifestarse co nacemento dos novos núcleos urbanos.

Para A Pontenova ten unha especial repercusión a fundación en 1182 do burgo de Ribadeo, que coincide coa reforma da sé episcopal mindoniense e da propia cidade de Mondoñedo, segundo indica González Paz (2006). Con todo, os elementos esenciais do poboamento rural galego son as *vilas*. Herdeira da *VILLA* ‘casa-granxa romana’, a *vila* medieval pasa a designar, ademais do centro de explotación agraria, unha entidade, un lugar poboado.

As primeiras atestacións destes núcleos de poboación teñen un significativo grao de correlación cronolóxica cando se trata de determinar a data da súa creación ou fundación. A *vila* pontenovesa que consta primeiramente na tradición escrita é *Vilamea*. Aparece vinculada ao patrimonio do mosteiro de Lourenzá a comezos do século XII, en 1127. Sucédena cronoloxicamente *Vilarmide*, atestada en 1174 na colección diplomática do mosteiro de Meira, e *Viloudriz*, presente desde 1177 no tomo de Lourenzá. *Vilaboa*, *Vileimil* e *Vilouruz* encontrámolas a principios do século XIII. *Vilaboa* figura dentro das posesións dos mosteiros de Meira e dos Ozcos e da sé mindoniense; *Vileimil* consta nos rexistros do mosteiro asturiano de Santa María e *Vilouruz* nos de Mondoñedo.

No proceso de configuración do territorio do actual concello da Pontenova hai que referirse obrigatoriamente a Miranda, á xurisdición e terra de Miranda, asunto que abordaremos na correspondente entrada.

Nas terras pontenovesas conviven, coma no resto de territorios do vello reino de Galicia, diversos poderes de diferente entidade e proxección no eido espiritual, territorial e xurisdicional. Á parte da Igrexa, teñen dominios aquí diferentes casas da nobreza, con liñaxes fidalgas tan senlleiras como os Pardo de Cela, Osorio, Aguiar, Basanta, Losada, Moscoso, Teixeira, Ron ou Miranda, e tamén estirpes foráneas como os Villaldrando, condes de Ribadeo.

Algunhas mostras significativas deste pasado señorial perduran aínda hoxe como testemuño: o pazo de Vilaxe en Xudán, a casa de Salmeán en Viloudriz ou a casa da Torre de Saldoira na Pontenova.

O século XVIII principia co avivamento da industria mineira galega, acelerado polo emprego da pólvora, a máquina de vapor e a propia evolución da ferrería (forno baixo, fragua ou forxa á catalá) ou forno alto (Sargadelos).

O ferro foi un dos principais impulsores da industrialización en Galicia e na provincia de Lugo tivo no complexo siderúrxico de Sargadelos, primeiramente fábrica de fundición, un dos maiores centros produtores a partir de 1794.

Ademais, desde finais do XIX, comeza a explotación de tres minas: O Freixo en Monforte de Lemos, A Silvarosa en Viveiro e Viloudriz na Pontenova¹. Desta explotación industrial quedan restos que forman parte do patrimonio local, entre os que sobresaen os fornos de calcinación e as infraestruturas asociadas ao transporte do mineral, como a liña ferroviaria ata Ribadeo, as pontes, estacións e apeadoiros adxacentes ao trazado e o peirao de carga na ría de Ribadeo. Outros elementos patrimoniais vencellados á referida actividade produtiva, que se desenvolveu aquí entre 1899 e 1965, son os mazos e os machucos.

No referente á organización xurisdicional e administrativa, o concello da Pontenova é resultado dun proceso histórico que acada, ben avanzado o século XX, a súa configuración e denominación actuais.

A principios do século XIX, o termo municipal estaba dividido en tres concellos, *Conforto*, *Miranda* e *Vilameá*. O concello de Miranda, con sede rotativa na vivenda do alcalde, comprendía as freguesías de Xestoso (actual Conforto), Vilaboa, Viloudriz, Vilarmide e Xudán. A parroquia de Recende formaba concello propio, igual que o couto redondo de Vilameá. Vilouruz estaba integrado no concello de Vilaformán.

Entre 1820 a 1823, aparecen os concellos de Conforto e Miranda, anexados ao partido xudicial de Ribadeo, e o de Vilameá, adscrito ao partido xudicial de Mondoñedo. A partir de 1845, os tres concellos de comezos de século pasan a ser dous: Viloudriz (que integra Conforto e Miranda) e Vilameá.

¹ <https://www.asociacionbuxa.com/patrimonio/detalle/115>

O Concello de Vilameá acorda nun pleno extraordinario, realizado o 15 de setembro de 1949, cambiar o nome polo de *Puente Nuevo*, denominación que entra en vigor o 26 de novembro de 1951.

A través do Decreto 2167/1963, do 24 de xullo, apróbase a fusión dos dous concellos, Villaodrid e Puente Nuevo, baixo o nome *Puente Nuevo-Villaodrid*. O 9 de xuño de 1979 acórdase a denominación actual, *A Pontenova*, oficial desde o 5 de outubro de 1984.

Na actualidade, A Pontenova segue sendo un concello rural en que o sector primario ten aínda un importante peso económico. Segundo datos do IGE (2018), as empresas que por actividade forman parte deste sector en agricultura e pesca son 82. O número de explotacións de gando bovino é de 91 e as afiliacións por alta laboral no sector de agricultura e pesca, de 99 (datos da SS, marzo 2020). No que concirne aos sectores servizos e industrial, as empresas que por actividade se consideran industria son 26, construción 44, e servizos 148 (IGE 2018).

O tecido empresarial local fórmano Industrial Recense (sistemas de fixación e solucións para prefabricados) e outras empresas dedicadas á construción, instalación de electricidade e fontanería, aluminio, carpintería e fabricación de mobles e silvicultura e explotación forestal.

A lingua da Pontenova

O galego falado no concello da Pontenova pertence ao bloque oriental. A súa caracterización lingüística, no tocante á morfoloxía nominal (que é a que afecta á toponimia), presenta os seguintes trazos:

- resultado da terminación latina $-\bar{I}NU > -in$ fronte ao común $-i\tilde{n}o$: *camín*, *pocín*, *foucín*.
- resultado de $-\bar{A}NES$ (pl. dos nomes rematados en $-n$). Alterna a solución *cais* (Vilaboa, Viloudriz) con *cas* (Rececende).
- resultado de $-\bar{O}NES > -ós$: *camiós*, *ladrós*, *torrós*.
- resultado de $-\bar{A}LES, -\bar{O}LES$ (pl. dos nomes oxítonos rematados en $-l$): *animales* (probable castelanismo).
- resultado da evolución dos grupos latinos $-\check{U}LT-, -\check{U}CT-, -\check{O}CT-, -\check{O}RI-$: *muito*, *lúita*, *truíta*, *noite*, *oito*, *coiro*.
- presenza de iode en formas como *pacio*, *andacio*.
- cos falantes da área mindoniense comparte léxico como *amecer* ‘engadir’, *barruzar* ‘orballar’, *mazaeiro* ‘maceira’, *brosa* ‘machada’, *cimo* ‘grelo’, *cocho* ‘porco’, *folgueira* ‘felgo’, *gouño* ‘coio’, *mallega* ‘malla’, *remollo* ‘ubre’.

- presenta léxico e frases feitas que difiren dos utilizados en concellos próximos como *gorar* ‘osmar’, *enxugar* (a louza) ‘secar’, *chinazco* ‘chisco de pan’, *zameló* ‘zoncho’, *mioco* ‘meco, trato cariñoso’, *currada* ‘curral’; *ir á pola vila* ‘(ir a unha) reunión nocturna para divertirse’, *chover de brea* ‘de xistra’, *non hai pásam’o río* ‘non me vas facer cambiar de opinión’, *meu pitín!* expresión de agarimo usada cos pícaros.
- cos falantes da área asturiana de fala galega comparte o uso da forma reducida *tar* en vez de *estar* e en voces como *piollo*, *miolo* pode conservar as dúas vogais en hiato ou reducilas a unha: *pollo*, *molo*.

Aínda sendo esta unha área de non palatalización de $l-$ e $ll-$ na fala normal, coincide coa anterior ao presentar esporadicamente topónimos coa lateral latina palatalizada. É o caso de *Veiga de Llousas* en Vilargondurfe (Vilarmide) e posiblemente da *Rellousa* de Vilarxuvín (Bogo), da *Sacada da Rellousa* de Río de Campos (Bogo) e do *Fontán Rellouso* de Vilaboa.

Agradecementos

Aos revisores deste libro e nomeadamente á profesora Ana Boullón.

Ao profesor Pegerto Saavedra.

Ao grupo de investigación de Historia Social do Poder do Instituto de Estudos Galegos Padre Sarmiento (CSIC-XuGa).

Aos veciños e veciñas da Pontenova que me axudaron neste labor.

Explicación dalgúns termos

antropotopónimo: topónimo orixinado por un nome persoal. Exemplos: *Mousende*, *Rececende*, *Xinzo*.

asimilación vocálica: fenómeno en que o timbre da vogal tónica inflúe no das vogais átonas que tenden a aproximar a súa articulación. Exemplos: *Pipín*, *Dudrín*.

detoponímico: apelido de orixe toponímica. Exemplos: *Cabanas*, *Campos*, *Castelo*, *Sacadas*.

epéntese: adición dun son (vocálico ou consonántico) non xustificado etimoloxicamente. Exemplo consonántico *r*: *O Acevro*.

etimoloxía popular: reinterpretación asociativa que tende a cambiar un topónimo escuro. O falante modifica o significante *Aldeguer* para facelo comprensible e busca un segmento co que atopa unha certa analoxía acústica *de Guerra*. Exemplo: *Vilar de Guerra* por *Vilar Aldeguer*.

fitotopónimo: topónimo referido á flora (estrato arbóreo: árbores froiteiras e non froiteiras; cultivos agrícolas; estrato arbustivo, subarbustivo e herbáceo; partes da planta). Exemplos: *Figueirúa*, *Folgueirúa*, *Liñeiras*, *Peizais*, *Os Teixedais*.

haplloxía: supresión de sílabas idénticas que conflúen no interior dunha palabra. Exemplo: *Lamarcide*.

haxiotopónimo: topónimo referido a termos do léxico relixioso (edificios de carácter relixioso, cargos eclesiásticos) ou nomes propios (santos, titulares de igrexa). Exemplo: *San Paio*, *Sanxés*, *Santalla*.

hidrotopónimo: topónimo referido á auga (fluvial, mariña ou lacunar; corrente ou estancada). Exemplos: *Fontangordo*, *As Fontelas*.

metáfora: xerada por semellanza, ten a súa base na analoxía entre dous referentes. Hai metáforas en que se dá unha transferencia dun nome anatómico á natureza, ben relativo ao corpo humano (*cabeza*, *pé*, *gorxa*) ou ben animal (*pico*, *morro*). Exemplo: *A Pedra Bicuda*.

orotopónimo: topónimo referido a formas do relevo topográfico (elevacións, depresións, cavidades, chairas etc.). Exemplos: *O Chao*, *O Vale*, *A Varcia*.

posesor: propietario ou propietaria de algo. Os topónimos coñecidos como “nomes de posesores” conteñen o nome persoal do antigo propietario ou propietaria das terras.

retoponimización: cambio dun nome de lugar por outro. Os motivos para o troco poden ser diversos: interpretación pexorativa do topónimo orixinario, recuperación de nomes históricos, para evitar confusións, por razóns xurisdiccionais... Exemplo: *Conforto* por *Xestoso*.

tombo: códice medieval en que eran copiados os documentos máis antigos das igrexas e mosteiros para seren usados a cotío.

toponimia: conxunto dos nomes de lugar dun determinado territorio. Ciencia que estuda os nomes de lugar.

topónimo maior (macrotopónimo): nome dunha entidade de poboación. Exemplos: *Labrada*, *O Machuco*.

topónimo menor (microtopónimo): nome dunha realidade xeográfica (terra, monte, rego, fonte, pena, areal etc.). Exemplos: *A Sela da Mosca*, *Folgueira Colleita*.

topónimo: nome propio dun lugar.

unicum: nome de lugar do que só existe un, isto é, que non se repite en todo o territorio.

xeotopónimo: topónimo que alude á composición do terreo. Exemplos: *As Barreiriñas*, *Lamarcide*, *As Lamelas*.

Parroquias e lugares do concello da Pontenova

Inclúense deseguido as once parroquias e as 102 entidades de poboación que as integran, tal como figurarán na próxima edición do Nomenclátor. Neste estudo foron incorporados os ditames emitidos polo Seminario de Onomástica da Real Academia Galega, que formarán parte da edición actualizada do Nomenclátor de Galicia. Con respecto ao repertorio oficial publicado en 2003, realizáronse os cambios e engadidos que se relacionan a seguir.

Variacións relativas á inclusión e/ou eliminación do artigo:

Cova, A (NG) → *Cova*

Santo Estevo, O (NG) → *Santo Estevo*

Substitucións de formas:

Vilaoudriz (NG) → *Viloudriz*

Vilaouruz (NG) → *Vilouruz*

Vilarmide (O Salvador) (NG) → *San Salvador*

Inclusión de novos topónimos:

Figuran 36 novas incorporacións, marcadas con cursiva na seguinte relación.

Engadíronse tamén dúas entradas correspondentes a accidentes xeográficos importantes no concello, o río *Eo* e a serra do *Pousadoiro*, e unha terceira, *Miranda*, por ser un antigo topónimo que lle deu nome ao *Concello (de Miranda)*, á xurisdición *Miranda* ou *Terras de Miranda* e mesmo ao río *Eo*, coñecido tamén como *río de Miranda*. A Pontenova foi ademais lugar de asentamento da familia *Miranda*, que daría nome e apelidos á vida social e eclesiástica desta comarca.

Cada entrada presenta o nome de lugar con datos relativos á súa identificación, localización, un breve comentario etimolóxico, motivación semántica, atestacións antigas, frecuencia (presenza da forma na toponimia de Galicia tomando

como referencia o Nomenclátor), denominacións locais alternativas e topónimos emparentados no concello.

Dado que a finalidade deste volume é divulgativa, evitáronse explicacións de orde lingüística complexas e limitouse o uso de tecnicismos. Para facilitar a lectura e consulta, incluíuse un glosario de termos técnicos.

No estudo dos topónimos procuramos buscar toda a documentación histórica sobre eles, e para iso nos servimos fundamentalmente do libro *Historia de Conforto* de Manuel García Paje, citado na bibliografía, e mais das coleccións documentais medievais do arquivo catedralicio de Mondoñedo, dos mosteiros de Santa María de Meira e Santa María de Vilanova de Ozcos e do Tombo de Lourenzá mediante a consulta directa nestes volumes ou mediante buscas realizadas no CODOLGa (para os documentos escritos en latín do século XIII e anteriores) e no TMILGa (para os escritos en galego do século XIII ao XV).

Bogo (San Pedro)

Barreiros
Bogo
Cabana, A
Lamelas, As
Machuco, O
Muiñou
Pedra Bicuda, A
Puiteiro, O
Río de Campos
Sanxés
Teixedais, Os
Vale, O
Vilarxuane
Vilarxuvín

Conforto (Santa María)

Bouloso, O
Brandiz
Candaedos, Os
Coirío
Conforto
Chao, O
Dodrín
Ermida, A
Ervelle
Figueirúa

Figueirúa de Arriba

Labrada
Mousende
Pacios
Prazas, As
Saldoiriña
San Mamede
Souto de Mogos
Valindarcas
Veiga da Pada, A
Vilar, O

Pontenova, A (Sagrado Corazón)

Castelo, O
Cova
Foxacos, Os
Foxas
Goios
Muradoiro, O
Peizais
Pontenova, A
Reguengo, O
Saldoira
Vale
Vides

Rececende (San Xoán)

Abureira, A
Cabana
Currás
Rececende de Abaixo
Rececende de Arriba
Riegal
Roxas, As
Vilar das Pedras, O

Santo Estevo de Rececende (Santo Estevo)

Acevro, O
Insua, A
San Pedro
Santo Estevo

Vilaboa (San Xulián)

Aldeguer
Arriba da Cova
Barreiriñas, As
Casanova, A
Castro, O
Cerdeiral, O
Couso, O
Ermida, A
Fontangordo
Muiños, Os
Neipín
Panturreira, A
San Paio
Soutelo
Vilaboa
Vilargondurfe
Vileimil

Vilameá (San Vicente)

Boucigas, As
Liñeiras
Portela, A
Santalla
Varcia, A
Vilameá
Xinzo

Vilarmide (San Salvador)

Navallo, O
Sacada, A
Vilarmide
Vilarmirón

Viloudriz (Santiago)

Salmeán
Viloudriz

Vilouruz (San Martín)

Vilouruz

Xudán (Santa María Madanela)

Beche
Eirexúa
Folgueirúa
Fontelas, As
Lamarcide
Pared Nova, A
Pipín
Selas, As
Veiga da Cruz, A
Vilarín
Vilaxe
Xudán

Outros elementos

Eo (río)
Miranda (antigo concello e xurisdición)
Pousadoiro, O (serra)

Abureira, A

Lugar da parroquia de Rececende

O topónimo repítese na comarca. Á parte do lugar de Rececende, atopamos *A Abureira* en San Pedro de Riotorto. Tamén neste concello, *Bureira* (sen artigo), no lugar da Ermida en Espasande de Abaixo, denomina unha casa, o seu muíño e a súa cortiña. Nas terras lindeiras do Principado, en Vilanova de Ozcos, *O Chao de Bureira* dálle nome a un punto elevado duns 800 m que coñecen ben os afeccionados ás rutas ciclistas.

No léxico característico do galego oriental e tamén no da terra Eo-Navia veciña encontramos o termo *aburar* ‘queimar’, que ademais está presente no asturiano como *aburiar* no occidente e *amburar* no centro e oriente. O LeGA rexistra como propio do oeste ástur *aburar* co significado antes apuntado. Á vista disto, *A Abureira* podería estar relacionada orixinariamente con este verbo e empregarse deste lado do Eo para designar as ‘leiras aburadas’ (quizabes coñecidas como *abureiras*) onde se amoreaban os *tarrós* para seren queimados despois nas *burrueiras*.

A relación de *abureira* con *aburar*, aínda que semanticamente casa, non é doada de manter lexicamente porque as derivacións en *-eira* só de maneira excepcional seguen a temas verbais, coma en *canseira*.

Outras opcións etimolóxicas foneticamente aceptables e en que ademais se pode establecer unha relación de continuidade do topónimo ata hoxe son as que vinculan *Abureira* con dúas voces do léxico común, *(vi)boreira* e *a(bo)boreira*.

A herba *viboreira* (xénero *Echium vulgare L.*) é moi común en prados, campos e camiños. Denomínase *viboreira* porque as súas sementes se parecen á cabeza da *víbora*. *Víbora* procede de *vĪPĚRA* e *viboreira* é un derivado adxectivo formado sobre o apelativo. Na microtoponimia dos concellos ourensáns de Celanova e Quintela de Leirado e no coruñés de Oza-Cesuras existe *A Viboreira* e *As Viboreiras*.

A *abobra* ou *abóbora* (<*APŎPĚRA) designa a froita de diferentes especies da familia das cucurbitáceas. É un termo de orixe incerta. O derivado *a(bo)boreira* viría de *APŎPĚRARIA. Da familia de *abóbora* é *Boborás* (<*APŎPĚRALES), derivado colectivo en *-ALE* e nome do concello ourensán. Na toponimia portuguesa son

máis coñecidas as formacións en *-eira*; *Aboboreira*, *Aboboreiras*, *Abrobreira* e *Abobeira*.

Fáltannos datos documentais precisos e antigos sobre este lugar de Rececende. Unicamente a finais do século XIX atopamos *Abóreira* entre a relación de nomes oficiais no Nomenclátor 1863-1871. Non consta en ningún dos nomenclátors que se editaron ao longo dos séculos XX e XXI.

Acevro, O

Lugar da parroquia de Santo Estevo de Rececende

A vinculación do nome de lugar *O Acevro* co apelativo *acevro*, coñecido e de uso frecuente no vocabulario local, é clara. O termo *acevo* (*acevro*) procede dun derivado da forma vulgar *ACĪFÖLU por AQUĪFÖLŪ.

Nos nomes de lugar da Pontenova coexisten dous radicais: con *r* epentético, *O Acevro* de Rececende (e o apelido *Acebrás*) e sen a presenza de *r*, *O Rego da Costa do Acevo* (Sanxés) e *O Chao do Acevo* (Santo Estevo), microtopónimos.

Para designar un ‘sitio poboado de acevros’, a toponimia escolle adoito abundanciais fitonímicos con sufixación en *-edo/-ido*, como *Acevedo*, *O Acevedo*, *Acivedo*, *Acevido*, *Acivido* e *O Acivido*, ou en *-oso*, como *Acevosos*. O que non resulta tan común é que permaneza o nome dunha árbore sen flexión de número nin modificador adxectivo, como ocorre neste caso e noutros da provincia de Lugo. Exemplos similares ao pontenovés reaparecen en Becerreá e na Fonsagrada (*O Acevo*), en Pedrafita (*Acivo*), en Alfoz e Vilalba (*Acivro*) e en Begonte (*O Acivro*). Na microtoponimia de concellos próximos, tamén o atopamos en Santa Marta de Meilán (Riotorto) e na Devesa (Ribadeo).

A escolla do simple *acevro* é sinal de que a árbore debeu ser unha referencia significativa para quen bautizou o lugar, e isto puido deberse á súa relevancia demarcativa ou simplemente por tratarse dun exemplar illado ou raro.

A primeira referencia histórica que nos consta para *O Acevro* local é de finais do século XIII. García Paje cita un documento do AHN de 1282, onde o prelado mindoniense don Nuno II lles dá licenza aos monxes de Lourenzá para repoboar o monte *Monfrujil*, hoxe *O Acevro*, na parroquia de Santo Estevo de Rececende. Pasados sete anos, serán o abade Fernán Pérez e o convento do mosteiro de Lourenzá quen dean “a pobrar o monte de *Sam Pedro de Munfrugil* a quinze homes”, segundo dá a coñecer Álvarez Castrillón (2013).

A primeira mención documental de *Acebo* que nos consta procede de PARES. Leva data de 26 de abril de 1539 e corresponde a unha executoria do preito de Lope Alonso de *Acebo*, veciño de Vilouruz (Lugo).

Nun documento posterior, de 1600, proveniente da Real Audiencia de Galicia, vemos os veciños do lugar de *Acebro* e Alonso de Eiravedra mantendo un litixio coa xustiza de Lourenzá por quebrantamento de prisión.

No século XVIII, o Catastro de Ensenada (1752) contén numerosas referencias a este lugar tanto no Rexistro de Eclesiásticos coma no Rexistro de Leigos, onde son frecuentes as citas do *Azevo* (*O Azebo*), tamén chamado de *Azevo* (sen artigo).

En 1790, uns veciños do partido de *Acebro* andan en preitos polo corte de madeira e leña na devesa da Augaxosa e A Muxueira (RAudienciaG).

Na actualidade, non atopamos portadores do apelido *Acevro*, pero si de *Acebo*, que na Pontenova acada 6 dos 133 repartidos por 12 concellos galegos. Tamén consta aquí o apelido *Acebrás*, con 19 portadores dos 26 totais que se rexistran en Galicia.

No concello asturiano de San Tiso d’Abres realizouse, entre o 17 de setembro e o 24 de decembro de 1704, o “Padrón a calle hita que se hizo en este Conzejo de Santisso el año 1704”. O editor, García Morís, fai referencia a varios *Acevo* entre os “deszendientes de la *Casa y Solar do Azevo*, sita en el lugar do *Azevo*, parroquia de San Juan de Rececende, que es Casa Solariega de armas poner y pintar”. Algúns son “Hijosdalgo notorio de sangre de ynmemorial tiempo y de carta de executoria”, como don Pedro Luís González *Azevo* e don Antonio González *Azevo* y Lobera; outros curas ou avogados, como don Pedro González *Azevo* y Lobera, “cura propio desta parroquia de San Salvador de Santisso hijodalgo notorio deszendiente de la *Casa y Solar do Azevo* y de la de Santisso”, e don Juan González *Azevo*, “abogado de los Reales Consejos deszendiente de la Casa y Solar *do Azevo* sita en el lugar *do Azevo* Parroquia de San Juan de Rezezende y asimismo deszendiente de las Casas y Solares de Vermúdez y Santiso”.

O apelido *Acevo* (tamén *Acebo*, *Azevo*, *Azebo*) aparece no Catastro de Ensenada (1752) en persoas residentes ou con propiedades en dúas freguesías pontenovesas: Santiago de Viloudriz e San Martín de Vilouruz. Nesta fonte, en concreto na resposta 17 ao Interrogatorio de Viloudriz, lemos: “dijeron que en dicha feligresía no ay artefacto alguno más que tres molinos. Otro al mismo sitio es de don Andrés *Acebo*”. No Rexistro de Leigos desta parroquia cítanse a don Andres *Acevo* (fidalgo) e a Vicente Fernández *Acevo* (labrador), e no de Vilouruz, a don Andrés *Acebo*, a don Lucas *Acebo* (*Azebo*), a Pedro Rodríguez *Acebo* e a don Salvador de Vega y *Acebo*.

Aldeguer

Lugar da parroquia de Vilaboa

O Nomenclátor de Galicia rexistra este topónimo como forma única e no portal Toponimia de Galicia non se referencia entre os máis de 507.599 topónimos que ten á vista e dispostos para consulta.

O nome antigo do lugar era *Vilar Aldeguer*, que reproduce a estrutura sintagmática romance usada para a expresión de propiedade, *vilar* + (de) + posuidor. Na toponimia predial, o propietario ou posuidor aparece primeiramente a carón do seu ben *Vilar (de) Aldeguer*. Pode suceder tamén que no camiño evolutivo o determinado e núcleo nominal (*Vilar*) se perda e reste só o nome persoal *Aldeguer*. Este resultado, máis recente e innovador, é o que figura neste caso como forma oficial.

Para este lugar de Vilaboa temos na actualidade unha dualidade de nomes, un formal e fixado oficialmente, *Aldeguer*, e outro máis expresivo e tradicional, *Vilar de Guerra*. *Aldeguer* ten menos arraigo popular que *Vilar de Guerra*. Isto débese a que, co paso do tempo, o primeiro foi perdendo intelixibilidade e, nun intento por reconstruír a transparencia inicial perdida, cambiouse a forma lexítima *Vilar Aldeguer* por outra *Vilar de Guerra* máis facilmente interpretable. É o que se denomina etimoloxía popular ou asociativa e opera a miúdo na toponimia.

En Galicia, *Aldeguer* é nome de lugar e tamén apelido, pero lévao un reducido número de portadores. Fóra da nosa comunidade ten, no entanto, unha significativa presenza nas provincias de Alacant, Murcia e Barcelona. O *Diccionario de apellidos españoles* (Faure) atribúelle unha orixe catalá e atesta no século X a forma *Aldegarius*, co que o relaciona. Ese nome documéntase máis veces no reino de Aragón (*Aldegario*, *Aldeguerius*, *Aldeguer*) e dá *Aldeguer* regularmente en catalán. A forma galega, se ten esta mesma orixe, só se pode explicar como un préstamo do catalán. *Aldegarius* é un nome persoal xermánico, que podería estar composto polas raíces *ald*, do gótico *alds* ‘tempo’, ‘época’, e unha segunda raíz franca *gario*, do antigo alto alemán *garo* ‘listo, preparado’, ou de *ger* ‘lanza’.

A primeira atestación deste lugar de Vilaboa como *Vilar Aldeguer* encontrámola na documentación do mosteiro de Ozcos: o 13 de xaneiro de 1253 Gonzalo Menéndez de Ribadeo realiza a doazón de “una yuguería en Revedo y su herencia en Box en La Ribeira de Santi” ao abade don Gómez. Neste acto está presente Goncalvo Gallo de *Vilar Aldeger*.

O composto *Vilar Aldeguer* volve aparecer na dita colectánea dos Ozcos:

“de quanta herdade ouvo don Enego Floaz in *Vilar Aldeguer*” (1277); “que vos damos quanta herdade avemos et devemos por aver en *Villar Aldeguer*” (1278); “quanta herdade eu, Jácome Sánchaz (sic) teno destes sobredtios arendada en *Vilar Aldeger*” (1291); “Jácome Sánchez de *Vilar Aldeger* [...] todas suas per-tenenças assy como iaçem en *Villar Aldeguer*” (1294); “Gonçalo Froyaz, dito Galo, de *Villar Aldeguer*” (1294).

Aínda que atopamos rastros na escrita da forma simple *Aldeguer* en 1630, concretamente, no testamento do párroco de Conforto Arias Méndez de Villar Estoa y Miranda (Arquivo de Conforto), este lugar coñeciase a mediados do século XVIII como *Vilar de Aldeguer*. No Catastro de Ensenada (1752) de San Xulián de Vilaboa menciónanse tres presbíteros: don Juan Antonio González e don Pedro de Ron, propietarios “de una casa con un alto al sitio de *Billar daldeger*” e de “una casa terrena al sitio de *Billardaldeger*”, respectivamente. O terceiro, don Lorenzo Villar y Santiso posúe bens “al sitio de *villa daldeger*” (atribuímos a un erro de transcripción o termo *villar* por *villa* no último caso).

No antigo concello de Miranda, na freguesía de San Xulián de Vilaboa, erguíase a casa petrucial de *Vilar de Aldeguer*. O primeiro da caste, do que temos noticia a finais do século XIV ou principios do XV, é Lope López de *Villar* O Vello. A este

sucédeo Gómez Álvarez de *Villar*. O investigador Santiago Iglesias Labat reconstrúe a xenealoxía desta casa (xenealoxia.org).

Aldeguer forma parte dos repertorios toponímicos oficiais desde o Nomenclátor 1863-1871. Tamén consta, a finais do XIX, no Nomenclátor 1891-1895 e no publicado en 1888. O topónimo está presente, ademais, de modo continuado en todas as compilacións oficiais editadas ao longo dos séculos XX e XXI.

Arriba da Cova

Lugar da parroquia de Vilaboa

Véxase a entrada *Cova*.

Barreiriñas, As

Lugar da parroquia de Vilaboa

Xeotónimo ou topónimo alusivo á composición do terreo. Denomínase *barreira* o ‘sitio de onde se extrae o barro’. Son sinónimos de *barreira* e derivados do apelativo *barro* con sentido abundancial o *barral*, o *barredo* e o *barreiro*. *Barreiriña* é diminutivo de *barreira*. Ambos os apelativos proceden de *barro*, vocábulo de ascendencia prerromana.

No tomo de Samos está acreditado un uso toponímico de *Barreiras* a mediados do século XII: “per *Barrarias* et per pontem de Pinela” (1165).

A derivación toponímica no corpus pontenovés está protagonizada en gran medida por sufixos diminutivos. O meirande número de exemplos atopámolo en bases relativas ás características do terreo ou ao relevo: *Lamiñas*, *Os Barreiriños*, *Peneliñas*, *Chailiña*, *Os Chailiños*, *Os Valiños*, *Os Gouñiños*, *Os Penediños*, e en bases fitonímicas: *Castiñeiriñas*, *Cerdeririñas*, *Nogueiriña*, *Os Carballiños*, *Os Salgueiriños* ou *Os Pumariños*.

É moi ilustrativa tamén, por numerosa, a relación de nomes locais formados a partir de *barro* e que designan ‘lugares onde abunda’: *As Barrosas*, *As Barrucheiros*, *Os Barredos* e *Barredales*. Seguramente isto se deba a que noutra época o *barro* tiña un papel determinante na arquitectura e na industria artesanal local.

Barreiros

Lugar da parroquia de Bogo

Véxase a entrada *Barreiriñas, As*.

Xeotónimo con base no termo *barro*, do que é derivado. O apelativo *barro* é de procedencia prerromana. É habitual que xunto aos ríos ou humedais localicemos topónimos que aludan ao *barro*. O pontenovés *Barreiros* non é unha excepción e orixinariamente indicaría un ‘sitio onde hai ou abunda a lama’. O sufixo *-eiro* é un dos de maior rendemento na formación de nomes de lugar e posúe valor abundancial.

Bogo

O topónimo *Barreiros* consta na documentación dos mosteiros de Samos e de Lourenzá desde finais do XI e comezos do XII: “et inde per *Barrarios* de Cornias” (1080), “Uilla mea propria que habeo territorio *Barrarios*” (1101).

A primeira mención do local *Barreiros* na colección diplomática do mosteiro de Vilanova de Ozcos prodúcese en 1274. O bispo de Mondoñedo, dunha parte, e o abade de Santa María, doutra, efectúan “los departamentos dos montes de Reygadas et de *Barreiros*” (CDOscos3). Sacado da mesma fonte documental está tamén o seguinte testemuño: “et per outro marco que jantaron cabo a arqueta de *Barreyros*, entre os caminos anbos, et pelo marco que jantaron en cima do outeyro de *Barreyros*” (1299).

O NG inclúe unha toponimia moi abundante de *Barreiros*. Nesta comarca, o de máis sona é *San Cosme de Barreiros* seguido de *Barreiros de Abaixo* e *As Laxas de Barreiros* de Viveiro. Na toponimia menor local reaparecen *Os Barreiros* en Vilargondurfe, *Os Barreiros de Abaixo* e *Os Barreiros de Arriba* en Viloudriz e *Muiño de Barreiros* en Bogo.

O apelido *Barreiros* rexistra 754 portadores repartidos por 14 concellos galegos. A maior concentración atopámola no ourensán de Nogueira de Ramuín e no coruñés de Muros.

Beche

Lugar da parroquia de Xudán

O investigador Joseph Piel propuxo como orixe deste topónimo o nome persoal latino *Avīdius*, en xenitivo *AVĪDII*, pero parece que explica mellor o topónimo, desde o punto de vista fonético, o cognome latino *Bestius*. Na toponimia predial derivada de nomes de propietarios pode manterse a palabra *vila* ou non, como é este caso.

O NG recolle dúas entidades de poboación *Beche* en Galicia: a de Xudán, na Pontenova, e a de Folgoso, no concello coruñés de Abegondo.

O local *Beche* figura nos repertorios toponímicos oficiais desde o Nomenclátor de 1888 e continúa formando parte dos editados a partir da década dos 30 do pasado século dentro da freguesía de Santa María Madanela de Xudán.

No que concirne ao apelido *Beche*, a primeira documentación histórica onde nos consta é de comezos do século XIII e procede das colectáneas do mosteiro de Meira e da catedral de Mondoñedo: *Beche* (1227), *Petro Iohannis Beche* (1235). Este último é un dos signatarios da acta de fundación da vila de Ortigueira no ano 1235, segundo se recolle na *Historia de Ortigueira* (1999).

Outro *Beche* ben coñecido na comarca foi don Nicolás *Beche*, veciño de Mondoñedo, filántropo e adiñeirado comerciante, con tendas na vila e na Coruña, Ferrol e Pontedeume. Asiduo á feira de Betanzos, onde ofrecía os seus produtos de pasamanería, o 18 de novembro de 1588 mantivo unha disputa co licenciado Álava, máxima autoridade da cidade, que, ao non querer rebaxarlle o prezo do xénero, reclamou a presenza do alguacil Alonso Ares para que requisase uns adornos baixo a acusación de que eran falsos.

Bogo

Parroquia do concello da Pontenova

Lugar da parroquia de Bogo

Estamos diante dun nome de lugar de orixe incerta.

O Nomenclátor de Galicia recolle unha ocorrencia para *Bogo*, a pontenovesa, entre os máis de 37.000 nomes correspondentes a entidades de poboación que configuran o inventario oficial. O portal Toponimia de Galicia ponnos á vista outros dous casos na Coruña e en Lugo: *O Prado do Bogo* en Esmelle (Ferrol) e *Os Bogos* en Xermar (Cospeito).

Na microtoponimia local encontramos en Vilaboa *O Rego de Bogo*, que lle dá nome a un monte de Vilargondurfe situado preto da corrente homónima. Non

sabemos se ten que ver co anterior *O Bogueado*, localizado na mesma parroquia. No lugar *Bogo* permanecen *O Rego do Val de Bogo* (canle artificial) e *a ferrería de Bogo*.

O apelativo *bogo* non se mantivo na fala local, aínda que si consta nalgunhas compilacións lexicográficas (DdD) con dúas acepcións: ‘foxo’ e ‘peixe de mar’. Só a primeira sería susceptible de explicar o topónimo, pero non resulta doado decidir a que particularidade topográfica ou predial fai referencia, se a unha ‘cavidade relativamente pequena e de forma arredondada que se fai no terreo’ ou a un ‘burato para cazar animais, que se disimula con pólas e follas’.

A situación de *Bogo* nun terreo pendente que ten fin no río das Reigadas e o carácter provisorio dos dous trazos antes apuntados non axuda a aclarar a súa motivación.

A primeira mención documental que nos consta para *Bogo* corresponde a unha doazón que Arias Núñez de Pesoz lle fai ao mosteiro de Vilanova de Ozcos, o 6 de marzo de 1316, da sexta parte da herdanza que ten na vila de *San Pedro del Bogo* (CDOscos5).

Álvarez Castrillón (CDOscos5) incluíra na sección “Priorado de Carballido” do cartulario asturiano algúns apuntamentos sobre foros do antigo concello de Miranda, entre eles, un sen data, “de la aldea de San Pedro *del Gobo*”. A primeira impresión é que podería tratarse dun erro do escribán por *San Pedro de Bogo* –ou de *El Bogo*–. Non obstante, na microtoponimia local mantense hoxe en día a forma *Gobo*. *O Val do Gobo* é o nome dun terreo de Vilarxuane na parroquia de San Pedro de Bogo.

Outra fonte textual que nos permite documentar o topónimo *Bogo* é o Catastro de Ensenada (1752). Na resposta á pregunta 17 do Interrogatorio da freguesía de San Xulián de Vilaboa, declaran os veciños 37 muíños fariñeiros; dous están en *Bogo* e pertencen a don Antonio Graña e a Fernando Varela.

A finais do século XVIII, en 1797, encontramos a Melchor Álvaro Aenlle Miranda y Santiso, xunto con Juan Fernández Montolongo e outros veciños do lugar de San Pedro de *Bogo*, preiteando polo terreo de Escourido de Vilaboa. Dous anos antes, fixéranos polo uso dos montes do lugar de *Bogo*, segundo consta nun documento proveniente da Real Audiencia de Galicia.

Na Pontenova o apelido *Bogo* non ten portadores, pero si na provincia da Coruña, cun total de 250 en catro concellos: Valdoviño, Ferrol, Narón e A Coruña. Na área ferrolá, o apelido *Bogo* deixa abundantes pegadas na documentación: a mediados do século XVII, en San Vicente de Vilaboa (Valdoviño), figuran Bartolomé *Bogo* de Rebordaos, que finou en 1641; Bartolomé *Bogo*, o Mozo, bautizado en 1641; e Andrés *Bogo*, fillo de Bartolomé Pérez (xenealoxia.org). No Arquivo do Reino de Galicia atopamos un século máis tarde, entre outros, “Conta e partilla dos bens de Luis *Bogo* entre os seus fillos e herdeiros” (1740) e “Conta e partilla dos bens que quedaron de Julián *Bogo* e a súa muller” (1772).

Boucigas, As

Lugar da parroquia de Vilameá

Parece un derivado de *bouza*, termo de etimoloxía discutida. Algúns investigadores propoñen o latín BALTEA, plural neutro do adxectivo *baltius* ‘o que cinxe’, pero ultimamente estase defendendo unha orixe prelatina. O sufixo *-iga*, de pouco rendemento na toponimia, está presente na lingua común con valor diminutivo en voces como *pontigo* ou *raparigo*.

Denomínase *bouza* un ‘terreo baldío cheo de mato’, significado que o galego comparte co leonés *boza*, *bouza*, o portugués *bouça* e o asturiano occidental *bouza*. Pero *bouza* é tamén un ‘terreo cerrado destinado a pasteiro’, un ‘terreo inculto que se queima para convertelo en labradío’ ou un ‘monte que se vesa durante un ou dous anos’. Non sabemos cal acepción perdura neste nome propio, pero podería ser calquera nunha zona en que as actividades agrarias tiveron de sempre un papel preponderante.

Un uso toponímico do apelativo *bouza* atopámolo a comezos do século XII nos Calendarios dos tombos do arquivo da catedral de Mondoñedo: “Urraca Petri dicta de *Bouza*” (1122-1465). Outras referencias podémolas achar na documentación, entre outros, do mosteiro compostelán de San Martiño Pinario e do bieito de Santo Estevo de Chouzán (Carballedo).

Na microtoponimia da Pontenova mantense *Bouza* en catro parroquias. En Santo Estevo están *O Val da Bouza* e *As Bouzas*, no Acevro e na Insua. En Vilameá, atopamos *Veiga de Bouzas* en Liñeiras. En Xudán, *Chousa da Bouza* no lugar de Lamarcide e *A Bouza* en Beche. En Vilaboa, *O Zarro de Bouza* en San Paio.

O único derivado de *Bouza* que nos consta aquí é *As Boucigas* (lugar, fonte e leira *As Travesas das Boucigas*). Isto non sucede noutras partes do territorio galego onde teñen representación toponímica: *A Bouzada* en Tomiño (Po), *Os Boucelos* en Gondomar (Po), *A Bouciña* en Ordes, Ribeira, Rois (Co), Cambados, Covelo, Ribadumia e Vigo (Po) e *As Bouciñas* en Lousame, Ribeira (Co), Lán cara (Lu) e As Neves (Po).

Non dispoñemos de documentación para *As Boucigas* anterior ao século XVII. Ao profundar no estudo da xenealoxía dos García Estua, Iglesias Labat cita o alfêrez don Pedro García de Estua y Miranda, nado o 1 de marzo de 1634. Casara con Marina Fernández e viviran no lugar das *Boucigas*, na parroquia de Vilameá. Aparecen como fidalgos nos padróns de estado da dita freguesía en 1705, 1708, 1711 e 1714 (xenealoxia.org).

Segundo o NG, *Bouza* e o seu plural *Bouzas* ten moita presenza na toponimia das catro provincias. *Bouza* entra, á parte, en máis de 50 compostos.

Como nome de entidade de poboación hai fóra de Galicia *Bouza*, *Bouzas* e *Bouzas del Rojo* en León; *Bouza das Almas* en Zamora e *As Bouças*, *Bouça Nova* e *Bouça Redonda* en Portugal.

O apelido *Bouza* ten 4.671 portadores en 81 concellos. A Pontenova, con 41, ocupa o terceiro posto por número de rexistros na provincia de Lugo, por detrás de Viveiro e Lugo.

Bouloso, O

Lugar da parroquia de Conforto

No seu uso toponímico, *bouloso* refírese a ‘terreos brandos’, isto é, ‘encharcados e propensos a formar barro e situados habitualmente xunto a humedais e ríos’. O lugar pontenovés do *Bouloso* está á beira do Turía, afluente do Eo, co que parece estar clara a súa motivación. Desde unha perspectiva pragmática, *O Bouloso* identifica aqueles terreos inservibles para a agricultura e complicados para o tránsito.

Bouloso parece un derivado adxectivo abundancial co sufixo *-oso*, pero non se coñece o primitivo; podería estar en relación con *bulleiro* ‘lama’ ou *bullo* ‘lameiro’, formas de orixe descoñecida, quizais prerromana, e seguramente tamén cos topónimos *Boullón* e *Bullón*.

O Bouloso local presenta continuidade na tradición escrita desde finais do século xv vinculado ás posesións de don Pedro de Miranda. O castelo e a casa forte mandá-raos destruír Diego Fernández de *Bouloso*, a quen vemos o 1 de novembro de 1597 recibindo do bispo don Gonzalo Gutiérrez Mansilla e do cabido catedralicio o foro de “el monte Castelo, sito en el concejo de Miranda, feligresía de Villaodrid”. Ese mesmo día, o prelado mindoniense concédelle un foro a Bartolomé da Matela da casería de *Bouloso*, sita na freguesía de Xestoso, no concello de Miranda.

García Paje cita, ademais dos testemuños anteriores procedentes do AHN, un terceiro con data de 31 de outubro de 1597, onde o bispo de Mondoñedo acababa de aforar a Gregorio Sánchez de Cancio a casería de *Bouloso*, sita na freguesía de Xestoso, concello de Miranda.

Pódese consultar no Portal de Archivos Españoles (PARES) o preito de Diego González do Carrizal e Rodrigo de *Bouloso*, irmáns e veciños de Miranda (Lugo), co concello e homes bos de Miranda que leva data de 1580.

Outros testemuños máis tardíos do topónimo encontrámoslos no Catastro de Ensenada (1752) de Santa María de Conforto. Corresponden ao Interrogatorio as seguintes referencias:

“no ay minas, salinas, batanes ni outro artefacto más que un mazo de tirar yerro al sitio de *Bouloso* perteneze a D. Antonio Méndez”, “un molino de agua al sitio de *Bouloso*” (preg. 17).

No Rexistro de Leigos figuran os veciños don Antonio Méndez de *Bouloso* e Joseph Rodríguez de *Bouloso*.

O NG recolle un único topónimo *O Bouloso*, mentres que a forma feminina *A Boulosa* aparece en dúas ocasións: en Vilaboa (Po) e *Vilamaior da Boulosa* en Baltar (Ou).

A toponimia menor pontenovés corrobora a presenza do feminino: *A Boulosa* chámase un arboredo de Rececende e *O Rego da Boulosa*, unha canle artificial desta parroquia.

O apelido *Bouloso* non ten portadores na actualidade en Galicia. Non é o caso de *Boulosa*, para o que obtemos 1.865 portadores en 33 concellos.

Na Pontenova non se rexistra hoxe en día *Boulosa*, aínda que si nos consta nun preito datado en 1601: Diego Fernández *Boulosa* é un dos que litigan por un monte de Salmeán, unha bodega e dez xornais de viña (RAudienciaG).

Brandiz

Lugar da parroquia de Conforto

Topónimo único no Nomenclátor de Galicia, de probable orixe antroponímica, isto é, con orixe nun nome de persoa. *Brandiz* procedería do xenitivo do nome de orixe xermánica *Brandaricus* (*Brandarici* > *Brandriz* > *Brandiz*). Outros topónimos emparentados con *Brandiz* son o galego e o portugués *Brandariz*.

Entre a documentación do arquivo parroquial de Conforto hai un inventario de propiedades que a igrexa arrenda en 1772. Entre elas figura “la *Vega de Brandiz*” pola que Pedro Cotarelo paga 4 reais anuais. Tamén procede deste arquivo unha escritura de venda datada en 1780 e asinada por Santiago Fernández Cancelas, veciño do lugar de Ervelle e Domingo López, veciño de *Brandiz*, ambos da freguesía de Conforto, que de común acordo fan á confraría da fábrica da dita igrexa.

Cabana

Lugar da parroquia de Rececende

Cabana, A

Lugar da parroquia de Bogo

Nome de lugar indicativo dunha construción vinculada á actividade do pastoreo.

Cabana procede do latín tardío *CAPANNA*, quizais de orixe céltica, segundo opina Corominas. A falta de datos máis concretos, podemos pensar que as construcións ás que facía referencia o nome orixinal eran aquelas que cumprían unha función auxiliar para determinadas actividades relacionadas coa gandería ou a agricultura. Calquera dos sentidos do apelativo *cabana* puido callar neste uso toponímico: ‘construción pequena, polo xeral de madeira, que pode ter o teito de palla ou ramallos e que serve, ben para gardar o gran, a herba seca, os apeiros de labranza etc., ben como refuxio da xente do campo’, ‘casa ruín’.

A primeira atestación do lugar de Rececende que nos consta é de mediados do século XII (1157), e corresponde á venda dunha herdade de *Gudios* que Azenar Iñíguez lle fixo á condessa dona Sancha “et per *Cobanam* descendens ad Penan Saldorio, quomodo intrat in Euue” (CDMeira). Creemos que *Cobanam* responde a un erro de transcripción por *Cabana*.

En 1513, nas casas de Vilameá de Miranda, dona María de Bolaño afórallas a Juan de Leira e á súa muller a metade de todas as herdades bravas e mansas e os montes de todo o lugar de *Cabana*, como informa Lence Santar en *El mariscal Pardo de Cela. La Santa Hermandad* (1930).

Este sitio de *Cabana* ou *da Cabana* noméase no Catastro de Ensenada (1752) en numerosas ocasións. Entre os acoutamentos de perímetro da freguesía de San Xoán de Rececende que se citan no Interrogatorio, lemos “y de allí sigue a la fuente *Cabana*”, isto é, “e de alí segue á fonte *da Cabana*”, con omisión do nexo preposicional.

A microtoponimia pontenovesa conta con máis *Cabana(s)* e derivados na parroquia de Rececende: *Veiga da Cabana*, *A Fraga da Cabana* e *Cabanela*. E polo concello adiante quedan, entre outras, *A Boca da Cabana* (O Acevro, Santo Estevo), *A Cabana do Tío Farruco* (Sanxés, Bogo), *O Bosque da Cabana* (Figueirúa, Conforto) e *Cabaniña* (Souto de Mogos, Conforto).

Segundo o NG, andan sobre un cento os nomes de entidades de poboación denominadas *Cabana*, *A Cabana*, *Cabanas* e *As Cabanas* existentes en Galicia.

Na actualidade, para o apelido *Cabana* contamos con 1.386 portadores en 39 concellos. Na Pontenova ten representación o plural *Cabanas*, pero dos 1.825 portadores que se rexistran en 56 concellos, presenta 24, polo que se sitúa na provincia de Lugo por detrás de Mondoñedo e Alfoz.

No “Resumen del vecindario secular de la feligresía de San Juan de Rececende” do Catastro de Ensenada (1752) cítase o apelido *Cabaña* en dous casos: Joaquín *Cabaña* e Antonio *Cabaña*. No Rexistro de Leigos figuran Agustín *Cavana* e Antonio *Cabana* de Currás. En San Xulián de Vilaboa, no Rexistro de Leigos, encontramos a Domingo *Cavanas* e no de Vilaméa, a Agustín *Cavana*.

Candaedos, Os

Lugar da parroquia de Conforto

Actualmente hai, segundo o NG, dous nomes de entidades de poboación *Candaedo*: o pontenovés *Os Candaedos* e o alfocego *O Candaedo*.

Trátase dunha formación de natureza colectivo-abundancial creada a partir de *cando* ou *canda*. Estes apelativos, que perderon o seu uso na lingua común, mantéñense, no entanto, vixentes na toponimia menor local baixo a forma simple *Canda* e os derivados *Candaído*, *Candaosa* e *Candal*, *O Rego da Canda* e *O Val da Canda* (Pacios, Conforto) ou en derivados como *Candaído de Baixo* e *Candaído de Riba* (Aldeguer, Vilaboa), *Candaíde* (O Acevro, Santo Estevo), *A Candaosa*

(Fontangordo, Vilaboa), *O Candal* (Rececende), *Os Candaes* (Dodrín, Conforto) e *Chousa do Candal* (Vilouruz).

A partir do substantivo de que deriva, *cando/canda* (cast. *cándano*, *cándena*), pode interpretarse como fitotopónimo, relacionado co reino vexetal e co sentido de ‘pau pequeno e delgado que se usa para prender lume’ (na zona, *garabullo*); son voces de orixe prerromana. No sistema agrario tradicional estendérase a práctica das cortas (ou rozas) e queimas do monte, e os restos carbonizados resultantes eran aproveitados a miúdo como combustible doméstico.

A comezos do século XIII, na documentación dos mosteiros de San Clodio do Ribeiro e Santa María de Melón (Ou) encontramos xa varias referencias ao topónimo *Candaedo*: “leyram de *Candaedo*” (1224), “loco nominato *Candaedo*” (1231), “in ipso *Candaedo* unum terrenum” (1231), “laream de *Candaedo*” (1235). Para o pontenovés *Os Candaedos* hai que agardar a mediados do século XVI para atopar os primeiros testemuños escritos.

Segundo expón Sanz Fuentes (2002), en 1543, realízase o apeo dos bens que o mosteiro de Meira ten en San Tiso d’Abres. Na escritura noméase un veciño do lugar, Pero *dos Candaedos*.

A mediados do século XVIII (1753), no Rexistro de Leigos do Catastro de Ensenada de Santa María de Conforto, faise referencia a tres veciños: Antonio Rodríguez de *Candaedos*, Antonio Roxas de *Candaedos* e Pedro García de *Candaedos*; e no Rexistro de Eclesiásticos de San Xulián de Vilaboa, ao sitio do *Candaído*. *O Candaído de Baixo* e *O Candaído de Riba* aínda son hoxe topónimos vivos no lugar de Aldeguer, en Vilaboa.

O NG recolle *Candaído* na Fonsagrada e en Vilalba (Lu); *Candedo* en Mañón (Co); *O Candedo* en Monfero e As Pontes de García Rodríguez (Co), Lán cara, Oroul (Lu), Chandrexa de Queixa (Ou) e Dozón (Po); *Os Candedos* en Guitiriz (Lu); e *O Candendo* en Cerceda, Trazo (Co) e Guitiriz (Lu), ademais dos compostos *Os Candedos de Abaixo* e *Os Candedos de Arriba* nas Pontes de García Rodríguez (Co).

Na toponimia menor do norte da provincia de Lugo hai varias pegadas de *Candaedo*, sempre en terras de labor de Santo Acisclo do Valadouro (Foz), Celeiro de Mariñaos (Barreiros), San Tomé en Lourenzá e en Budián (O Valadouro).

Na actualidade non obtemos resultados para o apelido *Candaedo*, pero si para *Candanedo* (6 portadores en Vigo), *Candedo* (82 portadores en 6 concellos) e *Candendo* (77 portadores en 6 concellos). A Pontenova non figura entre os concellos en que se rexistran estes apelidos, aínda que no Catastro de Ensenada de Conforto encontramos citado entre os leigos nunha ocasión a Domingo *Candaedo*.

Casanova, A

Lugar da parroquia de Vilaboa

Topónimo transparente formado polo apelativo *casa* (do latín *CASA* ‘choza’, ‘cabaña’) e o cualificativo *nova* (do latín *NOVA* ‘nova’). O tema *casa* repítese con frecuencia nos nomes de núcleos habitados en Galicia.

Para *A Casanova*, tamén grafado *A Casa Nova*, e o seu plural *As Casas Novas* o número de rexistros que encontramos en Galicia supera os douscentos. Sen saírmos da parroquia de Vilaboa, reaparece *A Casanova* na toponimia menor de Aldeguer, o derivado *Casal* en Aldeguer, San Paio e Vileimil, e *O Casal de María* en Neipín. *A Casanova* tamén queda na Veiga da Pada (Conforto).

En oposición á *Casanova* está *Casavella* de San Paio (Vilaboa) e *A Casavella* de Vilouruz, A Insuba (Rececende), Vilarxuvín (Bogo) e Salmeán (Viloudriz).

Noutros puntos do concello *casa* e os seus derivados continúan a ter presenza na microtoponimia. É o caso da *Casiña* de Vilarmide e Bogo e do *Casal* (A Cortiña de) de Vilouruz.

Este lugar de Vilaboa só foi incluído por un dos nomenclátors publicados ata a actualidade, o Nomenclátor 1863-1871.

O apelido *Casanova* ten 1.877 portadores en 53 concellos.

Castelo, O

Lugar da parroquia da Pontenova

Topónimo indicativo dunha construción fortificada. *Castelo* vén do latín *CASTĒLLU* ‘fortaleza’, diminutivo de *CASTRUM* ‘campamento fortificado’. Aínda que pensamos nun topónimo descritivo con base no apelativo *castelo* ‘núcleo fortificado situado nunha prominencia do terreo’, *Castelo* pode referirse tamén, mediante un emprego metafórico, á propia elevación.

Con frecuencia *O Castelo* vai asociado a un valor demarcativo e mesmo simbólico, de prestixio e poder político. Cónstanos que neste lugar da Pontenova debeu existir un *castelo* ou unha estrutura de carácter defensivo. O asentamento cumpre dabondo con todos os preceptos que a súa localización demanda, isto é, estar situado nun alto, próximo a un río e a unha vía de comunicación.

O “castelo do Boulloso”, tamén coñecido e documentado como “castelo de Villaodrid” e “castelo de Miranda”, fora construído antes de 1348, pois a esa altura aforárao xa o dignatario mindoniense Alonso Sánchez de Moscoso. A fortificación daralle nome a unha xurisdición medieval: *Terras e Castelo de Miranda*.

O 17 de novembro de 1391, don Francisco, bispo de Mondoñedo, e os

canónigos dela yglesia de Mondoñedo e a outros honbres buenos del cabildo que heran presentes, hizieron enplazamiento con Juan Álvarez Osorio, hijo de Alvar Pérez Osorio, que presente estava, el qual dicho Juan Álvarez hera procurador del

dicho su padre por una carta de procuración que está por notoría, el qual luego puso en mano del dicho señor obispo, e dieron luego al dicho Juan Álvarez *el castillo e tierra de Miranda* con los derechos e heredades e juros e pertenencias que pertenesçen e pertenesçer deven a la terrería de Miranda (AHN, Clero, Secular Regular, L. 6680 catedral de Mondoñedo, PARES).

O 9 de xaneiro de 1528, Rodrigo de Soria, procurador do bispo de Mondoñedo, toma posesión do “*castillo* y fortaleza que llaman de Miranda” tras obter aquel real carta executoria ao seu favor no litixio que mantiña sobre o seu señorío co marqués de Astorga. Este é o estado en que encontraba a fortaleza:

la dicha fortaleza estaba derribada y no había allí ni puertas, tomó el licenciado Soria unas piedras y se subió sobre el muro de la dicha fortaleza y se paseó por ella, y arrojó cantos abajo y puso piedras sobre el dicho muro y mandó e hizo bajar a los que estaban en alto subidos en el dicho *castillo*, y cortó de los árboles del dicho monte que estaba cerca del dicho *castillo* y desgajó ramas y lo pidió por testimonio. Testigos: Pero García de Éstoa y García de Luaces, y Pedro de Villoria y el bachiller Dorado. Y después de lo susodicho, este dicho día y mes y año susodichos, el dicho señor juez ejecutor dijo que daba y dio la posesión real, corporal, actual, vel quasi, al dicho licenciado Rodrigo de Soria en el dicho nombre de un pozo de salmones que está al pie del *castillo de Miranda* llamado la Rabinea, y en señal de posesión luego el dicho licenciado Soria en el dicho nombre, arrojó piedras en el dicho pozo, y lo pidió por testimonio. Testigos los susodichos. (xenealoxía.org).

En 1550, o cóengo Lope de Frías reproduce o forte nun plano-debuxo da diocese mindoniense. Trátase dunha ilustración contida no manuscrito sobre o pontificado de don Diego de Soto que se converteu en portada do segundo número da revista *Estudios mindonienses*.

Sabemos por boca de don Alvar Pérez Osorio, marqués de Astorga, que en 1507 o castelo de Miranda xa había tempo que fora tomado, ocupado e derruído por uns tiranos, e permanecía nese estado desde entón. Non obstante, Vázquez Seijas, en *Fortalezas de Lugo y su provincia*, indica que o castelo ou casa-forte o derrubara Diego Fernández de Boulloso entre 1595 e 1599. O referido Diego Fernández de Boulloso tomara a foro o monte de *Castelo* sito no concello de Miranda, freguesía de Viloudriz, de mans de don Gonzalo Gutiérrez Mansilla, segundo indica García Paje citando un documento do AHN de 1597.

Hoxe en día, *O Castelo* destaca na microtoponimia pontenovesa pola súa alta frecuencia. Atopamos *O Castelo* en Sanxés (Bogo), Vilaboa, Vileimil e Souto de Mogos (Conforto); *Os Castelos* en Vilaboa; *O Cerrado Castelo* en Goios (A Pontenova) e *O Prado do Castelo* en San Xoán de Rececende.

No NG é un topónimo abondoso xa que supera con moito o medio cento de formas. O diminutivo latino consérvase na súa forma neutra plural no topónimo lucense *Triacastela*.

Na actualidade, para o apelido *Castelo* encontramos 2.837 portadores en 76 concellos e para *Castelos*, 271 portadores en 16 concellos. Na Pontenova permanecen estes dous apelidos.

Castro, O

Lugar da parroquia de Vilaboa

Provén do latín CASTRUM ‘campamento fortificado’. O *castro* é unha ‘atalaia fortificada’ e, igual que o *castelo*, pode designar as ‘elevacións en que se conservan ruínas destas antigas defensas’. A diferenza entre *castro* e *castelo* radica en esencia en que no *castro* prima a súa natureza residencial, mentres que no *castelo* o seu carácter defensivo, aínda que en ocasións na documentación en latín aparecen usados indistintamente.

Incluimos deseguido os topónimos *Castro* do concello da Pontenova. Para elaborar esta listaxe tivemos en conta a microtoponimia de todas as parroquias, ademais dos bens arqueolóxicos que forman parte do inventario oficial elaborado pola Xunta de Galicia.

Na parroquia de Vilaboa está *O Castro das Coroas*; na da Pontenova, *O Castro de San Briz*; na de Conforto, *O Castro do Vilar* e o labradío dos *Castros*, no Vilar; na de San Xoán de Rececende, *O Castro do Bispo*, *O Castro Vello* e *Os Castros*; en Santo Estevo de Rececende, *O Castro do Patelo* e o terreo dito *O Castro*; na de Vilameá, *O Castro de Vilameá*, *O Castro da Picota* e *O Pico do Castro*; na de Vilarmide está *O Castro da Pena das Vellas* e *O Val do Castro*; na de Viloudriz, *O Castro* no lugar de San Mateo; na de Vilouruz, *Os Castros*; na de Xudán, no lugar de Eirexúa, *O Castro das Croas* e o topónimo menor *Sobre do Prado de Castro dos Cabaleiros*; na de Bogo, en Río de Campos, *O Prado dos Castros*. E neste mesmo lugar, recóllense outras denominacións como *Os Castros* e *O Vedrón dos Castros*,

O Castro

bosques de Río de Campos, *Chao do Castro* e *Castrillois* en Sanxés, a *casa do Castro* en Vilarxuane e *Sucastro*, bosque no Machuco.

Os abondosos restos arqueolóxicos veñen acompañados dun bo número de lendas en que figuran os seus habitantes, os mouros e os tesouros que estes agochaban: unha grade de ouro (no do *Bispo* e na *Pedra da Arca* do Vilar), unha ola de ouro (nas *Coroas* de Vilarxuane) ou unha cadea de ouro (nos *Castros* do Vilar). Esta, segundo din os veciños, unía a *Pedra da Arca* co castro e o lugar de Coirío (ao SL, na outra marxe do río e a uns 350 m).

A respecto da *Pena das Vellas* de Vilarmide, fálanse dunha poboación que vivía arredor do castro. Neste espazo diferenciaríanse tres partes, unha dedicada ao xogo dos birlos, outra a zona de paseo e a última tería unha capela no interior. Cóntase tamén que no lugar de Cernadas (2 km antes de Vilarmide), ao reparar a estrada, encontraron casas redondas de pedra, fouces, muíños e outros útiles que pertencían a uns pastores. Crese que deberon ser os fundadores de Vilarmide.

A toponimia de *Castro* é elevadísima en Galicia segundo se deixa ver no NG. Superan xa o cento os topónimos compostos con *Castro*.

Para o apelido *Castro* temos 60.607 portadores en 288 concellos. Na provincia de Lugo, a maior concentración dáse nos concellos de Lugo, Vilalba, Monforte, Sarria, Castro de Rei e Cospeito.

Cerdeiral, O

Lugar da parroquia de Vilaboa

Fitotopónimo. Trátase dun derivado abundancial de *cerdeira* que dá nome a un ‘lugar onde hai moitas cerdeiras’. O apelativo *cerdeira* procede de CERESARIA ‘cerdeira’. A forma actual resulta dunha disimilación consonántica dun antigo *cerzeira*, antes *cerezeira*.

Para nomear o *Prunus avium* temos en galego os vocábulos *cerdeira* e *cerdeiro*. Ademais, manteñen certa vitalidade as formas *cereixeira* e *cereixo*, formados en romance sobre o nome do froito.

Na toponimia da zona oriental galega hai restos de derivados fitonímicos femininos en -ALE, correspondentes a denominacións de árbores froiteiras, como *As Nogais* (Lu) ou *A Cereixaliña*, diminutivo da *Cereixal* e situada no mesmo concello lucense.

Na Pontenova, a toponimia do primitivo *cerdeira* é máis abondosa que a do seu derivado *cerdeiral*. *Cerdeira* dálle nome a un arboredo de Sanxés (Bogo); *Cerdeiras*, a un bosque de Beche (Xudán); *A Cerdeira Vella*, a un bosque da Veiga da Pada (Conforto); *A Lamacerdeira*, a un cultivo de Pacios (A Pontenova); *A Valga das Cerdeiras*, a un bosque de Goios (A Pontenova); *As Cortiñas do Cerdeiral* é un prado de Neipín (Vilaboa). Existe tamén o diminutivo *A Cerdeiriña* en Figueirúa (Conforto) e no propio lugar de Conforto, e *Cerdeiriñas* en Folgueirúa (Xudán).

A presenza do nome propio *Cerdeira* na documentación é temperá. Do mosteiro compostelán de San Martiño Pinario procede o primeiro testemuño “hereditas de *Cerdeira*”, que está datado en 1218, e do ourensán de San Salvador de Sobrado de Trives “in uilla que uocitatur *Cerdeira*”, en 1233.

Non coñecemos fontes textuais que nos permitan documentar o local *Cerdeira* (non *Cerdeiral*) antes do século XVIII. No Interrogatorio do Catastro de Ensenada (1752) de San Xulián de Vilaboa aparece Francisco de *Cerdeira* (tamén chamado da *Cerdeira*). Un fillo seu, Carlos de *Cerdeira* (ou Carlos *Cerdeira*) é comerciante de sal e de liño “a cartilla”.

O *Cerdeiral* só foi incluído por un dos nomenclátors publicados ata a actualidade, o Nomenclátor 1863-1871.

O NG contén O *Cerdeiral* en Viveiro (Lu), en Salvaterra de Miño (Po) e na Estrada (Po) e *Cerdeiral* en Cortegada (Ou). Tamén está presente nas catro provincias os simples *Cerdeira*, *A Cerdeira*, *Cerdeiras* e *As Cerdeiras*, así como os compostos *Cerdeira de Abaixo* e *Cerdeira de Arriba* no Irixe (Ou), *Cerdeira de Cabalar* nas Somozas (Co) e *Vilar de Cerdeiras* na Baña (Co).

O apelido *Cerdeiral* non ten portadores en Galicia, si en cambio *Cerdeira*, para o que obtemos 1.427 en 30 concellos. A Pontenova con 6 portadores ocupa o terceiro lugar na provincia de Lugo, detrás de Ribadeo e Ribeira de Piquín.

Coirío

Lugar da parroquia de Conforto

Topónimo relacionado coa orografía. Parece atinada a interpretación de *Coirío* en relación coa voz común *coira* ‘vagoada’. *Coirío* nomearía un ‘lugar situado nunha valgada’.

No concello veciño de Trabada aparecen os topónimos *Lendecoira* (‘alén de *Coira*’) e *As Coiras*, para os que parece suficientemente segura a súa relación coa raíz prerromana *caur* ‘engroba, val’.

Na tradición escrita galega, o topónimo *Coirío* deixa pegadas desde o século XI. No tombo do mosteiro de Sobrado dos Monxes podemos ler: “per termino de *Coirio*” (1086), e no tombo de Toxos Outos: “ecclesiam *Sancte Marie de Coirio*” (1195).

Os testemuños documentais encontrados para o local *Coirío* remóntanse ao último terzo do século XIII e proceden da colección diplomática do mosteiro de Vilanova de Ozcos. Elvira Díaz ten a ben dar en herdanza a Pedro Díaz en 1277 os bens que recibirá de seu tío-avó en Vilar Aldeguer. Entre os confirmadores está “Martín Rodríguez de *Cuyrío*” (CDOscos3).

Esta localidade de Conforto está ben atestada desde o século XVII. Por exemplo, en 1616 celebrouse a primeira visita pastoral á igrexa de Conforto de que deixan constancia os libros parroquiais. O visitador foi Jácome Prieto de Cancio, quen levantou acta en “*Coirío* de la feligresía de Gestoso de Miranda” (Arquivo de Conforto).

Este topónimo é un *unicum*, non ten equivalentes en Galicia nin fóra dela, pero si hai bastantes formados coa base da que deriva: *Coira* en Ames, Monfero, Porto do Son, Santiago de Compostela e Teo (Co); *A Coira* en Allariz (Ou); *Coiras* en Piñor (Ou), e os derivados *Coiradas* en Outes (Co), *Coirados* en Marín (Po), *O Coiral* en Cesuras (Co) e *Coirío* na Pontenova (Lu). Na toponimia peninsular hai *Coria del Río* (Sev), *Corias* (Ast), *Corias de Abajo* (Ast), *Corias de Arriba* (Ast), *Casillas de Coria* (CÁC), *Guijo de Coria* (CÁC), *Vegas de Coria* (CÁC), *Coria* (CÁC). En Portugal *Coura* (8) e *Paredes de Coura* (DCP).

Conforto

Parroquia do concello da Pontenova

Lugar da parroquia de Conforto

O nome antigo do lugar era *Xestoso*. Foi substituído por *Conforto*, pola advocación á *Virxe de Conforto*, igual que ocorreu nas *Neves* ou na *Escravitude*, que tomaron o seu nome da *Virxe das Neves* e da *Virxe da Escravitude* (Padrón), respectivamente. É o que se coñece como retoponimización.

Santa María de Conforto é un centro romeiro con gran sona nos concellos do nordeste lucense e do occidente asturiano. O día 8 de setembro celébrase a festividade da Virxe. Aínda que esta advocación mariana non se recorda noutras parroquias galegas, a Virxe do Conforto ten unha homónima italiana, a *Madonna del Conforto*, con culto na catedral de Arezzo.

As referencias escritas máis antigas para este lugar remóntanse a comezos do século XII, proceden do tombo de Lourenzá e presentan un nome distinto: “illa uilla de *Genestoso*” (1117-1129), “in *Genestoso* media de ecclesiastica hereditate de Tabulata” (1177). Equivale ao moderno *Xestoso* e é un derivado abundancial de *xesta* (do latín vulgar *GENĒSTA, clásico GENISTA).

Desde mediados do século XIII figura documentado como *Geestoso*, *Genestoso* e *Genestoso de Miranda* na colección diplomática de Santa María de Vilanova de Ozcos:

“Gundissalvus Fernandi de *Genestoso* armiger” (1249), “Lupus Iohannis de *Genestoso*” (1250), “bispo Affonsso Pérez de *Genestoso de Miranda*” (1274), “Diego Fernández de *Geestoso*” (1277), “herdade de *Geestoso*” (1294), “Pedro Martínez de *Genestoso*” (1294), “Pedro Eanes, clérigo de *Geestoso*, ts.” (1298) (CDOscos3).

Aínda que o titular do santuario foi inicialmente san Bernabé, logo aparece a igrexa baixo a advocación mariana. Na documentación advírtese a miúdo diferenciada a denominación da parroquia, *Conforto* (Santa María), da do lugar ou barrio, *Xestoso*.

No parroquial-inventario de don Gutierre (1385) cítase, entre outras freguesías do alfoz da pobra de Castropol, *Santa María de Gestoso*. Como *Santa María de*

Giestoso figura en dous documentos datados en 1572 e 1582 provenientes do arquivo da catedral de Mondoñedo.

A primeira mención de *Santa María de Conforto* que nos consta é de finais do século XVI: o 8 de outubro de 1573, Rodrigo López de Jabín deixa a manda de que se dean misas por el, entre outros lugares, en *Santa María de Conforto* (CD-CatMondoñedo3). En agosto de 1630, a referencia que encabeza o testamento de Arias Méndez de Villar Estoa y Miranda é *Nuestra Señora de Conforto de Gestoso* (Arquivo de Conforto).

A partir desta data, a parroquia coñécese como *Santa María de Conforto*. Así o podemos ver no “pleito que ponen a los veñinos de la feligresía de Villameá cerca del azer la Puente Nueva en el río d’Eo, los veñinos de *Santa María de Conforto* y Santiago de Villaodríz” datado en 1645 (RAudienciaG).

No arquivo parroquial de Conforto noméase a freguesía de *Nuestra Señora de Conforto* en dous documentos de 1698 e, entre 1662 e 1696, figura *Nuestra Señora del Conforto* en varios litixios da Real Audiencia de Galicia.

O Catastro de Ensenada (1752) tamén contén numerosas referencias a *Santa María del Conforto* e ao sitio de *Conforto* nos censos que se levaron a cabo en Conforto, Vilouruz e Rececende.

Couso, O

Lugar da parroquia de Vilaboa

Denomínase *couso* o ‘buraco a modo de trampa que se prepara no monte para cazar animais, sobre todo lobos’. Etimoloxicamente Corominas explica o termo *couso* como resultado dun cruzamento de *cosso* (< CŪRSUM) e *couto* (< CAUTUM).

Trátase dun nome de lugar moi frecuente en Galicia, presente na tradición escrita desde os séculos X e XI: “rio de *Couso*” (916), “Quintanas de *Couso*” (1101-1200), “*Sancta Maria de Couso*” (1155).

O *Couso* mantense na toponimia menor de case todas as parroquias da Pontenova: *O Couso* (Rececende e Viloudriz), *Os Cousos* (Viloudriz), *As Regas do Couso* (Xudán), *Chao do Couso* (Santo Estevo), *Chousa do Couso Vello* (Santo Estevo), *Cortiñas do Couso* (Vilaboa), *A Pa do Couso* (Xudán), *Couso da Sela* (Conforto), *Cruz do Couso* (Viloudriz e Vilaboa), *Fonte do Couso* (Vilaboa), *O Zarrón do Couso* (Xudán), *O Rego do Couso* (Conforto e Vilarmide) e *As Regas do Couso* (Xudán).

No Rexistro de Eclesiásticos do Catastro de Ensenada de Vilaboa (1752) lemos que o presbítero “D. Lorenzo Villar y Santiso tiene parcelas en los sitios de *O Couso*”.

Este lugar de Vilaboa só foi incluído por un dos nomenclátors publicados ata a actualidade, o Nomenclátor 1863-1871.

O NG inclúe arredor de 50 entidades de poboación chamadas *Couso*, *O Couso*, *Cousos* e *Os Cousos* nas catro provincias, ademais dos compostos *Couso de Abaixo*

e *Couso de Arriba* en Negreira (Co), *Couso de Limia* en Sandiás (Ou), *Couso de Salas* en Muíños (Ou), *Alto do Couso* en Esgos e Maceda (Ou), *O Chao do Couso* en Navia de Suarna (Lu), *O Monte do Couso* en Culleredo (Co), *A Pena do Couso* en Riotorto (Lu), *O Quintario de Couso* en Ribeira de Piquín (Lu) e *As Veigas do Couso* en Castro de Rei (Lu).

O apelido *Couso* presenta 2.793 portadores en 79 concellos. A Pontenova, con 9 portadores, ocupa o décimo sexto posto na provincia de Lugo. A maior concentración dáse nos concellos de Lugo, A Fonsagrada e Ribeira de Piquín.

Cova

Lugar da parroquia da Pontenova

Nome de sentido xeográfico moi evidente, alusivo a unha *cova*, sexa natural ou realizada con intervención humana. O apelativo *cova* procede da forma CŌVA, en latín clásico CAVA.

En ocasións, *A Cova* toponímica tamén pode agochar unha depresión ou unha vagoada do terreo. O lugar de *Cova* da parroquia da Pontenova está preto de Foxas, onde houbo unha mina romana.

En *Arriba da Cova*, lugar da parroquia de Vilaboa, a locución *arriba de* marca a localización espacial de superioridade con respecto a un límite.

A primeira atestación de *Cova* (A Pontenova) atopámola tardiamente, no século XVI. Na relación dos veciños máis notables da parroquia de San Vicente de Vilameá, en 1528, lemos: “Alfonso Marcos y Fernando Pérez Manrique y Juan de (rotura) López de Cova” (xenealoxia.org).

En novembro de 1752 comeza en Vilameá a recollida de información para o Catastro de Ensenada. No Interrogatorio noméase entre os topónimos de perímetro “el lugar de *Coba*”.

O NG recolle máis de 60 entidades de poboación chamadas *Cova* e *Covas*. Na microtoponimia local atopamos *A Cova* en Aldeguer (Vilaboa) e Xudán e *As Covas* no Acevro (Santo Estevo).

Para o apelido *Cobas*, escrito con grafía non etimolóxica, obtemos 2.166 portadores en 65 concellos. A Pontenova ocupa o décimo primeiro posto entre os concellos da provincia de Lugo, que encabezan Lugo, Friol e Outeiro de Rei. En canto a *Coba*, presenta 216 portadores en 11 concellos.

Currás

Lugar da parroquia de Rececende

Currás é plural do nome común *curral*. A explicación máis sinxela para este uso toponímico é a que o liga co recinto adxacente e integrado na casa, o *curral*. A súa etimoloxía está suxeita a diversas interpretacións. Algúns investigadores apoian unha relación de *curral* co verbo latino *cŭrrĕre*, co derivado de *cŭrrus* ‘carro’ **cŭrrale*

ou con *lōcus currālis*. Outros son partidarios dunha filiación prelatina. A fala actual da Pontenova prefire, porén, para denominar este espazo o termo *currada*.

Os dous vocábulos, *curral* e *corrada*, permanecen na toponimia local. Á beira do lugar de *Currás* encontramos os microtopónimos *Os Hortos da Corrada* e *Os Hortiños da Corrada* no lugar de Sanxés (Bogo).

A respecto da flexión de plural nas formas toponímicas agudas rematadas en *al* (<ALES), conflúen aquí as solucións en *ás*, como no caso de *Currás* ou dos microtopónimos *Pedragás* (O Acevro), *Os Ameirás* (Xudán) e *Os Amieirás de Baixo, de Riba e do Medio* (Liñeiras, Vilameá), coas propias e maioritarias desta zona oriental en *ais*: *Os Teixedais* (topónimo maior) e *Os Pedregais* (Xudán), *Reboirais* (Vilarmide), *Muruais* (Goios), *Os Areais* (Pacios), *Os Vales dos Peizais* (Foxas), *Os Carballais* (Saldoiriña e Sanxés), *Os Fontais* (Vilarxuvín) e *Os Mourais* (Viloudriz) (microtopónimos), e unhas terceiras en *ales*, en que se mantén o *l* por castelanismo ou influencia asturiana coma *Os Bañales* (Santo Estevo), *Barredales* (Goios), *Os Candales* (Dodrín), *Os Casales* (Rececende) ou *A Chousa dos Couñales* (Neipín).

A primeira mención documental do topónimo *Currás* atópase na colección de documentos da catedral de Ourense editados por Duro Peña, con data de 1272: “in termino de *Curras* de Iusaos”. Para o pontenovés *Currás* dispoñemos de pouca documentación antiga.

A mediados de outubro de 1607, dona Antonia de Ron, propietaria da casa e morgado de Ron, e o seu home véndenlle ao matrimonio Sancho Menéndez e Catalina Valdés y Navia por 1.300 ducados toda a facenda que a casa tiña no concello de Miranda e no couto de Rececende. A saber, “un quinto del lugar de *Currás* en Rececende”, así consta en *El mariscal Pardo de Cela. La Santa Hermandad* de Lence Santar.

Hai que agardar a mediados do século XVIII para que o Catastro de Ensenada de Rececende (1752) deixe arredor de 50 rexistros do sitio de *Currás*.

Trátase dun topónimo ben representado no NG onde figuran 75 *Currás*, *Os Currás*, *Os Currais* e *Currás de Arriba* e *Currás de Abaixo*; *O Curral Grande* en Cervo (Lu), así como os derivados *O Curralón* en Quiroga (Lu) e *O Curraliño* na Pobra do Caramiñal (Co).

No que concirne ao apelido *Currás*, anotamos 2.050 portadores repartidos por 53 concellos. A maior presenza rexístrase en Moaña e Vigo e, na provincia de Lugo, en Vilalba, Lugo, Guitiriz e Xermade.

Na Pontenova non hai portadores na actualidade, pero si atopamos pegadas no Catastro de Ensenada da parroquia de Vilarmide (1752). Nel vemos entre os leigos a “Joseph *Currás* que tiene una casa con un alto al sitio da Penela”, “Joseph *Currás* de Villarín”.

Chao, O

Lugar da parroquia de Conforto

Topónimo transparente, alusivo á localización deste núcleo habitado nun terreo sen grandes elevacións nin desniveis fronte a outros que o rodean. *Chao* procede do adxectivo PLANU ‘chan’.

A realidade xeográfica casa plenamente co sentido etimolóxico do apelativo nos abondosos microtopónimos que cobren este territorio: *O Chao* (Xudán, Bogo, Vilaboa), *O Chao da Cantaría* (Vilouruz), *O Chao das Penas* (Vilaboa), *O Chao do Espín* (Viloudriz), *O Chao do Nabal* (Conforto), *O Chao Pequeno* (Vilarmide), *Chao Cativo* (Santo Estevo), *Chao Grande* (Santo Estevo).

O apelido *Chao*, bastante común en Galicia, presenta 2.703 portadores en 68 concellos. Non é significativa a súa presenza na Pontenova, a diferenza doutros concellos lucenses como Muras, Oroul, Pedrafita do Cebreiro, As Nogais, Viveiro, O Valadouro ou Mondoñedo.

Dodrín

Lugar da parroquia de Conforto

Probablemente relacionado co prerromano *Dodro*, do que parece diminutivo, tendo en conta que *-ín* é o resultado dialectal nesta área de *-INU*.

Para o investigador Carlos Búa (2018), o concello coruñés de *Dodro* (medieval *Dalodro*) posiblemente sexa un antigo nome en *durum*, debido a que o remate en *dro* nun topónimo se explica mellor a través dese tipo de compostos tan frecuentes na toponimia céltica. Na documentación do mosteiro compostelán de San Martiño Pinario atopamos mencións antigas deste topónimo coruñés: “Sancte Marie de *Dalodro*” (1114), “Sancta Maria de *Daodro*” (1115), “Sancte Marie de *Daodro*” (1136) e “Sancte Marie d[e] *Doodro*” (1405) na *Colección de documentación pontificia medieval de la catedral de Santiago*.

Desde finais do século XVI (1593-1598) temos constancia documental do lugar de Conforto. Cal Pardo (2003) refírese ás “caserías de *Dudrín*”, propiedade da mitra mindoniense, incluídas no inventario que ordena facer don Gonzalo Gutiérrez Mansilla.

García Paje cita un documento do AHN de 1598 onde o devandito bispo de Mondoñedo afora as caserías de Barrela e de Domingo Herbella, sitas na parroquia de Xestoso, lugar de *Dodrín* e concello de Miranda.

En 1601, don Diego González Samaniego, prelado mindoniense, outorga o foro da herdade de *Dodrín*.

A comezos do XVII, en 1634, María Alonso, viúva de Andrés de *Dodrín*, mantén un litixio con Vitorio González, Domingo Alonso e Antonio de Vaamonde, sobre bens de *Dodrín* en Miranda (RAudienciaG).

A carón de *Dodrín* óese hoxe en día unha variante asimilada *Dudrín*.

Eirexúa

Lugar da parroquia de Xudán

A *igrex*a (*eirexa*) é o edificio de maior representatividade nos lugares pequenos. Ao longo do tempo tan importante foi o seu papel na creación de núcleos de poboación que a mención da construción cultural bastou para singularizar a entidade que xurdiu e medrou de par súa. O valor referencial da *igrex*a queda de manifesto nos numerosísimos topónimos a que deu lugar. Así é que o NG contén máis de oitocentas *Igrexa* e variantes romances súas.

O termo *eirexúa* vén de ECLESĪŌLA ‘igrexa de reducidas dimensións’, un derivado do latín vulgar *eclesĭa*, e este do clásico *ecclesĭa* ‘igrexa’. Trátase dun diminutivo lexicalizado que torna en nome de lugar. Outros topónimos galegos que comparten a mesma orixe que *Eirexúa* son *Irixoa*, *Grixoa*, *Grixoá* e *Grixó*.

No que concirne aos resultados do sufixo etimolóxico -ŏLA, vemos que hoxe en día a toponimia galega presenta catro solucións: -ŏa, forma arcaica; -úa, con diferenciación do hiato; -oá, con deslocamento do acento; -ó, con crase do hiato.

Na evolución de *Eirexúa* prodúcese a caída do *l* intervocálico e unha posterior disimilación vocálica entre as dúas vogais que forman o hiato. Outros exemplos locais en que o sufixo -ŏLA segue unha evolución similar son *Folgueirúa* e *Figueirúa*.

O nordeste lucense (A Pontenova, Riotorto, A Fonsagrada e Navia de Suarna) e os concellos asturianos galegófonos constitúen unha área compacta en que é característica esta solución -úa.

No século XII atopamos unha forma *Ygrijoa* nos Calendarios dos tombos do arquivo da catedral de Mondoñedo: “per saltum suum de *Ygrijoa*” (1112).

En dúas cartas de poboamento do mosteiro de Meira, editadas por Saéz Sánchez, encontramos a que supoñemos primeira atestación deste lugar de Xudán: o 19 de xuño de 1262, o abade Heimerico e o convento de Meira xunto aos homes de Abeledo acordan dar a 22 homes e aos seus descendentes “quantum habebamus et habere debebamus in *Eygrigoaa* et in Villa Bono et in aliis locis supradictis”. E na carta XI, outorgada en igual data e por idénticos confirmadores, lemos “quantum habebamus et habere debebamus in *Ingligoo* et in Villabona et in aliis locis supradictis”. O editor identifica *Villabona* coa parroquia de San Xulián de Vilaboa, pero non localiza *Eygrigoaa* (*Ingligoo*) citada no mesmo documento e lugar próximo á anterior.

Como podemos verificar, ningún dos tres casos pontenoveses *Eirexúa*, *Folgueirúa* e *Figueirúa* vén acompañado de artigo.

Eo

Río do concello

O río *Eo* nace en Fonte

Na actualidade, á parte do uso hidronímico, *Eo* forma parte de compostos topónimos como *Fonte*, lugar de nacemento do río, e *A Veiga* (co segmento do *Eo* elidido) e *Ribadeo*, lugares próximos á súa desembocadura.

Eo é un antigo hidrónimo que E. Bascuas (2002) explica a partir de *Euue*, forma medieval ben documentada. Para o investigador, *Euue* procede do composto paleoeuropeo **oiw-upe* < **oi-wo* ‘corrente, río’ mais a forma atemática **-upe*, do tema hidronímico **Up-*

O río *Eo* aparece en fontes medievais como *Éovo* > *Euvo* e sobre todo *Éove* > *Euve*, con múltiples variantes gráficas: *Eou-*, *Euu-*, *Euv-*, *Eub-*, *Iub-* (Búa 2018).

O primeiro testemuño deste topónimo atopámolo no *Diploma Silonis Regis*. O 23 de agosto do ano 775, o rei Silo, a título privado, dóalles a uns relixiosos para que funden un mosteiro varias propiedades no lugar de *Lucis* “inter *Iube* et *Masoma*” (entre o *Eo* e o *Masma*).

A partir do século X, a forma *Euue* alterna na tradición escrita cunha máis evolucionada *Oue*:

“inter *Navia* et *Oue*” (905, 906), “inter *Euve* et *Masma*” (935), “iusta flumen *Ove*” (926), “flumen *Oue*” (972), “río *Oue*” (1006), “río *Ove*” (1011, 1075), “flumine *Ove*” (1106), “fluuium de *Oue*” (1154), “*Nauiam* et *Ouem*” (1154), “riuulum de *Oue*” (1174), “agua de *Oue*” (1292), “agua del *Ove*” (1299).

Este vello hidrónimo *Oue* continúa nos nomes de lugar ribadenses *Ove* (San Xoán) e *O Río de Ove* (lugar da parroquia anterior).

Outra proposta etimolóxica que viña sendo aceptada con carácter xeral era a que interpretaba *Eo* a partir de **Ego* ou da variante incrementada **Ego-va*, **Ego-ve*. A forma sufixada **Ego-va* poñíase en relación co antigo etnónimo *Egovarri* citado por Plinio para referirse aos pobos que habitaban nas estremas dos conventos xurídicos Asturum e Lucense. *Egov-arri* serían os habitantes da ribeira do **E(g)ove* e os testemuños medievais *Eove*, *Euve* herdeiros de **E(g)ove*. Esta hipótese descartouse ao non existir pegadas do *g* na documentación medieval.

Outro problema que arrastra desde as fontes clásicas o hidrónimo *Eo* é o que concirne á súa identificación e localización con respecto ao río *Navia*. Ptolomeo indicara nas *Tablas geográficas* que existían no litoral costeiro galaico-asturiano dous ríos, o *Nabia* e o *Nabialvion*. Dos dous *Navia* mencionados unicamente resta un, pero a pouca distancia entre a foz do *Navia* (en territorio asturiano) e a do *Eo* (límite entre as comunidades) e a referencia aos *Albións*, levou a que se identificase o *Eo* co *Nabia* e o *Navia* co *Nabialvion*.

Na cartografía, o “río *Eo* (*Eu*)” chámase tamén “río de Miranda” desde 1635 en que aparece en *Gallaecia, Regnum* de F. Ojea. Ambas as dúas denominacións repítense ao longo dos séculos XVII e XVIII en distintas compilacións publicadas en 1652, 1695, 1696, 1700, 1703, 1705, 1708, 1749, 1756, 1773, 1791 e 1794.

Ermida, A

Lugar da parroquia de Conforto

Lugar da parroquia de Vilaboa

Topónimo transparente. A *ermida* é unha 'igreja pequena situada lonxe ou fóra do núcleo de poboación, onde se venera un santo ou unha reliquia'. *Ermida* procede de ĘRĚMĪTA 'ermitán'.

Na *Ermida* de Conforto réndeselle culto á Virxe de Lourdes e na *Ermida* de Vilaboa á Asunción. Para informarnos documental e historicamente sobre a primeira podemos consultar a obra *Historia de Conforto*, de García Paje. Canto á segunda, é de orixe románica e atopámola documentada desde comezos do século XIII (xenealoxia.org).

O topónimo *Ermida* aparece en diversas ocasións nos fondos documentais do arquivo parroquial de Conforto. Rui de Loureiro foi cura e arcepreste en 1593 e, en 1596, vivía na súa casa da *Ermida*. A mediados do século XVIII, en 1756, o presbítero Domínguez González Labrada, veciño do lugar da *Ermida*, fundou unha capelania co título de san Bartolomé apóstolo na ermida antiga de San Xoán de Figueirúa. Entre as propiedades arrendadas pola igrexa de Conforto en 1772 están A Veiga de Brandiz, un soto de castiñeiros en Rego d'Agua en Pacios, *A Ermida*, Corgo e O Castelo de Viloudriz (Arquivo de Conforto).

No NG encontramos 70 *Ermida* e *A Ermida*, á beira dos compostos *O Castelo da Ermida* en Salvaterra de Miño (Po), *O Castro da Ermida* en Narón (Co), *Fonte Ermida* e *Ponte Ermida* na Merca (Ou) e *A Ponte da Ermida* en Chantada (Lu).

Na actualidade, atopamos para o apelido *Hermida* 10.418 portadores en 159 concellos.

Ervelle

Lugar da parroquia de Conforto

O topónimo *Ervelle* contén probablemente un xenitivo de posesor *Aruildi*, de *Aruildus*, de orixe xermánica. O nome *Aruildi* encontrámolo documentado a comezos do século IX na colección diplomática editada por Floriano Cumbreño.

Para o pontenovés *Ervelle* contamos con atestacións escasas e tardías. No Catastro de Ensenada de Conforto (1753) menciónase o sitio de *Erbelle* no Interrogatorio. No arquivo parroquial de Conforto consta unha escritura de venda asinada en 1780 por Santiago Fernández Cancelas, veciño do lugar de *Hervelle*, como principal, e Domingo López, veciño de Brandiz, ambos da freguesía de Conforto.

No relativo ao apelido, nin para *Ervelle* nin para *Ervela* se rexistran portadores na actualidade. Si os ten a forma *Herbella* con 25 portadores en 2 concellos: A Pobra do Brollón (Lu) e Vigo. Na Pontenova cóstanos o apelido desde finais do século XVI.

García Paje menciona un documento do AHN de 1598, onde o bispo Gutiérrez Mansilla afora a Juan González a casería de Domingo *Herbella*, sita na parroquia de Xestoso, lugar de Dodrín e concello de Miranda.

Dous séculos despois, o 31 de outubro de 1788, don José Cornide diríxelle ao bispo mindoniense don Francisco Cuadrillero y Mota unha carta sobre o fomento das fábricas de indianas e o cultivo do liño en Galicia. Nela noméase a don Bernardo *Ervela* como integrante dunha comisión encargada de executar unha real orde do Consulado, tal e como dá a saber Lence Santar no seu estudo sobre a industria liñeira artesanal da antiga provincia de Mondoñedo.

Aínda que na base do apelido podería estar o apelativo *ervella* (*Pisum sativum*), do latín ERVĪLIA, non podemos concluír que se trate da mesma forma ca a do topónimo.

Vicente Anxola

A Ermida

Figueirúa

Lugar da parroquia de Conforto

Figueirúa de Arriba

Lugar da parroquia de Conforto

Fitotopónimo con base no apelativo *figueira*. *Figueirúa* procede do diminutivo FĪCĀRĪŌLA ‘figueiriña’, creado sobre FĪCĀRĪA ‘figueira’ e esta, á súa vez, sobre FĪCUS ‘figueira’, ‘figo’.

Á beira de *Figueirúa* quedan na microtoponimia pontenovesa *A Figueira* en Vilarmide e Conforto, *As Figueiras* en Vilaboa e *Figueiras* en Xudán.

Figueirúa presenta unha solución *-úa*, minoritaria e propia da marxe mindoniense e lucense oriental, correspondente ao resultado evolutivo da terminación *-ŏLA*. Non obstante, no Catastro de Ensenada da parroquia de Conforto (1753) atopamos un resultado *-oa*, *Fig(u)eiroa*, en dous casos no Rexistro de Eclesiásticos: “don Joseph San Pedro tiene una casa con un alto y un órreo al sitio de *Figueiroa*”, “don Joseph Méndez tiene una casa con un alto al sitio de *Figueiroa*”.

Estamos diante dun topónimo para o que contamos con testemuños escritos desde o século x. Na *España Sagrada* do P. Flórez lemos: “per veream de *Figueiroa*” (916), “medietatem de *Figueiroa*” (916). Para o pontenovés *Figueirúa* non encontramos, no entanto, atestacións ata mediados do século xvi.

Sanz Fuentes (2002) cita un documento do AHN de 1541, correspondente a unha carta de poder outorgada polo mosteiro de Meira ao escribán Bartolomé Fernández, para que poida indagar por medio de testemuñas os bens que o mosteiro ten en San Tiso d’Abres, Asturias. Entre outros confirmadores está Alfonso de *Fygeyrúa*. En 1543 realízase o apeo. Actúa como testemuña Álvaro de *Fygueyroa*. Diego Fernández do *Pineyro* declara acerca das posesións do anteriormente mencionado Álvaro de *Fygueyroa*, dito agora de *Fygeyrúa* (*Fygueyrúa*):

Yten dixo más heste dicho testigo, que llebaba Álvaro de *Fygueyrúa* una pieça de herdade en Santandrés, en la chousa de Redondo [...] Yten dixo más así mismo que lleva el dicho Álvaro de *Fygueyrúa* çiertas bynas en el dicho lugar de Santandrés.

García López continúa a enumerar as pertenzas do cenobio. Cita entre os veciños a Alfonso de *Fygeyrúa* “que lleva por el dicho monesteryo çiertos quiñones das praças de Gallera e de Romaos”.

Un século despois, en 1645, atopamos os veciños de Conforto e Viloudriz preiteando cos de Vilameá “Sobre el adreço y fábrica de la puente del río de Miranda que llaman Puente Nueva”. O 9 de xullo, os primeiros outórganlle un poder a Domingo Fernández de Lourido para que os represente e defenda ante a xustiza. Aparece entre os asinantes Domingo García de *Figirúa* (RAudienciaG).

O NG recolle á beira de *Figueiroa* (21 casos), *Figueirúa* na Pontenova, *Figueiroa* en Abegondo (Co), *Figueiró* en Gondomar e Tomiño (Po), *Figueiroa Pequeno* en Abegondo (Co) e *Figueiroa de Abaixo* e *Figueiroa de Arriba* na Estrada (Po).

Nin *Figueirúa* nin *Figueiroa* xeraron apelido. Para a forma deturpada por castellanismo *Figueiroa* atopamos 4.883 portadores en 70 concellos.

Folgeirúa

Lugar da parroquia de Xudán

Fitotopónimo cuxa orixe está no apelativo *folgueira*. *Folgeirúa* vén de **filċārĭola* ‘folgueiriña’, diminutivo de **filċārĭa*. Do derivado colectivo FILċĀRĪA proceden *felgueira* e *filgueira*, ademais de *folgueira* que é a variante propia da zona. Os topónimos creados sobre *folgueira*, toxo ou espiño, designan a miúdo terreos baldíos pero que son aproveitables polo pasto na explotación extensiva.

Folgeirúa presenta unha evolución do sufixo diminutivo *-ŏLA* similar ao dos pontenoveses *Eirexúa* e *Figueirúa*. Fóra deste concello reaparece *Folgeirúa* na Órrea (Riotorto) e as variantes *Folgeiroa* e *Filgueiroa* en Cervantes (Lu) e Lalín (Po), respectivamente.

Folgeira aparece documentado no século xv nos Calendarios dos tombos do arquivo da catedral de Mondoñedo: “Petro Martini de *Folgeira*” (1462).

No lugar de Coirío, en Conforto, atopamos un microtopónimo singular, *Folgeira Colleita*, que figura no Catastro de Ensenada desa freguesía en 1753. No Rexistro de Eclesiásticos menciónase a don Pedro Vilar, cura de Viloudriz e dono de “un ferrado de labradío de terceira calidade al sitio da *Folgeira Colleita*”.

O primeiro testemuño que relaciona documentalmente este lugar de Xudán procede de CDCatMondoñedo2 e corresponde a unha escritura de foro. O 10 de maio de 1491, o administrador do mosteiro de Santa Comba da Órrea afora “a Gomes de *Folgeyrúa* et a vosa muller Maria Lopes la casaria de Vilaagilde”.

A toponimia galega para designar a noción de aglomeración de *felgo* (feito, fento) prefere as formacións derivadas co sufixo abundancial *-oso*, *-osa*. Así se deixa ver no NG que contén nomes de localidades e concellos ditos *Folgeirosa* (1), *A Folgosa* (1), *Folgosa* (3), *Folgo* (15), *As Felgosas* (1), *Felgosa* (2), *Fieitosa* (2), *O Fieitoso* (3) e *A Fentosa* (1).

Na actualidade, o apelido *Folgeirúa* non se mantén en Galicia. En cambio, *Folgeira* ten 1.521 portadores en 34 concellos. Un deles é A Pontenova con 7. Na provincia de Lugo, o punto de maior concentración dáse no concello de Lugo, con 400 portadores.

No Catastro de Ensenada da parroquia de Conforto, a mediados do século xviii, consta entre os leigos Pedro Díaz *Folgeirúa*.

Fontangordo

Lugar da parroquia de Vilaboa

Denominación que xorde por referencia directa a unha corrente de auga, o *fontán* (ou *fontao*). O latín FŎNTE aparece con moita profusión na toponimia e está na base de numerosos nomes de poboación. FONTANUS, de onde procede *fontán*, era, de primeiro, un adxectivo derivado seu, pero a diferenza de *fonte*, *fontán* non designaba propiamente o manancial, senón o pequeno curso de auga orixinado nel.

Este valor ‘regueiro’ mantense na documentación en latín medieval:

“*fontano qui discurrit de domo Sendini*” (927), “*fontanum qui discurrit iuxta domus de Marico*” (950-951), “*per preuisionem III arcas tra fontano qui discurrit de castro*” (962), “*usque in fontano qui discurrit de Uilla Mironi*” (964).

Ao substantivo *fontán* modifícase neste caso o adxectivo *gordo*, que destaca a cantidade ou a intensidade da auga que corre polo seu leito. Trátase dun cualificativo que reaparece noutros nomes de lugar lucenses con clara motivación hidrónica como *O Couce Gordo* de Cabanas en Ourel ou *A Ponte Gorda* de Trabada.

Na abondosa toponimia de *Fontán/ao* (<FONTANUM) observamos dúas solucións maioritarias: *-án*, sen distinción de xénero, característica do occidente de Pontevedra e da Coruña e *-ao* (*-au*) para o masculino e *-á* para o feminino na maioría das falas galegas restantes. A isoglosa que corresponde á distribución dialectal da terminación latina *-ANUM/-ANAM* (*irmán/á* / *irmao/á*) debera coincidir coa distribución diatópica dos topónimos *Fontao/Fontán*. Ora ben, no leste da provincia de Lugo, nos concellos de Trabada e da Pontenova, en zona de *-ao*, aparecen atestados dous *-án*: *Fontán* e *Fontangordo*.

Moralejo Lasso explicara a irregularidade en *Toponimia gallega y leonesa*, partindo do xenitivo do antropónimo latino *Fontanus*, creado por analogía con *Montanus*. En favor da súa hipótese obra o achado documental do lugar trabadense de *Fontán* que procede do tomo de Lourenzá: “*De Tablada et Fontano. (Christus). Fuit de Stephano, integra per ubi illa potuerit inuenire, sit de ipsa quomodo et de illa uilla de Funtano*” (1089).

Por outra parte, se prestamos atención á microtoponimia pontenovesa, vemos que nela conviven *Fontán* e *Fontao*. Nas parroquias de Xudán e Vilaboa encontramos *Fontán Rellouso* e *Fontangordo*, mentres que na de Conforto e da Pontenova hai *Fontao*.

En Vilameá, debemos retrotraernos ata mediados do século XVIII para atopar a forma *Fontao*: no Rexistro de Eclesiásticos do Catastro de Ensenada (1752) cítase polo menos en tres ocasións un sitio de *Fontao* onde tiñan bens os presbíteros Diego de Aenlle y Rocha, Fernando Méndez e Antonio García.

A primeira mención documental que nos consta para *Fontangordo* é de comezos do século XV: a colación do préstamo da freguesía de San Xulián de Vilaboa a

beneficio de Arias Vázquez de Baamonde outórgase o 11 de febreiro de 1409. Unha das testemuñas é “*Fernan Peres de Fontangordo*” (CDCatMondoñedo4).

En textos posteriores atopamos numerosas atestacións do topónimo. Corresponden a persoas relacionadas cos sucesivos propietarios do vínculo e morgado da casa principal do pazo de Vileimil as que se citan deseguido. Antonio de *Fontangordo* leva en foro en 1670 propiedades deste vínculo. En 1694, o señor do pazo de Vileimil demanda a Juan de *Fontangordo* acusándoo de provocar un incendio nunha carballeira da súa propiedade e, en 1696, outorga un foro a Manuel Fernández de *Fontangordo*. Francisca do *Fontangordo* aparece como madriña de bautismo de Pedro Méndez segundo un documento datado o 28 de febreiro de 1709. En 1717, o licenciado Bernabé Fernández de *Fontangordo* é testemuña nun arrendamento que fai o señor do pazo (xenealoxía. org). A mediados do século XVIII, o Interrogatorio do Catastro de Ensenada de San Xulián de Vilaboa (1752) contén unha referencia ao “sitio do Bao de *Fontán gordo*”.

No NG recóllense as formas *Fontao* (27), *O Fontao* (14), *Fontán* (15), *O Fontán* (3) e *Trasfontán* (1).

Nin o apelido *Fontao* nin *Fontán* teñen portadores na actualidade na Pontenova. Para *Fontao* hai en Galicia 913 portadores en 29 concellos; o de maior densidade da provincia de Lugo é Taboada. *Fontán* ten 4.700 portadores en 71 concellos. En Lugo, nos concellos de Cervo, Lugo e Burela é onde se concentra o maior número de portadores.

Historicamente si temos acreditado aquí o emprego do apelido *Fontangordo* desde mediados do século XVIII. No Catastro de Ensenada da parroquia de Vilameá (1752) noméase entre os leigos a Pedro López *Fontangordo* e no de Vilaboa, entre os eclesiásticos, o presbítero Luís Fernández *Fontangordo*.

Teñen relación cos sucesivos donos do pazo de Vileimil, Pedro Fernández *Fontangordo*, que en 1780 permuta co señor do pazo un prado da súa propiedade e Bartolomé *Fontangordo*, que no 1784 foi demandado xunto a outros veciños baixo a acusación de ocupar terras da súa propiedade sen dispoñer de escrituras de foro (xenealoxía. org).

Fontelas, As

Lugar da parroquia de Xudán

Fontelas vén de FONTĚLLAS, diminutivo de *fōns* ‘fonte’ ou de FONTANĚLLAS, derivado de *fontana*. Tanto *fonte* coma os seus derivados son moi correntes na toponimia: o NG inclúe cerca de 500 localidades con este nome.

A súa presenza na toponimia menor é igualmente importante. Na Pontenova, relacionados con este lugar de Xudán, están *As Penas das Fontelas*, *O Rego das Fontelas*, *As Travesas das Fontelas* e *Os Zarrallos das Fontelas*.

Outros topónimos locais formados sobre *fonte* e cun significado similar son *A Fontiña* do Castelo (A Pontenova) e Fontangordo (Vilaboa) e *A Fontaiña* de Vilarxuvín e Barreiros (Bogo) e de Vileimil e Fontangordo (Vilaboa).

Foxacos, Os

Lugar da parroquia da Pontenova

Véxase a entrada *Foxas*.

Unha parte da aldea de Foxas coñécese como *Os Foxacos*. O topónimo ten que ver coa voz común *foxa* (do latín *fōvēa*) ‘escavación feita na terra’.

O primeiro testemuño documental conservado, *Foiacos*, é de mediados do século XII e procede da colección diplomática do mosteiro de Meira: “per fontem nigram; de Ila parte per *Foiacos*” (1163), pero non sabemos con certeza se se refire a este lugar pontenovés.

Outras atestacións máis tardías que non ofrecen dúbidas en canto á identificación do topónimo local son as que encontramos ao longo dos séculos XVII e XVIII.

Os Foxacos aparece como *Fojacos* en diversas disputas xudiciais que alberga PARES. Nelas figuran como parte litigante varios veciños do lugar e as máis antigas están datadas en 1608 e 1613.

Ao lugar de *Foxacos* refírese en dúas ocasións o Catastro de Ensenada de Vilameá (1752). No Rexistro de Eclesiásticos aparecen mencionados dous clérigos: don Pedro de la Vega, con bens “al sitio de *Fojacos*” e don Juan San Jurxo, “[que] tiene un dozavo de un ferrado de labradío de terceira calidade al sitio de *Fojaco*”. Tamén era veciño (e cura) Pedro dos *Foxacos* en 1752, data en que se realiza o catastro na devandita parroquia.

O NG contén, á parte do pontenovés, *Foxas* en Mazaricos e *As Foxas* na Baña, os dous na provincia da Coruña, e os derivados *Foxaco*, *Foxacos*, *Fuxacos* e *Foxaca*.

Actualmente o apelido *Foxacos* non se rexistra en Galicia. Non obstante, a forma singular *Foxaco* aparece no Catastro de Ensenada de San Xoán de Recende a finais de 1752. No Rexistro de Leigos consta “Joseph Fernández *Foxaco*, vezino de ssan Vizente de Vilameá”.

E hoxe en día, no lugar dos Teixedais (Bogo) segue habitada a casa do *Fuxaco*.

Do apelido *Fojaca* hai 11 portadores en Riotorto. Poida que sexa esta *Foxaca* á que se refiren as atestacións seguintes: a primeira, en que se cita a Alonso de *Fojaca*, figura en CDCatMondoñedo3 e leva data do 23 de febreiro de 1593. A segunda aparece no preito entre María Blanco, viúva de Alonso de *Fojaca*, e Juan de Otero, sobre a cortiña e a herdade de Navallo, 1625 (RAudienciaG).

Foxas

Lugar da parroquia da Pontenova

Denominación de índole topográfica, seguramente motivada pola existencia dunha escavación feita na terra, unha foxa. Trataríase dun nome motivado que salienta a característica principal do terreo en que se asenta. Ora ben, se tales buracos ou foxos tiveron orixe natural ou arqueolóxica é cuestión que hoxe en día non se pode dilucidar.

Foxa procede do clásico *fōvēa* ‘burato, escavación’. O uso toponímico do termo vén de antigo. Nos Calendarios dos tombos do arquivo da catedral de Mondoñedo figura a atestación “in loco qui dicitur (?) Rigueyra ad *Foueas Ferri*” (1315).

O pontenovés *Foxas* encontrámolo documentado desde comezos do século XVI. Na relación dos veciños máis notables da parroquia de San Vicente de Vilameá, en 1528, menciónanse tres deste lugar: Fernando Díaz (rotura) *Fojas*, Alfonso de Murnas de *Fojas* e Rodrigo Rodríguez de *Fojas*. En 1567, Gonzalo Fernández do Casal mantén un preito de fidalguía. Era fillo de Diego González do Casal e de Maior de *Foxas* (xenealoxia.org).

García Paje menciona un documento do AHN de 1597, onde o prelado mindoniense don Gonzalo Gutiérrez Mansilla lles afora a Pedro Alonso de *Foxas* e a outros veciños de Vilameá propiedades sitas na chousa de Alvare en *Foxas*. O 9 de xullo de 1645, os veciños de Conforto e Viloudriz outórganlle un poder a Domingo Fernández de Lourido para que os represente no “pleito que ponen a los veçinos de la feligresía de Villameá çerca del azer la Puente Nueva en el río d’Eo”. Comparece, entre outros, Bartolomé Díaz de *Foxas* (RAudienciaG).

Ata a Real Audiencia de Galicia tamén chegan disputas xudiciais polos montes de *Fojas* desde comezos do século XVIII.

No Rexistro de Eclesiásticos do Catastro de Ensenada de San Vicente de Vilameá (1752), cítase o presbítero don Diego de Aenlle y Rocha, dono “de un ferrado de labradío de terceira calidade al sitio de *Fogas*”.

Goios

Lugar da parroquia da Pontenova

Topónimo de filiación problemática. Na lingua común existe o apelativo *goio* ‘oco nunha superficie’, ‘lugar no curso dun río, de augas tranquilas e profundas’ (pozo) que presenta, á parte, outras acepcións de natureza topográfica máis precisas, como ‘concavidade natural en la tierra o hecha de intento’ (DdD). A súa orixe é discutible, segundo Corominas.

No territorio galego hai unha localidade denominada *O Goio* en Xerdiz, no concello lucense de Oourol. O topónimo ourolés, a diferenza do local, aparece en singular e acompañado de artigo, o que nos leva a pensar na súa relación co antedito apelativo e nunha interpretación deste como orotónimo.

Na microtoponimia galega achamos outros exemplos semellantes: *O Goio* en Ponteceso, en Santiago (Co) e en Celanova (Ou), ou *Os Goios* en Brión e na Laracha (Co).

O pontenovés *Goios*, que conta cunha abondosa presenza documental, aparece nos exemplos antigos como *Gaudios*. No ano 1157, Azenar Iñiguez véndelle á condesa dona Sancha a herdade de *Gaudios*:

cum duobus villariis: Parata de Alba, quantum competit ex eis ad *Gaudios* et de ipsa hereditate que nominatur *Gaudios* (CDMeira).

En 1192, Fernando e Poncio Vélez danlle licenza a seu irmán Pedro para que dispoña dos bens que tiñan seus pais en Galicia:

arbores fructuosas et infructuosas, terras cultas et incultas, paludes et piscarias, quantum competit ad *Gaudios* (CDMeira).

GAUDIUS podería ser o propietario ou o fundador dunha antiga vila. Na evolución do termo, o xenérico *vila* perderíase quedando toponimizado só o nome do posesor. Non sucede isto en *Vilagoios* (Castro Caldelas, Ou) en que se conserva explícita a propiedade. Se se acepta a hipótese, *Goios* procedería dun nominativo (e non do xenitivo, como é habitual nos topónimos de posesores).

Nas atestacións citadas parece que se trata do mesmo topónimo, pero iso non quere dicir con seguranza que *Gaudios* sexa anterior a *Goios*; *Gaudios* podería ser unha latinización de *Goios* atribuíble ao escribán. O que si pode corroborarse é que desde a última década do XII e a partir do XIII, o topónimo figura na tradición escrita como *Goyos*: “regalengo de *Goyos*” (1192; CDMeira), “Roderico Sebastiani de *Goyos*” (1235; CDCatMondoñedo4).

A finais do século XII e durante o XIII *Goios*, grafado a miúdo *Goyos*, aparece en numerosas ocasións entre as propiedades que o mosteiro de Meira ten na terra de

Goios

Miranda, segundo as investigacións de Mariño Veiras. Crese que a casa petrucial de Miranda de *Goios* “cuyo solar es este sitio y no otros”, fora fundada a finais do século XIV.

Pódese consultar no Portal de Archivos Españoles un documento de foro, datado en 1496, en que Pedro Gómez de *Goios* exercía como notario público.

Na “Toma de posesión de la jurisdicción y tierra de Miranda” (1528) menciónase “el lugar de *Goyos*, que es de la feligresía de Villameá”.

Mediado xa o século XVI, en 1561 e 1597, concédense varios foros en *Goios* nos lugares de Viñavella, Castiñeira e a chousa de Cepido.

O 9 de xullo de 1645, Juan González de *Goyos* figura como comparecente no poder que os veciños de Conforto e Viloudriz lle dispensan a Domingo Fernández de Lourido para que os represente no proceso xudicial que estes manteñen cos de Vilameá “Sobre el adreço y fábrica de la puente del río de Miranda que llaman Puente Nueva” (RAudienciaG).

En novembro de 1752 comeza o Catastro de Ensenada en San Vicente de Vila-meá. No Interrogatorio e no Rexistro de Leigos noméanse catro veciños de *Goios* (*Goyos*) e no Rexistro de Eclesiásticos un veciño e tres clérigos con bens en *Goios*. Tamén conteñen dúas referencias a residentes en *Goios* o Catastro de Ensenada de Vilouruz e de San Xoán de Rececende.

O apelido *Goios* non ten portadores en Galicia na actualidade. Para a forma castellanizada, *Goyos*, temos 119 portadores en 6 concellos, todos na provincia de Lugo. A maior concentración dáse en Pastoriza, seguida de Castro de Rei, Foz, Riotorto, Ribadeo e Lugo.

Insua, A

Lugar da parroquia de Santo Estevo de Rececende

Insua é unha voz que aparece con bastante frecuencia na toponimia aplicada á terra firme, en particular para nomear lugares situados na converxencia de dous cursos fluviais. O apelativo *insua* (e tamén *illa*) procede do latín *INSŪLA* ‘illa’.

Como topónimo está presente na tradición escrita desde o século XII. Na colección documental do arquivo da catedral de Ourense (800-1300) encontramos o primeiro testemuño: “et quantum hereditatem habeo in *Insua*” (1150). Ao longo do século XIII sucédense as referencias escritas: na colección diplomática do mosteiro de Santa María de Ferreira de Pallares lemos: “ts. Petrus, monachus de *Insoa*” (1270).

Temos que agardar ao século XVI para encontrar atestacións deste lugar pontenovés de Santo Estevo: en 1582 permutan uns bens Juan Bouso e Bartolomé de Ramallal. O primeiro transfírelle ao segundo as propiedades de Santo Estevo que lle correspondían polos seus sogros Alonso de *Insua* e Elvira de *Insua* (CDCat-Mondoñedo3). García Paje cita dous documentos do AHN datados en 1597, onde o prelado mindoniense don Gonzalo Gutiérrez Mansilla lle concede un foro da novena parte dos bens e montes do lugar da *Insua*, en Vilameá, a Domingo Fernández,

e lle dispensa un novo da viña situada no lugar de Vilavella co souto do Reguengo a Alonso da *Insua*.

O 9 de xullo de 1645, Pedro Fernández da *Ynsoa* figura como testemuña no poder que os veciños de Conforto e Viloudriz lle dan a Domingo Fernández de Lourido para que os represente no proceso xudicial que manteñen cos de Vilameá pola reparación da ponte (RAudienciaG). A mediados do XVIII, obtemos no Rexistro de Leigos do Catastro de Ensenada (1752) dúas referencias nas parroquias de Vilouruz, en que se nomea a Joseph Fernández da *Ynsua*, e de Rececende, onde constan os labregos Ignacio González da *Ynsoa* (*Ynsua*) e Basilio González de *Ynsua*.

A *Insua* non figura nos nomenclátors publicados en Galicia ao longo do XIX e primeiras décadas do XX. O primeiro que inclúe este lugar de Santo Estevo é o Nomenclátor 1940.

O NG rexistra 13 *Insua*, 21 *A Insua* e 2 *As Insuas*. Acompañado dun cualificativo, dá nome a entidades de poboación como *Insua Nova* e *Insua Vella* en Alfoz (Lu), *Insua Chan* en Boiro (Co) ou *Insuaboa* na Laracha (Co).

Do apelido *Insua* hai 4.426 portadores repartidos por 81 concellos. A Pontenova con 6 portadores ocupa o último lugar na provincia de Lugo. Os concellos lucenses en que se dá unha maior concentración son Viveiro, Vilalba e O Vicedo.

Labrada

Lugar da parroquia de Conforto

Labrada é unha (TERRA) LABORĀTA (participio do verbo *labrar*, do latín LABORĀRE) isto é, unha ‘terra arada, traballada para poder sementar’. Trátase dun topónimo que nace con toda probabilidade vinculado á roturación periódica e alternante que os veciños facían no monte comunal. A voz *terra* aparece elidida como sucede noutros microtopónimos pontenoveses de parecida natureza e motivación, como *A Cavada Vella* de Beche, *A Cernada* de Vilarmide ou *A Rozada* de Vilaxe.

Sen saírmos do concello, queda outro caso en que o determinado permanece explícito, *O Boso Labrado* de Neipín (Vilaboa). En Trabada e tamén en Bretoña (Pastoriza) encontramos *A Granda Labrada*. E na provincia da Coruña, *Campo Labrado* chámase un lugar de Naraío, en San Sadurniño.

Outros topónimos que aluden ás novas terras que se ían gañando ao monte para o cultivo e aos labores que nelas se realizaban son *A Cachada*, *A Cavada*, *A Cernada*, *A Estibada*, *As Rozadas*, *A Vesada* ou *A Arada*. Todos designan na actualidade entidades de poboación incluídas no NG.

A mediados do século XV atopamos as primeiras referencias documentais a *Labrada* na colección diplomática medieval e nos Calendarios dos tombos do arquivo da catedral de Mondoñedo. O citado é “Gundisaluum Petri de *Labrada* canonicum ecclesie mindoniensis” (1453), “Gundisaluo Petri de *Labrada*” (1462). Non sabemos se o lugar de orixe do cóengo era *Labrada* de Conforto ou San Pedro de *Labrada* de Abadín.

Ben entrado o século XVI, o 10 de xaneiro de 1547, concédese o foro de Vilarmidón (Vilarmide). Nel, Vasco Rodríguez de Xestoso afora a Lope Cao e a Xoán Raposo o antedito lugar. A muller de Vasco Rodríguez era Inés González de *Labrada*, coñecida como “a Dona de *Labrada*”. O 28 de decembro de 1565, xa viúva, funda vínculo e morgado co terzo e quinto dos seus bens para o seu fillo Álvaro González de Miranda y *Labrada* (xenealoxia.org).

En 1574, encontramos a Álvaro de *Labrada* preiteando con Elvira Alonso pola posesión do lugar de Xudán (RAudienciaG).

O 9 de xullo de 1645, Gonzalo Méndez de *Labrada* comparece con outros veciños de Conforto e Viloudriz para lle dar un poder a Domingo Fernández de Lourido, quen os representa no litixio que manteñen cos Vilameá pola reparación da ponte. Tamén outro veciño, Pedro López de *Labrada*, consta entre os asinantes do poder subscrito polos de Vilameá catorce días despois para a mesma causa (RAudienciaG).

No Catastro de Ensenada da parroquia de Santa María de Conforto (1753) menciónanse os sitios de *Labrada* e do *Rego de Labrada* no Rexistro de Eclesiásticos e no Rexistro de Leigos.

O NG inclúe 10 topónimos *Labrada*, *A Labrada*, *As Labradas* e *Labradas*.

Actualmente, o apelido *Labrada* ten 167 portadores repartidos por 8 concellos, 7 deles lucenses. Son, por orde decrecente: Foz, Lugo, Castroverde, Pol, Cospeito, Barreiros e Viveiro.

Na Pontenova non atopamos hoxe este apelido, aínda que si constaba no Catastro de Ensenada das parroquias de Conforto e Vilameá: no Rexistro de Eclesiásticos de Conforto noméase o presbítero don Domingo *Labrada*, con bens no *Rego de Labrada*. No de Vilameá temos de novo a don Domingo *Labrada*, esta vez como dono de “medio ferrado de labradío de terceira calidade al sitio do Portelo”. No Persoal de Leigos desta parroquia aparece Pedro García *Labrada*.

En 1756, Domingo González *Labrada*, veciño do lugar da Ermida, funda unha capelanía co título de san Bartolomé apóstolo na ermida antiga de San Xoán de Figueirúa.

A finais do século XVIII, en 1794, ábrese unha causa de xustiza do concello de Miranda contra Andrés González *Labrada*, veciño de Santa María de Conforto, sobre palabras á xustiza (RAudienciaG).

Lamarcide

Lugar da parroquia de Xudán

Lamarcide é un topónimo que relacionamos coa voz *lama*. Para designar un sitio con ben *lama*, o galego usa apelativos como *lamazal*, *lamela*, *lamorqueira* ou *lamreiro*. Idéntico sentido teñen na lingua común os adxectivos *lamacento*, *lamaguento* e *lamento*. Todos eles son derivados de *lama* (véxase a entrada *Lamelas* para a explicación da orixe). *Lama* é un tema moi común na formación de nomes de lugar. As *lamas* abundan por todo o noroeste peninsular (Portugal, Galicia, Asturias e

León), aínda que esta área se amplía ata a liña Bizkaia-Lisboa, se temos en conta os usos toponímicos.

Nos topónimos galegos proliferan os derivados de *lama*, de maneira especial os abundanciais en *-edo* e *-ido*, como *Lamacido*, *Lamacide* ou *Lamarcide*, e en *-eda*, *Lamaceda*. Menos frecuentes son os compostos de *Lama*, xa sexa os formados cun cualificativo, coma os lucenses *Lamalonga*, *Lamapodre* e *Lamaquebrada*, ou cun nome persoal, herdeiro dun antigo posuidor, como *Lamasendín*.

Sería razoable supoñerlle a *Lamarcide* unha orixe antroponímica e interpreta-lo como *La(ma)marcide* (< LAMA MARCITI, de *Marcitus*). Designar unha posesión rural co nome do propietario foi un recurso habitual na creación de topónimos. A *Lama* sería propiedade ou ocuparía un individuo chamado *Marcide*. Neste caso, o xenérico non é o esperado *vila*, *quinta*, *fundus* ou *saltus* senón *lama*, que puido ter un significado primario ‘terra pantanosa’ para logo estenderse a ‘terreo comunal con pasto para o gando’. Lembremos que os prados para verde coñécense tamén como *lameiros* e *lamelas*.

Ao resultado actual *Lamarcide* chégase tras a haploloxía que opera no segmento *La(ma)marcide*, isto é, tras a supresión dunha das sílabas idénticas que conflúen no interior da palabra. Este proceso de elisión tamén se ve en *Lamartín* (de *Lamamartín*).

A primeira mención documental que nos consta para *Lamarcide* é tardía. Na relación dos veciños máis ilustres de Xudán en 1528 figuran, entre outros, Lope de *San Marcide* e Pedro de *la Marcide* (xenealoxia.org), con interpretación errónea da primeira sílaba como artigo feminino. Seguramente se deba a un erro a forma *San Marcide* por *Lamarcide*.

A finais de século, o 23 de febreiro de 1593, os fillos e herdeiros de Pedro López de *Lamarcide* e Elvira Fernández declaran que seus pais recibiran en foro perpetuo o lugar de *Lamarcide* de mans de Alonso de Fojaca (CDCatMondoñedo3).

Vivísimo no territorio galego, o NG inclúe máis de 150 *Lama*, *A Lama*, *Lamas* e *As Lamas*. *Lama* forma parte tamén de máis de 90 compostos toponímicos e derivados, entre outros, *Lamacide*, nome dun lugar de Labrada en Abadín (Lu) e *Lamacido*, dun de Loiba en Ortigueira (Co). Sen saírmos de Lugo, nas Nogais e en Ribeira de Piquín temos *Os Lamazais* e no Páramo, *Lamacide*. Nas restantes provincias galegas encontramos *O Lamazal* en Manzaneda (Ou), *Lamaceiras* en Aranga (Co), *Os Prados da Lamaceira* en Santiago de Compostela (Co) e *A Enseada da Lamaza* en Cangas (Po).

O apelido *Lamas* ten 8.933 portadores en 157 concellos. A Pontenova aparece no noveno posto entre os concellos da provincia de Lugo onde se dá unha maior concentración, que encabezan Lugo, Vilalba e Friol.

Lamelas, As

Lugar da parroquia de Bogo

Derivado diminutivo de *lama*, voz que hoxe está moi presente na área occidental da Península Ibérica pero que tivo maior extensión; recóllese en textos latinos, pero adóitase considerar de orixe incerta, de seguro prerromana. Estamos diante dun nome de lugar transparente ou motivado pola realidade física que designa. *As Lamelas*, xunto ás *Lama(s)*, *Lameiras*, *Lameiros* e *Lamegas*, denominan sitios húmidos e co chan barrento. O apelativo *lamela* aparece nalgúns dicionarios coa acepción ‘prado para verde’ na provincia de Lugo.

Na toponimia menor pontenovesa atopamos *A Fonte das Lamelas* e *O Zarro das Lamelas* en Sanxés (Bogo). *As Lamelas* tamén se estenden por outras parroquias como Vilouruz, Vilameá (*A Chousa das Lamelas* en Liñeiras) e Conforto (*A Cortiña das Lamelas* no Vilar).

O topónimo *Lamelas* deixa rastros na escrita desde mediados do século X nos tombos de Celanova e de Castañeda (Ou): “in loco predicto agro de *Lamellas*” (954), “in *Lamelas* mea portione trans monte ad Castro Maiore” (960).

Creemos que aluden a este lugar de Bogo as dúas referencias documentais seguintes: antes de 1378, Gómez Barrete e súa muller Teresa Afonso fundan o Hospital da Santísima Trindade na Proba de Burón. Para manter a súa función de acollida, ao estar de par do Camiño Francés, o hospital vese obrigado a adquirir novas propiedades, segundo Sanz Fuentes (1992). Unha das adquisicións fana en San Xulián de Vilaboa, onde compran todos os bens do crego Pedro Alfonso de Santa Locoia nas vilas de *Lamelas* e San Xiao.

Tamén se cita *Lamelas* nun foro que lle concede o mosteiro dos Ozcos a don Juan de Miranda “por el sesmo de *Lamelas*, por un quiñón de veinte y quatro de la aldea de Neypín” (CDOscos5). Leva data de 1522.

No mes de abril de 1753 comeza o Catastro de Ensenada en San Xulián de Vilaboa. No Rexistro de Eclesiásticos menciónase a don Felipe Fernández de Trivín, que declara como propias “parcelas en San Ginés, A Forcada, o Bilar e *As Lamelas*”.

Actualmente, *Lama* e os derivados teñen moita presenza na microtoponimia da Pontenova. É o caso da *Lama do Vao* (Vilarmide), *A Lamarrubia* e *A Lamarrubia de Arriba* (Currás, Rececende), *O Lombo de Lamas* (Foxas, A Pontenova), *Prado das Lamas* (Vilouruz), *Rego das Lamas* (Rececende), *A Lama das Galiñas* (Vilaboa), *As Lamas* (Vilaboa, Conforto, Bogo, Rececende), *As Lamas de Lodos* (Conforto); *A Lameira* (Conforto), *As Lameiras* (Vilaboa, Conforto, Vilameá, Viloudriz); *As Lameiriñas* (Conforto), *As Lamiñas* (Conforto); *O Lameiro* (Xudán), *Os Lameiros* (Vilaboa e Conforto); *Lameirón* (Conforto, Vilarmide), *O Lameirón* (Conforto, Bogo, Vilameá, Vilarmide), *Os Lameirós* (A Pontenova) e *Pena do Lamego* (Xudán). O NG rexistra arredor de 60 *Lamela*, *A Lamela*, *Lamelas* e *As Lamelas*.

Hoxe en día, do apelido *Lamela* hai 1.821 portadores en 53 concellos galegos e de *Lamelas* 1.119 en 36 concellos.

Liñeiras

Lugar da parroquia de Vilameá

Fitotopónimo transparente, *Liñeira* é unha ‘terra sementada de liño’. Trátase dun derivado de formación romance que ten a súa orixe no segmento latino (TĒRRA) LĪNĀRĪA. Os termos *liñar* e o *liñeiro* son sinónimos de *liñeira*.

A toponimia pontenovesa fálanos da extensión do liño polo seu territorio a través de nomes aínda vivos como *Liñeiras*, *Liñares*, *Os Liñaredos* e *A Liñareira*. O liño foi un cultivo común e fundamental para o abastecemento doméstico e no val do Eo labrouse en abundancia durante o século XVIII, tal e como indica Pegerto Saavedra na súa investigación sobre a provincia de Mondoñedo entre 1480 e 1830.

Na segunda metade, e de modo especial a partir do último cuarto, produciuse o auxe e a expansión das manufacturas téxtiles. A antiga provincia de Mondoñedo dedicouse a grande escala á industria derivada do liño. Lence Santar facilítanos datos relativos aos teares e ao lenzo fabricado nalgúns antigos coutos en 1787:

16 en el coto de Villameá, que fabricaron 2.600 varas de lienzo ordinario, a 3 reales una; 87 de estopilla, a 2 y medio reales una, y 200 de estopa, a 2 reales una; 4 en el coto de Rececende, que fabricaron 940 varas de lienzo ordinario a 3 reales una; 140 de estopilla, a 2 y medio reales una; y 120 de estopa, a 2 reales una.

A primeira mención documental conservada de *Liñeiras* é do ano 1234 e procede da colección diplomática do mosteiro de Meira. No documento establécense os límites dunha antiga propiedade en Rececende “sub alpe montis *Linarias*, et in alia parte Parata Mala”, entre Riotorto e Vilameá, que Gonzalo Oduáriz lle dá en arras á súa muller Enderquina Peláiz.

A comezos do XVI, en 1528, cítanse entre os veciños máis notables da parroquia de San Vicente de Vilameá a Pedro González de *Lineyras* e Alfonso López de *Lineyras* (xenealoxia.org).

No Rexistro de Eclesiásticos do Catastro de Ensenada da parroquia de Vilameá (1752) menciónanse o sitio de *Liñeiras* e o *Rego das Liñeiras*.

O NG recolle, á parte do local, *A Liñeira* en Santiso (Co), *Liñeiras* en Lalín (Po) e *A Ponteliñeira* de Friol (Lu). Máis abondosos son os *Liñares* que pasan de 50, aos que habería que amecer os compostos *Liñares de Bidul*, *Liñares de Maderne* e *Liñares de Vilafurada*.

Para o apelido *Liñeiras* encontramos 20 portadores nun único concello, o coruñés de Teo, e para *Liñeira*, 341 portadores en 17 concellos das provincias da Coruña e Pontevedra. *Liñeiras* non se mantén como apelido na Pontenova. O que si persiste é a forma castelanizada *Linares*, coa que este concello ocupa o cuarto posto por número de frecuencias na provincia de Lugo, por detrás de Lugo, A Fonsagrada e Chantada.

Machuco, O

Lugar da parroquia de Bogo

Topónimo derivado do apelativo *macho*, de orixe problemática, quizais variante mozárabe de *mazo* ou procedente do latín MARCŪLU. O *macho* é un ‘mazo grande para forxar o ferro’. No Bierzo dise *machar* ‘machacar con macho’.

O Dicionario da Real Academia Galega (DRAG) inclúe *machucar* ‘desfacer ou comprimir moito [unha cousa], dándolle golpes ou facendo presión sobre ela’. O *machuco* ten, logo, un significado similar a *mazo* ‘especie de martelo de gran tamaño, movido mecanicamente, que utilizan os ferreiros para esmagar e estirar o ferro’. Ao ser o *machuco* a principal ferramenta da ferrería estende o seu nome a todo o conxunto e ao local de traballo. Estamos diante dun uso metonímico da propia construción. O segmento *-uco* déixase ver tamén en *mazuco*, derivado de *mazo* e considerado diminutivo por Rivas, quen o definía como ‘mazo pequeno’ en *Frampas II* (DdD).

O enunciado dun preito recuperado de PARES e datado en 1756 deixa constancia do vocábulo e do uso do artefacto nominado. Nel pódese ler como uns veciños de Vilanova de Ozcos e un da Valiña litigan sobre “la cuarta parte del *mazo* o *machuco* de una ferrería de labrar hierro”.

Queda indicado de maneira máis precisa na certificación expedida polo alcalde de Ortigueira don Joseph Vicente Piñeiro y Osorio o 17 de maio de 1786 “un *machuco* de agua [...] en que se trabaja el fierro que viene de afuera y se utiliza para herraje de carros, clabazón de todos tamaños y mas menesteres, de gente labradora”, contida na *Historia de Ortigueira* de E. Ramil e outros.

Tanto *O Machuco* coma *O Mazuco* son topónimos vivos aquí. Na microtoponimia encontramos *O Monte do Mazuco* na parroquia da Pontenova e *Mazucos* en Conforto, no lugar de Dodrín. No que concirne a *Mazo*, a súa presenza tamén é abundosa. *O Mazo* dálle nome a unha parte das aldeas da Pontenova, Conforto e Xudán.

O Machuco

Como construcións singulares temos *O mazo de Riegal* en San Xoán de Recende e *O mazo do Fondo* en Vileimil. Na toponimia menor hai *O Mazo Novo* no Machuco (Bogo), *A Fonte do Mazo* en Vilaxe (Xudán), *Os Prados do Mazo* en Vileimil (Vilaboa) e *Detrás do Mazo* e *Encima do Mazo* en Barreiros (Bogo).

Tamén é significativa a extensión do topónimo pola provincia de Lugo: *O Mazo* aparece en Ouselle (Becerreá), Donís (Cervantes), Meiraos (Folgo do Courel), San Pedro de Neiro, San Pedro de Río, O Trobo (A Fonsagrada), Quintá (As Nogais), Castro de Rei de Lemos (Paradela), Fraialde (Pol), Vilaxuste (Portomarín), A Seara (Quiroga), Santiago do Acevo (Ribeira de Piquín), Espasande de Baixo, Ferreiravella e Riotorto (Riotorto) e Santalla de Arxemil (Sarria), *O Mazo de Doiras* en Vilarello (Cervantes).

O nome de lugar *O Machuco* vén mencionado no Catastro da Ensenada da parroquia de Vilaboa. Dise no Interrogatorio que a aquela altura, mediados de maio de 1753, estaban instalados “dos mazos de tirar hierro. Uno al sitio do *Machuco* de Carlos Doya, vecino de Bogo. El otro al sitio de Barreiros, propiedad de Rodrigo Caldalova”. E entre os 37 muíños fariñeiros constan dous no *Machuco*. Eran propiedade de don Carlos de Oia e de don Fernando Pedrosa.

Clodio González investiga as grandes ferrarías da provincia de Lugo e escribe sobre o *mazo do Machuco*:

mazo do lugar do Machuco que pertence á parroquia de Vilaboa, A Pontenova (Lugo), ao cal aínda viñan, haberá uns cincuenta anos, varios ferreiros de Riotorto e Ferreiravella a “espalmar” ou estirar o ferro. Actualmente quedan os muros e os restos do enxeño hidráulico: roda, banzado etc.

Na toponimia galega actual, o NG recolle 10 *O Machuco* que dan nome a outras tantas entidades de poboación. Todos, salvo 3, están na provincia de Lugo, nos concellos de Alfoz, Cervo, Lourenzá, Ourense e O Valadouro (2).

Machuco non deixa apelido. Para a forma *Machuca* atopamos 6 portadores en Vigo.

Miranda

Antigo concello e xurisdición

Edelmiro Bascuas (2002) atribúelle a *Miranda* un valor orixinariamente hidronímico (< raíz IR-, *er ‘moverse’), radical que compartiría con outros nomes de ríos e lugares como *Mera*, *Mira* e *Mirós*.

A primeira referencia documental do lucense *Miranda* provén da colección diplomática do mosteiro de Santa María de Meira. Nun documento datado en 1192 noméase o “ualle de *Miranda*”. Non é porén a primeira vez en que aparece o topónimo *Miranda*, pois no ano 969 menciónase na *Colección diplomática altomedieval de Galicia II. Documentación en escritura visigótica de la sede lucense*.

A partir de 1199 encontramos referencias a *Miranda* e Sante “*honorem de Miranda & de Santi*” na *España Sagrada* do P. Flórez e a Burón e *Miranda* “*honorem de Buraon et de Miranda*” na Colección documental de Afonso IX e na Colección diplomática medieval mindoniense durante o século XIV e ata mediados do XV:

“et como se parte por la honor de Buraon et de *Miranda* et dende commo torna a la ribera del Euue fasta do entra en la mar” (1305), “et commo se parte por la *honor* de Buraon et de *Miranda* et dende commo se torna a la ribera de Euue fasta do entra en la mar” (1351).

Os Calendarios dos Tombos do arquivo da catedral de Mondoñedo refírense ás ribeiras de *Miranda* “*ripariis de Miranda*” a finais do XIII:

“habet in ecclesia de Villabona. Que est in *ripariis de Miranda*” (1284), “Garsias Sancii de *Ripariis de Miranda* miles” (1290).

O “castello et *terra de Miranda*” figura na Colección diplomática medieval mindoniense nun foro que o bispo Afonso Sánchez e o cabido lles outorgan o 5 de maio de 1348 a

Johan Fernandes de Bolanno et con donna Costança sua muller et deronlles o *castello et terra de Miranda* con los dereytos herdades jures et perteneças que perteeçen et perteeçer deuen aa terreria de *Miranda* et o / çeyro de Santiago de Silua.

Na cartografía, a denominación *Terra(s) de Miranda* consta primeiramente na *Descripción del Reyno de Galizia* (1603) de Hernando Ojea e segue formando parte de distintas cartas publicadas ao longo dos séculos XVII e XVIII. Nalgunhas compilacións mesmo aparece rotulado o río *Eu* ou *Eo* como “río de *Miranda*”.

O Catastro de Ensenada e o Dicionario Xeográfico de Madoz citan unha xurisdición dita *Miranda* ou *Terras de Miranda*, que engloba seis parroquias do actual concello da Pontenova e que constituían un territorio baixo xurisdición real.

A comezos do século XIX, na división municipal de 1821, *Miranda* pertence ao partido xudicial de Ribadeo xunto a oito municipios máis: *Ribadeo*, *Conforto*, *Vilaformán*, *Sante*, *Trabada*, *Cedofeita*, *Barreiros* e *Cabarcos*. Unha década máis tarde, na estruturación municipal aprobada en 1833, *Miranda* deixa de existir como concello (Gómez-Orellana 2008).

Actualmente, o topónimo *Miranda* desapareceu do nordés lucense quitando o nome dun dos sete arciprestados que integran a diocese Mondoñedo-Ferrol, o de Ribadeo-*Miranda*.

Na toponimia galega encontramos *Miranda* en Castroverde (Lu) e Cangas (Po), e *A Miranda* na Cañiza, Gondomar (Po) e Parada de Sil (Ou). Na toponimia peninsular: *Miranda* en Asturias, Murcia e Tenerife, *Miranda de Ebro* e *Valverde de*

Miranda en Burgos, *Miranda de Arga* en Navarra, *Belmonte de Miranda* en Asturias, *Torrecilla de Miranda*, *Miranda de Pericalvo*, *Miranda de Azán* e *Miranda del Castañar* en Salamanca, *Miranda de Duero* en Soria e *Miranda do Douro* e *Miranda do Corvo* en Portugal.

O apelido *Miranda* ten 4.327 portadores e unha notable presenza na área do nordeste da provincia de Lugo. A Pontenova ocupa o primeiro lugar por número de portadores, seguida dos concellos limítrofes de Trabada, Riotorto e Ribeira de Piquín e doutros da Mariña como Ribadeo, Viveiro, Barreiros, Cervo e Foz.

Trátase dun dos apelidos clave na historia da Pontenova vinculado ao concello galego de *Miranda*, con capital en Xestoso (hoxe Conforto), e posiblemente ao asturiano de Belmonte de Miranda.

A liñaxe dos *Miranda* coas súas ramas colaterais está ben documentada no arquivo do Pibidal de Abres, no volume *Blasones y linajes de Galicia* do P. Crespo e na Biblioteca do Museo sacro de Conforto. A casa principal dos *Miranda* estaba en Goios e crese que é de finais do século XIV. En Santiago de Abres (Asturias), na casa grande do Pibidal, houbo *Mirandas* tamén desde o ano 1681 e en S. Martiño (Trabada) permanece en perfecto estado un escudo de armas coa lenda: “Son de P(edro) De *Mir(anda)* I Billar / Doña María Osorio Su Muger. 1585”.

Mousende

Lugar da parroquia de Conforto

Mousende procede do xenitivo do nome de persoa xermánico **Modesindus*, composto do gótico *môths* ‘valor’, ‘ira, cólera’ e de **sinths* ‘ida, camiño’. Outros topónimos lucenses de igual procedencia e con análoga formación na segunda raíz son *Aldosende*, *Belesende*, *Quetesende* e *Recesende*.

Mousende convive coa variante *Mosende*, que atopamos en Oroul (Lu) e na provincia da Coruña en Cedeira (*Mosende*) e Valdoviño (*Mosende de Arriba* e *de Abaixo*).

A microtoponimia achéganos máis datos. *Mosende* localizámolo, ademais, en Ribadeo, Palas de Rei (Lu) e Arteixo (Co), *O Pazo de Mosende* en Arteixo (Co) e *Os Mosendes* na Laracha (Co) e en Tomiño (Po).

Mousende repítese moi preto da Pontenova, en Taramundi (Ast), e en Pastoriza. A alternancia do radical *o/ou* observámola noutros pares toponímicos como *Rosende* e *Rousende*, neste caso cunha maior representatividade do primeiro, 15 fronte a 1 do segundo.

A atestación máis antiga que nos consta para este nome de lugar provén do mosteiro de Santa María de Melón, “pro *Mausende* do vobis ipsos duos casales”, e está datada en 1158. Unha forma *Mousende*, “Petro Oueci de *Mousende*”, aparece nun documento sen datación do tomo de Sobrado.

O topónimo pontenovés está documentado desde comezos do século XV. As primeiras pegadas proceden da colección diplomática medieval do arquivo da

catedral de Mondoñedo, “Fernandi Petri de *Mosende*”, e levan data de 1426. Pero non sabemos se *Mosende* se refire ao actual *Mousende* pontenovés ou se ten que ver con San Pedro de *Mosende* do Vicedo.

No Catastro de Ensenada de Santa María de Conforto (1753) atopamos unha única referencia ao topónimo local no Interrogatorio: “deste al marco de *Mousende*”.

Muíños, Os

Lugar da parroquia de Vilaboa

Topónimo transparente que procede do latín tardío *mōlīnu* ‘muíño’, abreviación de *saxum mōlīnu* ‘moa’. Estamos diante dun termo con moita presenza na toponimia galega actual, pois supera o cento o número de entidades de poboación denominadas *Muíño*, xunto aos seus derivados e compostos.

No concello pontenovés hai rexistrados máis de 50 nomes de muíños, que aparecen acompañados a miúdo dun complemento preposicional onde se determina con exactitude a súa localización ou o nome e o apelido do seu propietario, como no muíño *da Rila, da Seimeira, da Torre, das Coladas, de Faustino, de Fondón, de Campos* etc.

Esta localidade de Vilaboa figura a mediados do século XVII como *Los Molinos* nun preito da Real Audiencia de Galicia, de 1656, en que comparece Francisco López de *Los Molinos*, veciño de San Xulián de Vilaboa.

Un século máis tarde, a forma castellanizada *Los Molinos* segue presente, esta vez no Catastro de Ensenada de Vilaboa (1753) ao lado de *Los Muíños*. No Interrogatorio declaran os veciños 37 muíños fariñeiros diseminados por distintos lugares da parroquia. A saber: “2 en *Los Molinos*, de don Joseph Villamil”, outros “2 en *Los Molinos*, de la Fábrica de esta feligresía”, “1 en *los Muíños*, de Don Joaquín de Ron”, “1 en *los Muíños*, de Don Lorenzo Antonio Villar (presbítero)”, “1 en *los Muíños*, de Pedro Fernández de San Pedro” e “1 en *los Muíños*, de Don Lorenzo Antonio Villar (presbítero)”. En canto ao número de batáns, recoñecen “1 en *Los Molinos*, de Antonio Vázquez” e “1 en *Los Molinos*, de Joseph de Leibas”. No Rexistro de Eclesiásticos, o presbítero don Lorenzo Villar y Santiso posúe “Parcelas en los sitios *Muíños*” e don Rodrigo de Ron “Dos molinos harineros en *Los Molinos*”.

A finais do XIX, a forma oficial que inclúe o Nomenclátor 1863-1871 é *Molinos*. Este topónimo non forma parte de ningún nomenclátor editado ao longo do século XX.

O apelido *Muíños* ten 2.813 portadores en 62 concellos galegos, ningún da provincia de Lugo. Para *Muíño* contamos con 3.600 portadores en 63 concellos. En Lugo ten unha notable presenza en Mondoñedo, Lourenzán ou Cervo, pero non se rexistra na Pontenova.

Muiñou

Lugar da parroquia de Bogo

Véxase a entrada *Muiños, Os*.

Topónimo con base en MÖLĪNIÖLU ‘muiño pequeno’, diminutivo latino de MÖLĪNU ‘muiño’. A evolución agardada para o sufixo -öLU é -o aberto, con crase de -oo > -o, pero *Muiñou* presenta un camiño evolutivo -oo > -ou, similar ao de *Ferreirou* ou *Castiñeirou*.

O lugar de *Muiñou* está situado na ladeira que vai ata o río das Reigadas. Á beira do río, no Machuco, aínda quedan restos construtivos e no veciño Aldeguer, o topónimo *O Muiñaco*.

Os *muiños* tiveron noutros tempos unha notable importancia nunha economía doméstica en que o pan era a base de mantenza dun agro pobre e centrado no autoconsumo. A mediados do XVIII, no Catastro de Ensenada (1752) solicítase información para facer o censo dos muiños fariñeiros de cada parroquia. En San Xulián de Vilaboa, declaran que hai catro, un deles “al sitio de *Muiñou*”. No Rexistro de Eclesiásticos figuran tres clérigos con bens aquí: “D. Juan Antonio Balderrín con Parcelas en *Muiñou*”, “D. Lorenzo Villar y Santiso con un batán e un molino harinero de una rueda en *Muiñou*” e “D. Joaquín Fernández de San Pedro con Parcelas al sitio de *Muiñou da Cancela*”.

Na relación dos veciños máis notables da parroquia de San Vicente de Vilameá, en 1528, faise referencia a Lope *Díaz de Moynon* (xenealoxia.org). Esta variante *Moiñón* (e *Muiñón*) vémolos tamén noutros repertorios.

Nos nomenclátors publicados desde finais do XIX ata a década dos 40 do pasado século, este lugar de Bogo figura como *Moiñón*. Así consta no Nomenclátor 1863-1871 e no Nomenclátor 1940. Como *Muiñón* rexístrao o Nomenclátor 1933. Hai que agardar ao Nomenclátor 1981 para vermos como forma oficial *Muiñou*. Esta é tamén a que inclúen o Nomenclátor 1986 e o Nomenclátor 1991.

Na toponimia, a terminación -ou troca en -ón bastantes veces, a saber *Marmancou/Marmancón*, *Mallou/Mallón*, entre outros, e mesmo en *Couso/Conso*, que non ten o *ou* en posición final. Neste caso, en *Muiñón* poderíase reconsiderar a evolución do sufixo -öLU que daría en primeira instancia *Muiñoö*, con dúas vogais en hiato e finalmente *Muiñón*, con incremento nasal. Isto acontece non só nos nomes de lugar senón en voces do léxico común como *feixón* ou *tirizón*, de *feixó* ou *tirizó*.

Muradoiro, O

Lugar da parroquia da Pontenova

De MŪS, MŪRIS ‘rato’ provén *murar* ‘axexar o gato [os ratos] para cazalos’. Tanto *murar* coma *murador* son voces características do galego común e tamén da fala galega do occidente asturiano, onde presentan unha semántica similar. En Vilanova de Ozcos e Navia *murar* é ‘vixiar’, ‘mirar’ e *murador* ‘o que mira moito’ (LeGA).

O Muradoiro pontenovés podería explicarse en relación con estes termos e nomear un ‘lugar alto desde o que se vivía, desde o que se ve un amplo panorama’.

O Muradoiro só nos consta, porén, neste lugar de Foxas, onde ademais deixa pegadas no *Chao do Muradoiro*, *Debaixo da Cortiña do Muradoiro* e nas *Penas do Muradoiro*.

Navallo, O

Lugar da parroquia de Vilarmide

É ben coñecida a ligazón que se vén establecendo entre *O Navallo* e o apelativo *nava* (ou *nave*), termo prerromano que designa terras baixas e chás e, por veces, pantanosas. O étimo sería *NAVACŪLU, formado mediante a adición do sufixo latino -ACŪLU ao tema prelatino **nava* ‘val’, ‘lugar pantanoso’, o mesmo que recoñecemos en formas como *Navia*, *Nava*, *Navaza* etc. Por tanto, topónimos como *O Navallo* deben referirse a lugares que, pola súa orografía, adoitan (ou adoitaban) encharcarse con facilidade.

Na toponimia galega temos un único *Naves* na parroquia de San Mamede de Palmés (Ou). *Nava* prevalece, porén, no centro da Península, onde se chegan a contar ata unhas 80 localidades con este nome. En Portugal hai unha trintena de *Nave* e *Naves*. Semellantes ao *Navallo* pontenovés encontramos o portugués *Navalho*, os cataláns *Navall*, *Serra del Navall*, *Prats de Navall*, o asturiano *Llabayos* e os leoneses *O Navallo* e *O Lavallo*, *O Lavallo de Villarrando*.

O Navallo está moi estendido na microtoponimia local. En Sanxés (Bogo) atopamos *Os Navallos*, *Os Zarros dos Navallos* e *O Cargadoiro do Navallo*; en Vilouruz, *A Chousa do Navallo* e en Vilameá, *O Navallo*.

Vinculado cun referente hidronímico temos *A Fonte do Navallo de Riba e de Baixo*, *O rego do Navallo* en Vilarmide e *A Fonte do Navallo* en Vilarxuvín (Bogo).

As primeiras mencións documentais conservadas que nos constan para *O Navallo* son de primeiros do século XVII (sen artigo, probablemente por castellanización): en 1625, María Blanco, viúva de Alonso de *Fojaca*, preitea con Juan de Otero sobre a cortiña e herdade de *Navallo* (RAudienciaG).

O Catastro de Ensenada de San Salvador de Vilarmide comeza a recolla de información en 1752. No Interrogatorio faise referencia “a la fuente de *Navallo de Arriba*” e no Rexistro de Leigos menciónase *Naballo* (*Navallo*) en diversas ocasións.

En 1813, os veciños do lugar de *Navallo* manteñen un litixio cos de Vilarmiñón e Manuel Pérez sobre a modificación de propiedade da *fonte dos Costellos* (RAudienciaG).

O NG incorpora *O Navallo* en Oza dos Ríos, San Sadurniño (Co), Begonte, Chantada, A Fonsagrada, Guitiriz (2), Muras, A Pontenova, Ribeira de Piquín, Riotorto, O Valadouro (Lu), Laza, Riós (Ou) e Lalín (Po); *O Navallo de Abaixo* e *O*

Navallo de Arriba en Ortigueira (Co); *Navallos* en Guntín, Navia de Suarna, Ribeira de Piquín e O Saviñao (Lu); e *Os Navallos* en Cerdido (Co), O Vicedo e Vilalba (Lu).

Neipín

Lugar da parroquia de Vilaboa

No Nomenclátor de Galicia é forma única. Aínda que carecemos dunha hipótese etimolóxica definitiva para *Neipín*, deseguido formulamos dúas posibles vías interpretativas. A primeira, de natureza oronímica, e a segunda, antroponímica ou sucesora dun nome persoal.

Non se pode descartar que *Neipín* remita á orografía do lugar. Cómpre recordar que os topónimos reflicten o que hai na realidade e responden a miúdo a un mecanismo de formación espontánea. Aníbal Otero incluíra entre o vocabulario de San Xurxo de Piquín a voz *neipín* v. *aneipar* ‘acoller’. *Neipín* podería referirse, á vista disto, a un ‘lugar que acolle’ e, seguindo esta liña argumentativa, a un ‘sitio protexido, abrigado’.

A segunda hipótese baséase nun antropónimo. Trataríase dun antigo nome de posesor que co tempo pasaría a designar un lugar habitado. Estaríamos diante dun hipotético nome persoal de procedencia latina **Naepinus*, de cuxo xenitivo podería vir *Neipín*. En latín existía *Naevio*, *Naevos* e *Naev-inus*; ademais, *Naepor*, a partir do que se puido formar **Naep-inus*, hipocorístico.

Neipín está documentado desde finais do século XIII: o 30 de xaneiro de 1294, Nuno González despréndese dos seus bens de Vilarxuane e Sanxés, ademais de “quanto a min perteçe et debe aperteeçer en Villar Aldeguer et en *Villar de Neypín*” e cédellos ao mosteiro dos Ozcos (CDOscos3).

Entrado xa o século XVI, atopamos sucesivas atestacións da localidade de Vilaboa: a *Neipín*, en concreto a “la aldea de *Neypín*”, refírese un documento que forma parte da sección “Concejo de Miranda” no cartulario dos Ozcos (CDOscos5). Leva

Neipín

data de 1522. A mediados de xuño de 1572, Pedro Afonso, veciño de Vileimil, e Domingo de San Pedro, veciño de *Neipín*, da freguesía de Vilaboa, comprométense a entregarlle a Gaspar Maldonado o día de san Xoán de 1573 cen pipas no porto de Abres da banda de Asturias (CDCatMondoñedo3).

A partir do século XVII atopamos abondosas mencións documentais de *Neipín*, das que entresacamos dúas: a procedente da Real Audiencia de Galicia, con data de 1600, en que Miguel Díaz de *Neipín* preitea con Antonio González de Carrizal, e a do Arquivo de Conforto, correspondente ao testamento do párroco Arias Méndez de Villar Estoa y Miranda, quen deixa ordenado que se digan misas a cargo dos seus bens de *Neipín* en 1630.

En 1752, iníciase a recollida de información para o Catastro de Ensenada en Santiago de Viloudriz. Entre os topónimos de perímetro citados no Interrogatorio figura *Naypín* “de aquí ò Chao do Couso de *Naypín*”. En maio de 1753, tócalle a San Xulián de Vilaboa. No Rexistro de Eclesiásticos noméase polo menos en cinco ocasións *Neypín*.

Pacios

Lugar da parroquia de Conforto

Topónimo que alude á existencia dunha edificación, diferente e meirande en relación con outras próximas, o *pacio* (ou *pazo*), que procede da voz latina *PALĀTIUM* ‘palacio imperial’. O emperador Augusto establecera a súa residencia no *Palatinum*, un dos sete montes de Roma. O derivado *palatium* designa a vivenda do monarca e débelle o seu nome ao sitio en que fora construída. Entre o *palatium* latino e o actual *pazo* non hai unha continuidade semántica, aínda que fronte a outras vivendas rurais, o *pazo* sobresaía por ser unha casa grande, antiga e nobre.

O *pacio* (ou *pazo*) é un elemento de primeira orde que se tomou a miúdo en consideración á hora de conformar ou delimitar o territorio. Actualmente, na toponimia galega conviven dúas solucións, *Pazo* e *Pacio*. O dominio xeográfico de *Pacio* circunscríbese ás provincias de Lugo e de Ourense. Dos 354 *Pacios/Pazos* e *Pacio/Pazo* que hai no territorio galego, 113 corresponden á primeira. No nordés lucense a solución dominante é *Pacio*, en plural *Pacios*.

Pacio aparece de xeito recorrente na microtoponimia local –O *Pacio* de Vileimil (Vilaboa), O *Pacio* (Vilameá e San Xoán de Rececende), A *Cortiña do Pacio* (Fontangordo, Vilaboa)–, mentres que *Pacios* queda limitado a entidades de poboación.

A pesar da opinión común e xeneralizada que considera *Pacios* de orixe latina, Moralejo Álvarez retrotrae a un prelatino **PALATIO*, relativo á vixilancia do gando ou á vivenda dos pagueiros. Ademais, segundo o investigador, moitos exemplos galegos de *Pacios* corresponden a entidades en que non había ningún palacio. Para os estudosos que manteñen a filiación latina, o plural *Pacios* explícase porque o *palatium*, á parte da casa principal, incluía outras dependencias anexas.

Na tradición escrita, *Pacios* figura desde o século XVI na documentación do arquivo catedralicio de Mondoñedo: Diego Pérez de *Pacios* (1573, 1575), Diego López de *Pacios* (1575, 1582; CDCatMondoñedo3).

A mediados do século XVII, os veciños de Conforto e Viloudriz manteñen un litixio cos de Vilameá “Sobre el adreço y fábrica de la puente del río de Miranda que llaman Puente Nueva”. O 9 de xullo de 1645 asinan un poder para que os procuradores os representen na causa aberta contra os de Vilameá. Entre os convocados está Ares de *Paços* (RAudienciaG).

No Catastro de Ensenada de Santa María de Conforto (1753) aparecen varias referencias a *Pacios* (ou *Pazios*). No Interrogatorio declaran “un molino arinero de agua al sitio de *Pazios*” e no Persoal de Leigos constan dous veciños do lugar, Pedro Pérez de *Pacios* e Andrés de Lamas de *Pacios*.

Na actualidade, o apelido *Pacios* ten 295 portadores repartidos por once concellos. Na provincia de Lugo a maior concentración dáse no concello de Lugo, seguido do de Barreiros e Ribadeo. Na Pontenova non hai o apelido, aínda que atopamos no Catastro de Ensenada da parroquia de Conforto entre os leigos a Andrés Rodríguez *Pacios* (1753).

O apelido *Pacio* conta con representación na Pontenova hoxe en día. Ocupa o sexto posto por número de frecuencias entre os concellos da provincia en que perdura: Riotorto, Pastoriza, Lugo, Bóveda, Chantada, A Pontenova, Ribadeo e Monforte.

Panturreira, A

Lugar da parroquia de Vilaboa

O Nomenclátor de Galicia rexistra unha única forma *A Panturreira* como nome dunha entidade de poboación: a pontenovesa. Na microtoponimia local hai en Vilaboa unha variante *Paturreira* e, na parroquia de Vilarmide, *A Paturreira*. Non moi afastado da Pontenova está o concello de Ribeira de Piquín, onde reaparecen *A Panturreira* e o *Rego da Panturreira* xunto aos *Prados dos Panturrales*. Pódese pensar que *A Panturreira* pontenovesa e *Os Panturrales* ribeiregos están emparentados e teñen unha orixe común.

O Dicionario da Real Academia Galega (DRAG) non incorpora as voces *panturreira* (*paturreira*) nin *pa(n)turra*, *pa(n)torra*, que si contén *Frapas II* (E. Rivas, no DdD), onde se define a *pantorra* como unha ‘clase de seta comestible, cogordo’. Pero a cultura popular galega sabe que estes cogomelos crus son tóxicos. Así nolo recorda o refraneiro “Orellos, cuncos e *pantorras*, escaldas pra que non morras”.

Estamos ante un derivado fitonímico en *-eira* creado a partir do apelativo *pantorra* (cogomelo do xénero *Morchella*), voz de orixe escura, quizais prerromana. A miúdo o lugar onde medra ou abunda unha especie deixa pegada na toponimia. A Pontenova non é unha excepción e responden a esta motivación, ademais de presentar unha sufixación análoga, *A Caxigueira*, *A Uceira*, *A Xesteira*, *Xunqueira*,

As Toxeiras ou *As Ortigueiras*. Este lugar da *Panturreira* puido ser un espazo moi rico micoloxicamente noutros tempos, circunstancia que non ten por que casar coa realidade botánica actual.

Ao lugar da *Panturreira* refírese o Catastro de Ensenada de San Xulián de Vilaboa. En 1753, os comparecentes declaran 37 muíños fariñeiros, 2 están na *Panturreira* e os seus donos son don Pedro Díaz (presbítero) e don Xacinto de Ron. No Rexistro de Eclesiásticos noméase de novo a don Pedro Díaz, propietario de “una casa terrena al sitio da *Panturreira*” e “un molino harinero de una rueda al sitio da *Panturreira*”. No Catastro de Ensenada concorren dúas variantes, *A Panturreira* e *A Pantorreira*.

A Panturreira figura nos nomenclátors oficiais desde finais do século XIX. O primeiro que contén este lugar de *Panturreira* é o Nomenclátor 1863-1871. Coa mesma forma *Panturreira* aparece nos editados a partir de 1941. No último, publicado en 2003 (NG) consta con artigo, *A Panturreira*.

Parede Nova, A

Lugar da parroquia de Xudán

Topónimo composto e transparente. O apelativo *parede* vén do clásico PARĪĒTEM ‘paredes (dunha casa)’, ‘muralla’ e *nova* do adxectivo NŌVA ‘nova’. É posible ver en *Parede* o resto dunha antiga ‘cerca de pedra’ á que o cualificativo lle engade o sentido ‘que acaba de ser feita’, ‘que ten pouco tempo’.

A toponimia menor do concello conta con numerosas *paredes* e *parediñas*. En Xudán está *O Prado da Parede Nova*, *Suasparedes* nos Teixedais (Bogo), *Tras das Paredes* en Pacios (Conforto) e no Acevro (Santo Estevo), e *As Parediñas* en Saldoiriña (Conforto).

Termo con moita presenza na toponimia galega, o NG rexistra máis de 50 *Paredes* e *As Paredes* nas catro provincias, á parte dos compostos *Parede Nova* en Muros (Co), *Paredes de Abaixo* en Paradela (Lu) e A Caniza (Po), *Paredes de Arriba* en Paradela (Lu), *A Parede de Delle* en Paradela (Lu), *Paredes do Pao* en Gomesende (Ou), *O Couce de Paredes* en Ourol (Lu), *Fonte Paredes* en Brión (Co) e *O Rego da Parede* en Muras (Lu).

Non obtemos resultados para o apelido *Parede* na *Cartografía dos apelidos de Galicia*. *Paredes* rexistra 3.972 portadores en 78 concellos pero ningún na Pontenova. Os concellos de Lugo que amosan un maior número de formas son Vilalba, Lugo, Cospeito e Palas de Rei.

Vicente Angola

A Pedra Bicuda

Pedra Bicuda, A

Lugar da parroquia de Bogo

Véxase a entrada *Vilar das Pedras, O*.

Topónimo transparente no tipo de formación e significado. O apelativo *pedra* vén do nome latino PĒTRA ‘rocha’, ‘pedra’. Á marxe dos derivados colectivos *Pedroso*, *Pedregal* e *Pedreira*, *pedra* pode referirse a un cumo e usarse con sentido metonímico.

Bicuda ‘que remata en punta’ é un adxectivo derivado de *bico* (do celta BĒCCUS). Así, *A Pedra Bicuda* é un orotopónimo metafórico. Outros nomes de entidades de poboación formados con *bico* son *Penabico* en Guitiriz (Lu) e *Penadobico* en Cerdido (Co).

Moi numerosa é a toponimia de *Pedra* e dos seus derivados, que anda polos 150 nomes no NG. Pode vir acompañada de adxectivos, como en *Pedras Brancas* no Saviñao (Lu), *Pedras Negras* no Grove (Po), *Pedras Pardas* en Xermade (Lu), *Pedras Roibas* en Meaño (Po) e *Pedras Miúdas* en Ribeira, Ponteceso (Co) e *Salvaterra de Miño* (Po).

Para o apelido *Pedra* non obtemos portadores na *Cartografía dos apelidos de Galicia*. Actualmente, si se conservan en Galicia os apelidos *Pedras*, *Pedragal*, *Pedraza*, *Pedreda*, *Pedredo*, *Pedregal*, *Pedregosa*, *Pedreira*, *Pedreiras* e *Pedreiro*, pero ningún ten representación neste concello.

Peizais

Lugar da parroquia da Pontenova

Fitotopónimo. Os terreos plantados de *paínzo* recibían o nome de *painceiras* ou *painzais* (*peinzais*, *peizais*). A carón de PANUS ‘mazaroca’, ‘paínzo’, o latín contaba co derivado PĀNĪCIUM, de onde procede *paínzo*. O *paínzo*, tamén coñecido como

milllo miúdo, utilizábase como alimento humano e en verde como forraxe para os animais.

A forma latinizada pódese rastrexar na tradición escrita galega desde comezos do século XI: “*ipsa hereditas in Panizales*” (1032), “*in agrum de Panizales*” (1162), “*et deinde per Crucem de Panizales*” (1199).

Na microtoponimia de Foxas reaparece o topónimo nos *Vales de Peizais* e no *Rego de Peizais*.

Nos lugares de Aldeguer (Vilaboa) e Figueirúa (Conforto) temos *A Paincega*, no uso oral *A Peincega* e *A Peinciega*. Trátase dun derivado formado co sufixo prelatino *-ega*, análogo ao doutros nomes de lugar locais como *As Fabegas* de Vilarmide, *Arvillega* de Santalla (Vilameá) e do Vilar (Conforto) e *As Pallaregas* de Vilaboa.

A primeira mención documental do pontenovés *Peizais* atopámola tardiamente, no século XVI. Na relación de veciños máis notables da parroquia de San Vicente de Vilameá de 1528, cítase, entre outros, a “[Fer]nando de *Panizares*”. Quizais se trate dunha castelanización do nome que estamos a estudar.

Hai que agardar a mediados do século XVIII (1755, 1768) para ver os montes pontenoveses de *Painzais* en distintos litixios que chegan á Real Audiencia de Galicia.

O NG rexistra *Painceira* en Vilalba (Lu), *A Painceira* en Cedeira, Cerdido, A Laracha, Mesía (Co), Viveiro (Lu) e A Estrada (Po), *Painceiras* en Ortigueira (Co), *As Painceiras* en Ortigueira e As Somozas (Co), *A Panceira* en Muras (Lu), *A Peiceira* no Saviñao (Lu) e *As Paincegas* en Cospeito (Lu).

Pipín

Lugar da parroquia de Xudán

Topónimo que procede do nome persoal latino **Peppinus*, en xenitivo **Peppini*, derivado de **Peppus* e forma hipocorística.

A forma *Pepín*, que localizamos en Xermade (Lu), Ordes (Co) e Castrelo do Val (Ou), convive co local *Pipín* e cos sobereses *Pipín de Abaixo* e *Pipín de Arriba*. Como vemos, ao longo do territorio galego *Pepín* coexiste con *Pipín*, forma en que a vogal pretónica pechou por influencia do *í* tónico.

No tomo do mosteiro de Samos encontramos as primeiras atestacións do topónimo *Pepín* en 1125 “subtus illa villa quam vocant *Pepin*”.

Outros cartularios da provincia, como o tomo vello de Lugo, a colección diplomática (Cañizares) ou a colección diplomática do mosteiro de Santa María de Ferreira de Pallares, conteñen novos testemuños: “per Portum Romani, hereditatem de *Pipin*” (1114-1133), “Hereditatem de *Pipin*” (1133), “hereditatem de *Pipin*” (1160), “Nunus Munioni de *Pepin*” (1248).

Para o topónimo local dispoñemos de pouca documentación. Non sabemos se se refire a este lugar unha carta de poboamento do mosteiro de Meira (núm. IX), outorgada o 20 de marzo de 1262 polo abade Heimerico e o convento aos poboadores de *Pipín*, e editada por Sáez Sánchez. O que si podemos corroborar é a súa presenza no Catastro de Ensenada. En novembro de 1752, recádase a información en San Vicente de Vilameá. No Interrogatorio, Rosendo de *Pepín* consta como propietario de dúas das 157 colmeas que declaran os informantes, e no Persoal de Leigos noméanse dous veciños: Rosendo Fernández de *Pipín* e Juan Fernández de *Pipín*.

Na microtoponimia lucense permanece *Pepín* e *Pipín* en varios concellos do nordés: *As Penas de Pipín*, *Os Campos de Pipín* e *A Fonte de Pipín* na Pontenova, en Riotorto *O Tallo de Pipín*, en Pastoriza *O Coto* e *O Monte de Pipín* e en Ribeira de Piquín, *O Chouso de Pepín*.

O apelido *Pepín* ten 44 portadores en 3 concellos coruñeses (A Coruña, Carral e Touro).

A Pontenova, primeira metade do século XX.

Pontenova, A

Concello, lugar e parroquia da Pontenova (Sagrado Corazón)

Estamos fronte a un topónimo transparente tanto no plano formal coma no semántico. O núcleo nominal *ponte* procede do latín PŌNTE ‘ponte’ e o adxectivo *nova* do cualificativo feminino NŌVA ‘nova’.

Aínda que o apelativo *ponte* ten un uso moi estendido na toponimia, fóra do seu contorno inmediato posúe pouca capacidade identificativa, de aí que a miúdo se acompañe dun adxectivo, como acontece na Pontenova. Este cualificativo utilízase como segundo elemento da correlación *ponte nova*/*ponte vella* e pode substituír temporal ou definitivamente a *vella* ou modificar o substantivo denotando nova creación.

O topónimo actual é indicio dunha primitiva infraestrutura, pero non temos noticia de se foi de fábrica medieval ou de factura moderna, se chegou a ter valor patrimonial ou histórico ou se a súa localización coincidiu ou non coa de agora. As pontes sempre facilitaron o desprazamento de persoas e mercadorías, de aí que habilitar un paso seguro entre as dúas ribeiras se convertese en todas as épocas nunha necesidade básica para os seus habitantes.

A respecto da primitiva *ponte*, cómpre recordar o dito por Ferreira Priegue en *Los caminos medievales de Galicia*, unha “ponte nova” implica a existencia doutra “ponte vella” no seu mesmo lugar ou nas proximidades; ás veces a propia “ponte nova” é medieval e remuda unha ponte romana. Pero como admite a investigadora, a datación da maioría das pontes é difícil, posto que os esquemas estilísticos clásicos non serven de moito á hora de aplicalos a *pontes rurais*, construídas en terreos accidentados e con medios e materiais locais.

O primeiro dato documental claro e seguro que nos consta relativo á existencia dunha *ponte nova* é de 1645. A esa altura, os veciños de Conforto e Viloudriz mantiñan un litixio cos de Vilameá “Sobre el adreço y fábrica de la puente del río de Miranda que llaman *Puente Nueva*” (Galiciana). A mediados do século XVII, describíase así a ponte nova e recordábase a obriga contraída por aqueles que habitaban a unha e outra marxe do Eo para mantela en perfecto estado:

la Puente Nueva sita en el río en que despues del Miño es el mayor deste Reino tiene quatro pilares, los dos mayores açia la corriente del río y los dos menores en cada orilla el suyo, es ansi que mis partes y sus mayores desde tienpo ynmemorial a esta parte an estado en costumbre y posicion de açer y reparar uno de los pilares mayores otro de los menores de la parte del dicho río çerca las dichas feligresias, ponerlos a su costa y las vigas que se llaman proponços, que son grandes palos, que los coxen con su arbolaxe y elavacion y los vecinos de la xurisdicion de Villamea y sus mayores y causantes estan en la misma costumbre y posicion de açer y reparar los otros dos pilares de açia la dicha jurisdicion con los proponços y bigas que los coxen trablaxes y clavaçion que se atravesean ençima de la madre del dicho río de las puntas de los unos proponços a los otros las ponen y an puesto segun la dicho memorial costumbre tanto uno como otros...

Por causa das sucesivas enchentes do río, os piares cederan e mesmo chegara a levalos a corrente. Por iso, os de Conforto e Viloudriz cominaban os de Vilameá para que cumprisen o acordado e arranxasen a parte que lles correspondía en vista de que “se siguen muchos daños a los naturales y caminantes que pasan para el Preñizado de Asturias, Reino de Castilla y otras partes”.

Gregorio de Brea, en nome dos veciños de Vilameá, alegaba que recompoñer a metade da ponte, dous dos catro piares e a cubrición de riba, non procedía. Estes eran os motivos:

Lo que pasa hes que hesta puente se edefico en un arenal y en parte tan poco si-gura que aviendose traydo maestros de puentes y redificados los pilares los llevo el rio dos veces despues de aver gastado mas de quinientos ducados en edificarla y con la fuerça que baja el agua en la puente se torçio la corriente mas de çien paços açia la feligresia de Villamea destruyendo los sotos y eredades, açiando un daño yrreparavle.

Despues de todo esto mis partes truxeron a Pedro de Palaçios maestro de obras y puentes para volver a edificarla, el qual aviendo visto el sitio dixo que ally no se podia adificar la puente ni seria segura. El rio es grande y de mucha corriente y de los mayores deste reyno, que convenia se edificase mas arriba sobre peña a çinquenta braças donde hesta la primera. Hesto hes lo conveniente y las partes contrarias no quieren se edifique alli y por su causa dexa de hestar echa.

Y no se a de edificar a donde mañana buelba el rio a llevar la puente. Y que despues de aver gastado tantos ducados buelvan otra bez a tener / el mismo ynconveniente. Lo otro las partes contrarias van con conoçida cautela y es que como el riu va cargado açia la parte de Villamea y los pilares de açia la parte de Villaodríz quedaron en pie no quieren açer la puente donde se a de açer a que no se deve dar lugar, antes vuestra señoria se a de servir de mandar que \un/ maestro de obras a costa de todas partes vaya a ver el sitio a donde a estado la puente (RAudienciaG).

A falta de entendemento entre as dúas partes levou a que o conflito chegase á Real Audiencia de Galicia.

Transcorrido un século, en 1766, o xeógrafo Tomás López, ao ver a dificultade con que se encontraba á hora de trazar os mapas das distintas provincias de España, dirixese aos bispos, curas e funcionarios civís, enviándolles un cuestionario de 15 preguntas en que lles solicita datos referentes ás súas dioceses e parroquias.

Esperta o noso interese a pregunta 4 do Interrogatorio:

Dira si está á orilla de algún rio, arroyo o laguna, si á la derecha o á la izquierda de él, baxando agua abaxo; dónde nacen esas aguas, en dónde y con quien se juntan, y cómo se llaman [...] Si tienen puentes de piedra, de madera o barcas, con sus nombres, y por qué lugares pasan.

Á que responde o capelán Ramón Rodiles y Cancio desde “San Salvador de Santirso” (San Tiso d’Abres, Asturias) o 18 de febreiro de 1794:

El Eo no tiene puente de piedra; la tuvo al llegar a la Ría que llaman Abres, en donde sí tiene barcas, después siguiendo a su origen tiene de madera el de aquí llamado de Santirso; el que llaman *puente Nuevo* que está entre Conforto y Villarodríz, más arriba otro y no sé el nombre; después puente de San Jorge en Galicia, después puente de Pegrin lo mismo; no sé de más (Merinero/Barrientos).

Na cabeceira dun documento do arquivo parroquial de Conforto, con data do 5 de maio de 1727, pode lerse “En el lugar de *la Puente Nueva*, parroquia de Santiago de Villa o dril, concejo de Miranda” (Arquivo de Conforto).

Ata este momento só atopamos alusións á *ponte nova* (infraestrutura), pero non ao lugar da Pontenova. Será a mediados do XVIII, no Catastro de Ensenada (1752), cando encontremos consolidada a referencia ao “sitio de *Puentenueva*”, tamén denominado “de *Puente nuevo*”. O 4 de decembro de 1752, comeza a recadarse a información en Viloudriz. No Rexistro de Leigos desta parroquia noméase en dous casos a *Puente nueva* (ou *Puentenueva*) e en seis *Puente nuevo*.

A *ponte nova* serve ademais como referente na creación da toponimia menor en terras e puntos lindeiros. En 1722, noméase a “Veiga da *Ponte Noba*, de la feligresia de Villa Odriz” na “Escritura de foro por tres años de tres señores Reyes, otorgada por Domingo de Villar y Andrés González, su mujer y su hijo Gonzalo de Villar a D. Andrés Bermúdez, presbítero y capellán de la Asunción” (Arquivo de Conforto).

Outra cita referencial importante é a tocante a mercados e feiras. É o caso do *Campo da Pontenova*, que aínda se mantén hoxe en día como denominación do espazo destinado a mercado. Os mercados periódicos adoitaban escoller puntos estratéxicos dos núcleos de poboación e con boas comunicacións para celebrárense. O *Campo da Pontenova* foi un deles desde comezos do século XIX.

Entre a documentación privada da casa de Carracedo de Viloudriz atopamos o expediente tramitado entre o concello de Vilameá dunha parte e os irmáns don Antonio e don José Calvo Carracedo de Viloudriz doutra con motivo da construción dunha caseta no *Campo de Puente Nuevo*, e o acordo de demolición desta tomada polo Concello, cuxo expediente chegou ata o Ministerio da Gobernación, que resolveu en favor dos Carracedos, sendo ministro Romero Robledo, o 31 de decembro de 1876 (*La Gaceta de Madrid*, 27/II/1877).

No devandito expediente consta anexo un informe expedido polo Concello que “lo emitió diciendo que desde principio del presente siglo se celebra el mercado ó feria semanal en el *campo del Puente Nuevo*” en que ademais explicita a actividade que nel se desenvolve “*el mercado del Puente nuevo*”:

D. Antonio Calvo posee una caseta inmediata al *campo del mercado del Puente nuevo*, y el repetido Ayuntamiento a pretexto de que aquel campo pertenece al común de vecinos, acordó la demolición de la indicada caseta.

A toponimia local asociada á *ponte nova* é vizosa e acorde coa importancia que este elemento viario, de primeira orde, adquiriu para a poboación local. Tanto é así que moitos nomes de leiras rústicas o conteñen, como se deixa ver na escritura de compravenda de catro agros en Viloudriz asinada o 19 de marzo de 1867 por José Gonzalez Calvo de Carracedo de Viloudriz, dunha parte, e José Murias Mon Méndez e outros, da outra.

Cortiña da Ayra, Cortiña del Valle de Carracedo, labradío en la *chousa que llaman del Puente Nuevo* que confina por el Norte en el río Eo. Deste en arroyo de agua que llaman da Veiga que desemboca en dicho río Eo; otra heredad labradía que llaman *Veiga de Arriba junto al Puente Nuevo* (Doc. privada casa Carracedo, Viloudriz).

A partir do ano 1900, a *Sociedad Minera de Villaodrid* inicia a explotación de mineral de ferro levantando cinco fornos de calcinación, varios edificios industriais e instalando un tranvía aéreo e unha liña de ferrocarril de uso exclusivo ata o cargadeiro de Ribadeo. Neste contexto, unha *ponte* ben acondicionada era imprescindible para comunicar ambas as marxes do río Eo, a dereita, onde estaban as minas, e a esquerda, onde estaba o núcleo habitado. E máis cando o Eo ofrecía certas dificultades de paso, pois como sinala Amor Meilán na *Provincia de Lugo da Geografía general del Reino de Galicia* “no existe comunicación fluvial con Asturias por lo vertiginoso de la corriente de aquél a su paso por Villaodrid”.

O rendemento da voz *Ponte* na toponimia maior galega é moi alto, son máis de 300 os lugares que a inclúen e arredor de 80 localízanse na provincia de Lugo. Fóra de Galicia, a toponimia peninsular en que intervén *ponte* e derivados supera os 500 en España e 300 en Portugal.

A *Ponte Nova*, segundo o NG, está presente nas catro provincias, nos concellos de Outeiro de Rei, A Pobra de Trives, Samos (Lu), Ames, Carballo, Cee, Mazaricos, Muros, Rois (Co), Boborás (Ou), Baiona, Meis (Po), A Pontenova e Ortigueira (Co).

Portela, A

Lugar da parroquia de Vilameá

Este topónimo ten a súa orixe no diminutivo *portela*, derivado de PŎRTA ‘porta’. Coñécese como *portela* o ‘paso estreito entre montañas’ e tamén a ‘abertura feita nun muro ou nun valado para o paso de persoas e carros’. A *Portela* toponímica sinala, porén, os lugares situados en vías de comunicación, onde se cobraba o portádego ou dereito de paso na Idade Media.

Á parte do lugar de Vilameá, *A Portela* reaparece na microtoponimia de Santalla e en Vilouruz, e o masculino *Portelo* en Foxas nas *Travesas do Suportelo*.

Están ben documentadas dúas *Portelas* desta zona: *A Portela* de Trabada, para a que contamos con atestacións no tomo do mosteiro de Meira, “per *Portela*, per cima de Velusina” (1229), e o *castelo da Portela*, fortificación mindoniense, con

testemuños procedentes da colección diplomática medieval do arquivo da Catedral de Mondoñedo, “*castello de Portela*” (1170), “*castello uestro de Portela*” (1178).

O NG rexistra máis de 70 *Portela* e *Portelas* nas catro provincias e os compostos superan a ducia. Tamén en Portugal *Porta* e os seus derivados gozan de moita presenza na toponimia.

En Galicia, o apelido *Portela* ten 6.694 portadores en 90 concellos. Na provincia de Lugo, a maior concentración obsérvamola nos concellos de Lugo, Abadín e Vilalba.

Pousadoiro, O

Cadea montañosa

O territorio da Pontenova está articulado en tres unidades de relevo que seguen unha dirección norte-sur. Unha delas é a *serra do Pousadoiro* que separa os concellos de Riotorto e A Pontenova e cuxa maior altitude é *O Alto do Pousadoiro*, de 666 m.

Pousadoiro vén de *pousar* (< PAUSĀRE), do que é deverbal. Ao apelativo *pousadoiro* atribúeselle comunmente un significado xenérico ‘sitio de descanso’, que comparte con *pouso*. Tanto *O Pousadoiro* coma *O Pouso* daríanlles nome, deste modo, a zonas chás ao final dunha costa. En Galicia encontramos os topónimos compostos *Pousafoles*, en Ribadeo (Lu), Bande, Padrenda (Ou) e Vigo (Po), e *Pousacarro* en Porto do Son (Co), cuxa motivación parece evidente.

Na toponimia menor local recolleemos *O Pousadoiro* en Vides (A Pontenova) e en Viloudriz. E aínda que non temos *O Pouso*, si queda a súa forma diminutiva *O Pousín* (As Leiras do *Pousín*, As Penas do *Pousín* e O Vedro do *Pousín*) que localizamos nas Selas e en Beche (Xudán).

O NG contén *Pousadoiro* en Vila de Cruces (Po); *O Pousadoiro* en Aranga, A Capela, Cariño, Cesuras, Mesía, O Pino, Ortigueira, San Sadurniño, Tordoia (Co), Chantada, Ribadeo, Ribeira de Piquín, O Saviñao, Viveiro (Lu), Castrelo de Miño, Cortegada (Ou) e Vilagarcía de Arousa (Po); *O Pousadoiro de Abaixo* e *O Pousadoiro de Arriba* en Ortigueira (Co); *O Chao de Pousadoiro* en Ribeira de Piquín (Lu); *O Pouso* na Capela, Narón (Co), Alfoz, Oulol (Lu), A Estrada, Salvaterra de Miño e Vigo (Po); *O Pouso Vello* en Narón (Co) e *A Cruz do Pouso* en Neda (Co).

Prazas, As

Lugar da parroquia de Conforto

Procedente do latín PLATĒA ‘rúa ancha, praza’. No mundo agrario tradicional, a *praza* estaba vinculada á ocupación de novas terras. Rodríguez Galdo en *Señores y campesinos de Galicia* afirma que:

en los primeros años del s. XIV, momento en que la presión demográfica continúa, se llevará a cabo la ocupación de nuevas tierras; se impone que el espacio claramente delimitado y diferenciado por tanto de otros espacios cercanos, se ha de

dividir en ‘plazas’, es decir, se han de crear en él unas unidades de explotación, que previamente se determinan, tantas como pobladores, más una que, en cada caso, será destinada para la iglesia.

Nas *Cartas de fuero y licencias ad populandum del monasterio de Lorenzana* encontramos pegadas da presenza do apelativo a mediados do século XIII: “Vº solidos de unaque *platea* et medea talega de cebata” (1248), “Et si aliquis voluerit ibi filium vel filiam aut alium [hominem] in *platea* sua” (1248). E, a primeiros do XIV, nos Calendarios dos tomos do arquivo da catedral de Mondoñedo: “per domum suam que fuit Petri Lupi in *platea* iuxta domum Marie Iohannis” (1320).

Praza, á parte do común ‘lugar destinado a paseo, mercado ou festa’, refírese aínda hoxe no rural a unha ‘extensión grande de terra de cultivo dividida en leiras ou agros que pertencen a distintos donos’ (agra).

Na microtoponimia local atopamos unha forma castellanizada *Plazas* no Acevro en Santo Estevo, *As Plazas* (prado) e o *muín das Plazas* que seguramente responden a esta motivación.

O NG rexistra *A Praza* en Abegondo, Carballo, Ortigueira, San Sadurniño, Santiago de Compostela (Co), Cervo (Lu), A Estrada, Salvaterra de Miño e Tui (Po) e *As Prazas* en Mañón (Co), Abadín e A Pastoriza (Lu).

Actualmente, o apelido *Plaza* ten 540 portadores en 26 concellos. Na provincia de Lugo achámolos en Baralla, Lugo, Burela e Monforte.

Puiteiro, O

Lugar da parroquia de Bogo

Topónimo único no concello e en Galicia, é de orixe descoñecida, aínda que parece conter o substantivo *outeiro*.

O *Puiteiro* posiblemente estea emparentado co apelativo *piouteiro* que figura entre o léxico do galego de Asturias co significado ‘lugar máis alto con respecto aos terreos que están arredor’ (LeGA). Cun sentido topográfico tamén o rexistra Acevedo, quen dá *piouteiro* como forma propia entre o Eo e Tapia, en tanto que *pellouteiro* –andar polos *pellouteiros* ‘andar polos outeiros’– se utilizaría de Navia a Tapia, salvo en Viavélez, en que se diría *piouteiros*.

A voz *piouteiro* ‘altura de terreo aguzada e áspera. Varcia’ forma parte do vocabulario compilado por Aníbal Otero en San Xurxo de Piquín.

Cremos que a forma *Pioteiro* proveniente do Catastro de Ensenada (1752) podería referirse a este lugar de Bogo. No Rexistro de Eclesiásticos da parroquia de Vilaboa, noméase a don Juan Antonio Fernández de San Pedro, presbítero e propietario de “parcelas a los sitios de Retorno, *Pioteiro*, Suanoba”.

Rececende (San Xoán)

Parroquia do concello da Pontenova

Rececende de Abaixo

Lugar da parroquia de Rececende

Rececende de Arriba

Lugar da parroquia de Rececende

Acudir a nomes propios de persoa foi un recurso habitual na creación de nomes de núcleos de poboación. *Rececende* procede do antropónimo de ascendencia xermánica *Recesindus*, formado pola raíz gótica *rece*, de orixe escura, e por *sindus*, do gótico *sinths* ‘camiño’. No territorio galego conflúen distintas solucións de *Recesindi*, xenitivo de *Recesindus*, como o local *Rececende* xunto a *Requesende*, *Ricosende*, *Recesende*, *Rececinde*, *Rececendes*, *Recesindes* e *Rexosende*.

A presenza de *Rececende* na tradición escrita está acreditada de modo preciso e continuo desde o século X. A primeira mención que nos consta é do ano 916, corresponde a *Santo Estevo de Rececende* e procede da colección documental do arquivo da catedral de León (775-1230), onde o rei Ordoño confirma as propiedades da igrexa de León en Galicia entre os ríos Eo e Masma:

item *Sancti Stephani de Recessuindi*, item *Sancti Iohanni de Uallebrui*, item *Sancti Iacobi de Nannino*, item *Sancti Stephani de Tabulata*.

As confirmacións rexias sucédense e o 3 de xullo do 935 é Ramiro II quen ratifica a doazón das igrexas entre o Eo e o Masma á igrexa de León e ao seu bispo Oveco. Anteriormente fixéranos seu bisavó Ordoño I, seu avó Afonso III e seu pai Ordoño II:

item *sanctae Eulaliae de Marzani*, *sancti Joannis de Viscos*, *sancti Petri de Alanti*, item *sancti Stephani de Recessuindi*, item *sancti Joannis de Vallebria* (Flórez, ES-I/2).

Rececende

Outras atestacións atopámolos nos Calendarios dos tombos do arquivo da catedral de Mondoñedo, de onde provén a referencia “Alfonso Garcia clerico de *Recesende*” (1122-1465) e no cartulario meirego “in *Recesende* iusum et susum, excepto cimiterio ecclesie” que inclúe a carta de doazón que Elvira Vermúdez lles fai ao mosteiro de Meira e ao seu abade don Vidal o 30 de abril de 1177.

A actual parroquia *Rececende* coa advocación de san Xoán aparece na tradición escrita meirega desde 1210. A esa altura, Munio Iñíguez ordena que o enterren no mosteiro de Meira e cede o que ten en Val de Francos “et sextam partem ecclesie *sancti Iohannis de Recesende*”.

Outros rastros na escrita de *Rececende* nas últimas décadas do século XIII son os provenientes da colección diplomática do mosteiro de Santa María de Vilanova de Ozcos: “Pedro Iohanes, clérigo de *Recessende*” (1277), “María González de *Reçesçende*, Ferrando Gaçeo de *Reçesçende*” (1298); dos Calendarios dos tombos do arquivo da catedral de Mondoñedo: “ecclesie de *Recesende*” (1283) e do Catálogo dos documentos medievais do arquivo da catedral de Mondoñedo: “prestimum de *Recesende*” (1286).

Son numerosas tamén as mencións documentais de *San Xoán de Rececende* conservadas na colección diplomática da catedral mindoniense desde finais do XV e ao longo de todo o XVI:

San Juan de *Rececende* (Recesende) (1523, 1572, 1582, 1590, 1593), beneficio de *Rececende* (1546, 1596) *Rececende* (Recesende) (1495; CDCatMondoñedo3); Sant Juhán de *Reçesende*, Sant Juan de *Reçesende*, Santo Johán de *Reçesende* (1473), quinta de *Reçesende* (1475, 1478, 1495; CDCatMondoñedo2).

No portal PARES encontramos durante o século XVI varias referencias a *Rececende* (San Xoán) ao que se nomea como *Recesende* (1501), *Rececende* (1540, 1597), *San Juan de Recesende* (1512) e *San Juan de Rececende* (1588, 1590, 1595).

No Catastro de Ensenada (1752) *Rececende* está profusamente representado tanto nas “Respuestas generales y certificación de diezmos de *San Juan de Rececende*” coma no Rexistro de Leigos e Eclesiásticos, onde aparece grafado *Rezezende*. Tamén consta no Interrogatorio da parroquia de Vilameá *San Juan de Rezesende* (preg. 3).

O NG inclúe *Rececende* en Viveiro (Lu), *Rececinde* en Coristanco (Co), *Recesende* en Baralla e Castroverde (Lu), *Rececendes* en Antas de Ulla e Portomarín (Lu), *Recesindes* en Vimianzo (Co), *Requesende* na Laracha e Santiago de Compostela (Co), *Ricosende* en Carballeda de Valdeorras (Ou) e *Rexosende* en Vilardevós (Ou).

Reguengo, O

Lugar da parroquia da Pontenova

Do latín *REGĀLENGUM*, derivado de *regalis* ‘que pertence ao rei’, ‘que é patrimonio real’. No uso toponímico refírese a que o lugar así denominado era de propiedade

ou xurisdición real. Os topónimos compostos cun segundo elemento *Rei*, como *Castro de Rei* ou *Outeiro de Rei*, adoitan ser mencións xenéricas e non se refiren a ningún monarca en concreto; normalmente son posesións da coroa. *Reguengo* dise do terreo pertencente ao patrimonio xeral que se arrendaba a cambio do pagamento de certos xéneros.

Na provincia de Lugo, *Reguengo* dálles nome a diversas entidades de poboación en Mondoñedo, O Valadouro, Vilalba, Baralla, Pantón, Xermade e O Corgo. Moi estendido tamén por outros concellos galegos, *Reguengo* reaparece nas provincias da Coruña, Ourense e Pontevedra ata en 19 ocasións na toponimia maior. En Portugal conta tamén con moita representación. Hoxe en día, na toponimia menor local mantense *Reguengo* no Boulloso (Conforto).

Para *Reguengo* dispoñemos de pouca documentación antiga. Na colección diplomática do mosteiro de Meira e no tomo de Lourenzá figuran varias atestacións dun “*regalengo de Goyos*”, datadas en 1192.

Antes de marchar de bispo para Oviedo, o prelado mindoniense don Gonzalo Gutiérrez Mansilla concede varios foros en Vilameá e na contorna. García Paje menciona dous arquivos do AHN de 1597, onde afora a Alonso da Insua a viña do lugar da Vilavella co souto do *Reguengo* e a Alonso Méndez de Cancio e a outros veciños do concello de Miranda a seara sita na chousa de Cepido e na de *Reguengo* de Vilameá.

O apelido *Reguengo* ten 20 portadores só en 2 concellos ourensáns, San Cibrao das Viñas e Ourense.

Riegal

Lugar da parroquia de Rececende

Topónimo de orixe etimolóxica descoñecida. Algúns investigadores ven unha posible relación con *Regal*, forma con presenza na toponimia galega actual (no Vicedo e na microtoponimia de Ribeira) e da que parece unha castellanización. Pero non se atoparon atestacións antigas, polo que non se pode asegurar nada.

Na parroquia pontenovesa de Rececende, *Riegal* reaparece na *Costa de Riegal*, *a presa de Riegal* e o *mazo de Riegal*.

Río de Campos

Lugar da parroquia de Bogo

Atopámonos a primeira vista diante dun hidrotónimo, ‘o río de Campos, o río que pasa por Campos’. É habitual que os cursos de auga vaian tomando de maneira sucesiva os nomes das terras que atravesan. *Río* vén do latín *RĪVUS* ‘rego, canle’ e o apelativo *campo* de *CAMPUS* ‘chaira’, ‘terreo extenso fóra do poboado’.

Son numerosos os nomes de núcleos de poboación que xorden por referencia directa á corrente: *Río de Ramos* e *O Río de Ove* en Ove, Ribadeo (Lu), *Río de*

Camba en Rodeiro (Po), *Río de Toxos* en Arroxo, *A Fonsagrada* (Lu), *Río de Sabugo* na Fonsagrada (Lu), *Río de Ameneiros* en Toques (Co). Noutros casos responden a formacións compostas cun cualificativo, como *Riotorto*, *O Río Pequeno*, *O Río Grande*, *O Río Morto*, *O Río Vello*, *Río Mouro* ou *Río Pedroso*.

A primeira atestación que nos consta para o topónimo pontenovés procede do mosteiro de Santa María de Vilanova de Ozcos e está datada o 17 de maio de 1397: a “vila de *Ryo de Campos*” figura entre as propiedades galegas que forman parte do patrimonio do cenobio asturiano e que este recibira do Hospital da Santa Trindade da Proba de Burón. Á parte dos bens do antigo alfoz de Burón, o hospital tiña herdades na Fonsagrada, en Negueira de Muñiz e na Pontenova. A reversión deste patrimonio ao mosteiro respondeu, segundo Sanz Fuentes (1992), ao desexo de frei Gómez Barrete:

Outrosy dou mays ao dito altar, conmo dito he, a quarta de toda a vila de *Ryo de Campos*; que he duas oytavas da dita vila; a qual herdade iaz sub signo de san Iohan de Vila Bona, e en tierra de Myranda, con todos seus aboamientos.

No cartulario dos Ozcos (CDoscos5) atopamos unha segunda referencia, neste caso a “la aldea de *Ruy de Campos*”. Localizámola nun documento que forma parte da sección “Concejo de Miranda” en 1552. En 1566, a aldea de *Roy de Campos* cítase no preito que mantén Pedro Ares Blanco con Alonso López de Outín. E xa entrado o século XVII, en 1629, reaparece a denominación no litixio que teñen os veciños do lugar de *Roy de Campos* con Juanes Beltán sobre o monte de Paradela (RAudienciaG).

Á vista das tres atestacións anteriores, a primeira hipótese que lle atribuíu a *Río de Campos* unha orixe hidronímica é cuestionable. Os testemuños *Ruy de Campos*, *Roy de Campos* lévannos a pensar nun antropotopónimo en que o nome do propietario se utiliza para nominar a posesión rural. Estaríamos neste caso ante *Rui* (*Roi*), forma curta e proclítica de *Rodrigo* (< *Rudericus*, de orixe xermánica). En todo caso, non sería unha confusión estraña, pois aparece máis veces na toponimia, ás veces na dirección contraria, como en *Ruibó* ‘río bo’, en Cee.

Non sabemos se *Ruy de Campos* e *Roy de Campos* se deben a erros de transcripción. Todas as probas escritas posteriores se refiren a este lugar de Bogo como *Río de Campos*, denominación que se mantivo no tempo e que cadra coa oficial e vixente na actualidade.

Entre 1715 e 1716 don Vicente Méndez de Cancio y Villar sostén un preito de fidalguía cos veciños do lugar de *Río de Campos*, na freguesía de San Xulián de Vilaboa (xenealoxia.org).

Nos nomenclátors publicados ao longo do século XIX que conteñen o topónimo, en concreto no Nomenclátor 1863-1871 e no Nomenclátor 1891-1895, aparece como *Río de Campos*. Tamén consta como *Río de Campos*, nalgúns casos grafado *Riodecampos*, en todas as compilacións editadas no século XX, como acontece no Nomenclátor 1981 e nos Nomenclátors 1986 e 1990.

O NG inclúe arredor de 50 topónimos *O Río* e *Río*, 18 *Campos* e 28 *Os Campos*. O plural *Campos* entra, así mesmo, en numerosos compostos como *A Cruz dos Campos*, *A Estibada de Campos*, *Lamas de Campos* ou *O Muín de Campos*.

Para o apelido *Río* atopamos 9.435 portadores en 147 concellos. Onde se dá unha maior concentración é nos concellos da Coruña e de Vigo. A Pontenova ocupa o posto vinte e oito na provincia de Lugo, que encabezan os concellos de Lugo, Vilalba e Foz.

Para o apelido *Campos* encontramos 10.514 portadores en 188 concellos. A Pontenova, con 20, ocupa o décimo quinto lugar na provincia de Lugo.

Roxas, As

Lugar da parroquia de Rececende

Parece que a etimoloxía do topónimo apunta a unha antiga produción mineira destas terras. O termo *arroxa* vén de ARRŪĠĬA. Co paso do tempo, *As Arrozas* acaban sendo *As Roxas* logo de experimentar a aférese do *A* inicial e unha posterior reinterpretación deste como artigo.

Plinio citara en *Naturalis Historia*, en relación con aquela terceira orde e modo de sacar o ouro ibérico, a *arrugia* que os indíxenas aproveitaban para o lavado do mineral proveniente da *ruina montium*. Aínda que non quedan nomes de xacementos mineiros auríferos propiamente ditos, si contamos con termos asociados a esta minería na toponimia actual pontenovesa. É o caso dos relativos a infraestruturas hidráulicas e canles de condución, como as *arrozas*; aos efectos da explotación nos puntos de arranque, como as *veneiras*; ou aos residuos xerados pola propia actividade mineira, como as *murias*.

Outra liña interpretativa levaríanos a retrotraer *As Roxas* ao adxectivo de cor RŪSSĒUS (fem. RŪSSĒA) ‘vermello’. Neste caso, as *roxas* designarían terreos que eran ou tornaban de cor roxa (‘de cor entre o castaño tirando a vermello e o amarelo tirando a vermello’ DRAG), por seren ferruxinosos ou estaren próximos a unha corrente con augas ferreñas. Esta segunda hipótese, ademais de foneticamente posible é semanticamente axeitada, ao ser esta unha zona en que se desenvolveu unha importante actividade mineira arredor do ferro.

Á parte das *Roxas* de Rececende, na microtoponimia de Foxas hai *O Rego do Val das Roxas*, *As Travesas das Roxas* e *O Rego das Roxas*. Na parroquia de Rececende están *As Murias* e *O Chao da Muria* no Vilar das Pedras e en Neipín (Vilaboa) *As Penas das Veneiras* e o monte dito *Sobre das Veneiras*.

A primeira referencia documental que nos consta para *Roxas* é de finais do século XIV e procede do arquivo da catedral de Ourense: “Gundissaluo Roderici de *Roxas*, archidiacono de Tauro” (1384).

As Roxas pontenovesas atopámolas desde finais do XVI na tradición escrita: o 23 de febreiro de 1593, Pedro López de Lamarcide nomeara por cabeza de foro o

seu fillo Lopo Suárez no testamento. Neste lugar vivía agora Pedro López, fillo de Alonso das *Roxas*, irmán seu xa defunto (CDCatMondoñedo3).

A mediados do XVIII o Catastro de Ensenada inclúe numerosas referencias ás *Roxas*. En 1752 comeza a recolleita de información para o censo en San Vicente de Vilameá. No Interrogatorio noméase na descrición de lindes “el Carvallo das *Rojas*”. Quince días despois, en San Xoán de Rececende contestan que esta parroquia testa con “la fuente das Chayras, Campo de Gonzalbo, Carballo das *Rojas*, Rego de Vides”.

As Roxas aparece no Catastro como *Roxas* e *Rojas*, case sempre sen artigo, o que constitúe unha forma común de castellanización. Só no Interrogatorio encontramos catro rexistros atinentes a Domingo de Moirón *das Rojas*. No Rexistro de Eclesiásticos cítase un caso, don Pedro García de Estua, dono de “un ferrado desembradura de terceira calidad al sitio de *Roxas*”; ora ben no Rexistro de Leigos a presenza do topónimo é notable, dominando a forma castellanizada *Rojas* sobre *Roxas*.

O NG inclúe derivados da(s) *Roxa(s)* como *O Roxal* en Neda (Co), *Os Roxais* en Trazo (Co), *Ponterroxal* en Abadín (Lu) e os diminutivos *Arroxiña* en Pol (Lu), *A Arroxiña* en Navia de Suarna (Lu) e *As Roxiñas* en Arteixo (Co).

Na zona do occidente ástur hai *Arrojas* e *A Arroxía* en Vilanova de Ozcos e *A Roxa* é o nome dun río de Castropol.

O apelido *Roxas*, na actualidade, non ten portadores. En cambio, a forma castellanizada *Rojas* si ten 553 portadores en 21 concellos. Na provincia de Lugo, onde máis abunda é nos de Lugo e da Pontenova. Neste concello figuraba xa no Catastro de Ensenada (1752) o apelido *Roxas*, concretamente no Persoal de Leigos da parroquia de Conforto, Pedro *Roxas*. Medio século despois, en 1804, Fernando Alonso da Graña preitea con Fernando *Rojas*, sobre a posesión dunha peza na chousa de *Reiguela*, na parroquia de Conforto (RAudienciaG).

Sacada, A

Lugar da parroquia de Vilarmide

Deverbal do verbo *sacar*, cuxa orixe está no gótico *sakan* ‘preitear’, logo ‘extraer, quitar’. A *sacada* é unha ‘parte de monte común’. Noutros lugares de Galicia dise *moca* e *tomada*.

Trátase dun apelativo ben atestado na documentación desde o século XIII. No cartulario dos Ozcos, o 9 de xullo de 1291, Gonzalo Menéndez cédelle a María de Ayala “todos los outros lugares que él feço *sacadas* en todo ho erdamento de Villaeymir” (CDOscos3) e na colección diplomática do mosteiro de Meira figura, a comezos de século, “quantam *sacada* facimus et laorabimus inter montem Medianum et Pastoritiam” (1230).

Actualmente, *A Sacada* goza dunha gran vitalidade na microtoponimia das parroquias de Conforto, Bogo, Viloudriz, A Pontenova e Vilaboa. En Conforto recolemos: *Sacada*, bosque de Coirío; *As Sacadas*, bosque da Ermida, San Mamede e

Labrada; *Sacadas das Curripas*, arboredo de Figueirúa; *Sacadas do Cairo*, bosque de Dodrín; *Sacadas do Grandón*, bosque de Pacios, e *Sacadas do Vermello*, arboredo da Veiga da Pada. En Bogo: *Sacada da Atalaia*, monte baixo de Río de Campos; *Sacada da Ermida*, bosque de Río de Campos, e *Sacada da Rellousa*, monte baixo de Río de Campos. En Viloudriz: *Sacadas de Valiñalba*, bosque; *As Sacadas das Zarradas*, bosque, e *As Sacadiñas*, labradío. Na Pontenova: *Sacadas de Tirín* e *Sacadas do Pagaedo*, arboredos de Saldoira, e *Sacadas*, arboredo de Cova. En Vilaboa: *Sacadiña* e *A Sacada*, bosques de Neipín, e *Sacadas*, terreo mixto de Vilargondurfe (Vilaboa).

De xeito esporádico encontrámola en Vilarmide, Vilameá e Rececende. En Vilarmide, *Sacadiñas* é un bosque e *Estivo da Sacada*, un labradío do Navallo. En Vilameá, *A Sacada* chámase un bosque de Santalla; en Santo Estevo, *Sacadas*, un prado; en Rececende, *As Sacadas*, un labradío do Vilar das Pedras e de Cabana.

A mediados do século XVIII, no Catastro de Ensenada de San Xulián de Vilaboa, constan, entre os 243 labregos citados, dous das *Sacadas*: Antonio das *Sacadas* e Salvador de *Sacadas*. Trátase tamén dun nome de lugar habitual nos concellos veciños de Riotorto, Ribeira de Piquín e Trabada.

En Galicia, o apelido *Sacadas* unicamente se rexistra no concello da Pontenova, con 12 portadores.

Saldoira

Lugar da parroquia da Pontenova

Topónimo probablemente prerromano, con base na raíz hidronímica indoeuropea **sal-* ‘sal’, ‘sucio’ ou ‘auga axitada’, segundo Edelmiro Bascuas (2014). Sería un derivado co sufixo latino *-ōria*, de onde se deduce que o tema se conservou con valor apelativo ata a romanización e que probablemente foi interpretado como un tema verbal **saldus*. En *Saldoira* o *i* cambia de sílaba, coma en *corium* > *coiro*. En Portugal hai *Saldoura* e *Saldouro*, coma *Durius* > *Douro* e *couro* por *coiro*, e en Soria continúa *Salduero*, con ditongo procedente da metátese de *i*, como en *Durius* > *Doiro* > *Duero*.

Trátase dun topónimo recorrente no territorio galego, en que a presenza da auga é un dato físico referencial constante. No territorio costeiro galego, en Rinlo (Ribadeo) atopamos *A Saldoira de Dentro* e *A Saldoira de Fóra*. En Caión (A Laracha) están *A Punta da Saldoira*, *Saldoira de Fóra* e *Saldoira de Terra*. A forma masculina *Saldoiro*, tamén vinculada á auga, encontrámola en Caión ata en tres ocasións: *As Brañas de Saldoiro*, *Saldoiro Regas* e *A Poza de Saldoiro*. E en Naraío, San Sadurniño (Co), *Saldoiro* nomea un núcleo de poboación situado nun meandro do río Cando. *Saldoiro* chámase ademais un afluente do río Arnego.

A primeira atestación que atopamos para o local *Saldoira* corresponde a unha forma *Saldorio* e procede da colección diplomática do mosteiro de Meira: no ano 1157, Azenar Enegóñez véndelle á condesa dona Sancha a propiedade de *Gaudios*

(hoxe *Goiós*) “et per Cobanam descendens ad Penan *Saldorio*, quomodo intrat in Euue”. Hoxe en día mantense *Pena Saldoira* (feminino) como topónimo menor en Santo Estevo de Rececende. Seguramente detrás da denominación actual se agoche unha *Pena (de) Saldoira* con elisión da preposición.

Na tradición escrita encontramos novas pegadas de *Saldoira* a finais do século XVI: *ría da Ponte de Saldoira* (CDCatMondoñedo3) e *pozos de Saldoira* (AHN, 1597, citado por García Paje). No lugar de *Saldoira* houbo unha *Casa da Torre de Saldoira* que tivo que levantarse entre 1676 e 1682, segundo a información contida no testamento do cóengo Pedro Fernández de la Vega y Santiso.

A mediados do século XVIII, no Catastro de Ensenada de San Vicente de Vilameá, responden os convocados ao Interrogatorio: “Ay treze molinos; otro al sitio de *Sa[l]doira*, muele ocho meses del año” (preg. 17). Quince días despois, no de San Xoán de Rececende, ante a mesma cuestión, declaran que hai “siete molinos harineros que muelen con agua corriente [...] otro al sitio de *Saldoyra* de Juan de Irabedra el nuevo y consortes”.

No mesmo Catastro, na parroquia de Vilameá, aparecen dous presbíteros veciños do Valadouro con bens en *Saldoira*, don Fernando López e don Pedro de la Vega, donos de cadansúa casa “con un alto al sitio de *Saldoira*”. No de Rececende menciónase *Saldoyras*, onde ten medio ferrado de souto don Pedro García de Estua.

Non encontramos portadores do apelido *Saldoira* na actualidade en Galicia. Non obstante, si aparece en nomes persoais nas fontes históricas. Así, o Catastro de Ensenada da parroquia de Vilameá (1752) menciona a Antonio de Veiga *Saldoira*. Tamén existe rexistro do bautizo de Francisco Díaz de la Vega y *Saldoira* na parroquia de San Vicente de Vilameá, o 23 de xaneiro de 1673 (xenealoxia.org).

Saldoiriña

Lugar da parroquia de Conforto

É unha unidade toponímica nova creada sobre *Saldoira* (véxase). A coexistencia de topónimos replicantes nunha mesma área é un feito bastante común en Galicia. Ademais de *Saldoira* e *Saldoiriña* temos outros exemplos como *Bergondo* e *Bergondiño*, *Dodro* e *Dodriño*, *Escarabote* e *Escarabotiño*, *Ortoño* e *Ortoñiño* etc. O feito de recorrer a un topónimo maior xa existente para crear un novo ao que se lle engade o sufixo diminutivo débese á estreita relación que se dá comunmente entre os dous lugares nomeados. O topónimo matriz corresponde adoito á entidade de maior antigüidade, tamaño ou importancia.

Neste caso, a conexión entre os dous referentes é clara. *Saldoiriña* e *Saldoira* están situadas na marxe dereita e esquerda do río Eo e próximas entre si. Na actualidade, contan con poucas casas habitadas e un reducidísimo número de habitantes: 5 e 3, respectivamente (censo INE, 1 de xaneiro de 2019).

Se valoramos a súa importancia consonte a presenza ou non dos dous topónimos nos nomenclátors oficiais desde 1810 ata 2003, apercibímonos de que *Saldoira*

Saldoiriña

figura nos publicados en 1863-1871 e 1960, pero non aparece nos editados en 1970, 1981, 1986 e 1991. *Saldoiriña*, no entanto, consta en dous do século XIX, 1863-1871 e 1891-1895, e forma parte de todas as compilacións oficiais publicadas ao longo dos séculos XX e XXI.

O primeiro testemuño documental que coñecemos de *Saldoiriña* atopámolo no foro do casarío de *Saldoiriña* que lle concede o bispo de Mondoñedo a Alonso López de Villayuso, segundo García Paje, quen cita un documento do AHN datado en 1597.

Na visita pastoral do prelado mindoniense á igrexa de Conforto en 1747 menciónase o capelán don Pedro Díaz Torviso, veciño de *Saldoiriña* (Arquivo de Conforto). No Catastro de Ensenada de Santa María de Conforto (1753) noméase entre os leigos da parroquia a Joseph Fernández de *Saldoiriña*.

Actualmente, non obtemos resultados para o apelido *Saldoiriña* na *Cartografía dos apelidos de Galicia*, aínda que si se cita o veciño Antonio López *Saldoiriña* no Persoal de Leigos do Catastro de Ensenada da parroquia de Conforto.

Salmeán

Lugar da parroquia de Viloudriz

Topónimo composto de **Sale mediānum*. Edelmiro Bascuas (2014) considera prerromano o primeiro compoñente, **sale*, probable continuador dunha raíz hidrónica indoeuropea **sal-* ‘sal’, ‘sucio’ ou ‘auga axitada’. Situado a carón dun pozo do río Eo, *Salmeán* puido referirse á ‘fervenza’ de auga que cae nel.

O segundo constituínte, *meán*, procede do adxectivo latino *mēdiānum*. A evolución do sufixo *-ānum* > *-án*, propia do galego occidental, non é a esperable nesta zona oriental aínda que aparece en topónimos actuais e está ben documentada nos derivados de *Fontanum*. Na Pontenova hai *Fontán Rellouso*, no lugar de *Fontangordo*, e en Trabada *Fontán* nomea un lugar da parroquia de Trabada. No caso

de *Fontán*, a aparente irregularidade pode explicarse por proceder dun nome de posesor *Fontanus*, a través do xenitivo, *Fontani* (véxase a entrada *Fontangordo*).

Salmeán está especialmente vinculado á “casa y solar de hixosdalgo del dicho apellido de *Salmeán*”, tamén chamada casa petrucial de Pacios y *Salmeán*.

No santuario de Conforto, á esquerda do presbiterio, está o panteón dun dos *Salmeán* máis coñecidos e gran benfeitor do templo, don Gregorio Pérez de Pacios y *Salmeán*. Fillo de Diego Pérez de Pacios y *Salmeán* o Vello e de María López, finou o ano 1662. No seu sartego ten gravada a seguinte inscrición:

GREGO[ri]o P[ere]Z DE PAZIOS I *SALMEAN* DIO A ESTA SANTA IGL[ESI]A SEIS / MIL PESOS DE PLATA CON QUE SE REDIFICO DE NVEVO, CVIA REDIFICACION CO/MENCO ANO DE 1662 // MS LE DIO OTRAS JOYAS DE PLATA DE MVCHO BA/LOR. MVRIO 4 DE DIZI[EMBRE] DE 1662/ CVIO CVERPO YAZE AQVI. ACABOSE ANO DE / 1664 LA D[ic] HA. OBRA / LA QVAL I LA ADMINISTRACION DEJO EL REFERIDO GREGORIO / A CARGO DE ALO[nso] LOPEZ DE PEDROSA / SV SOBRINO A QVIEN LO DEXO ENCARGADO D[ic] HO DIFVNTO.

A mediados do século XVIII, no Catastro de Ensenada, noméase *Salmeán* en dúas parroquias: Santiago de Viloudriz e San Martín de Vilouruz. Na primeira menciónase en catro ocasións o “sitio de *Salmeán*” e na segunda, unha soa vez.

No Catastro de Ensenada de Viloudriz (1752) consta no Interrogatorio don Andrés Pérez *Salmeán*, dono dun dos tres muíños aquí declarados e fidalgo nacido nesta parroquia o 16 de xaneiro de 1720. Non obstante, na actualidade o apelido *Salmeán* non figura na *Cartografía dos apelidos de Galicia*.

San Mamede

Lugar da parroquia de Conforto

Haxiotopónimo ou nome de lugar formado sobre o nome dun santo. O padroeiro da freguesía non coincide co haxiotopónimo porque hoxe en día a santa titular é Nosa Señora do O. Non se sabe se o santo que dá nome a este lugar foi nalgún momento patrón da ermida, pero é posible que así fose, posto que se conserva na capela unha imaxe do século XVIII de San Mamede.

San Mamede de Cesárea foi un santo moi venerado en Francia, no norte de Italia e na Península Ibérica, en particular no norte de Portugal e en Galicia. En 95 parroquias galegas é advocación e a diocese de Lugo distínguese por ser un foco de culto excepcional. *San Mamede* está presente como haxiotopónimo en 14 denominacións parroquiais. É advocación característica de elevacións montañosas, por ser un santo anacoreta.

Á parte da forma maioritaria *San Mamede*, o topónimo conta con variantes como *Samede*, *San Amedio*, *San Nomedio* ou *San Domedio*.

Non dispoñemos de moita información documental para o pontenovés *San Mamede*. Hai que agardar ata 1706 para ver *San Mamed* no litixio que mantén o bispo

de Mondoñedo con José Díaz sobre a reivindicación de dous lugares de Conforto, *San Mamed* e Boulloso (RAudienciaG).

Como apelido ten presenza nas formas castelanizadas *Sanmamed*, da que hai 175 portadores en Galicia repartidos por 9 concellos, aínda que ningún é da provincia de Lugo, e *Samamed*, con 22 portadores en 2 concellos (Ourense e Vigo).

San Paio

Lugar da parroquia de Vilaboa

Haxiotopónimo ou nome de lugar formado sobre o nome dun santo, *Paio* (<PĒLAGĪUS). Actualmente, o santo titular da parroquia é *San Paulo*, aínda que probablemente a advocación orixinaria fose a do nome do lugar.

O culto a *San Paio* estendeuse axiña en toda a Península, especialmente pola metade occidental, despois do seu martirio en Córdoba no 924 ou 926, cando só contaba con 13 anos. O santo tudense continúa como advocación en 41 parroquias e como haxiotopónimo en 6 denominacións parroquiais. Na toponimia galega aparece habitualmente coa forma *San Paio*, nalgúns casos como *Sampaio* e nunha única como *Santo Paio*.

Desde finais do século XIII encontramos o pontenovés *San Paio* na tradición escrita: o 9 de xullo de 1291, Gonzalo Menéndez de Vileimil cede en favor de María de Ayala “enos Edrados et en *San Payo* et no Rego Seco et en todos los outros lugares que el feço sacadas en todo ho erdamento de Villaeymir” (CDOscos3).

En 1528, na relación dos veciños máis notables da parroquia de Vilaboa menciónase, entre outros, a Pedro de *San Payo* (xenealoxia.org). O 23 de xullo de 1645, os veciños de Vilameá danlles unha carta de poder a Pedro de Lago y Lanzós, Juan de la Pedrera e Blas González Vamonde para que os representen ante a xustiza no litixio que os enfrontaba cos de Conforto e Viloudriz pola reparación da ponte. Entre os asinantes está Gerónimo de *San Payo* (RAudienciaG).

No Catastro de Ensenada da parroquia de Vilameá (1752) cítase no Interrogatorio un veciño de *San Paio* entre os propietarios dos muíños fariñeiros: “Ay treze molinos; otro al sitio de Pontigo de Parada, muele otro tanto tiempo, perteneze a Bernabé Rodríguez y Pedro de *San Payo*”. Pedro de *San Payo* tamén aparece na relación de leigos. No mesmo Catastro, na parroquia de San Xulián de Vilaboa, vemos os labregos Bernardo de *San Paio* e Pedro de *San Paio*. E no Rexistro de Eclesiásticos desta parroquia figura don Antonio Reymonde, presbítero e veciño de Santiago de Abres, que declara:

Parcelas en los sitios del Cornellao, Billaymil, Angueira, Prado, Foroco, Boullade, Baz de Minga, Julian, Pumarega, Pereiras, Muria, As Cruces y O Carballo. Poseedor de estas partidas: Pedro de *San Payo*.

Na actualidade, para o apelido *Sampaio* obtemos 22 portadores en 2 concellos, Verín e Vigo. E para a forma castelanizada *Sampayo* 917 portadores en 45 concellos. Un deles é A Pontenova, que ocupa o duodécimo posto na provincia de Lugo. No Catastro de Ensenada de Vilameá (1752) atopamos a Pedro *San Paio*.

San Pedro

Lugar da parroquia de Santo Estevo de Rececende

Haxiotopónimo ou nome de lugar formado sobre o nome dun santo. Como todos os apóstolos, *Pedro* (<PĒTRUS) foi considerado santo na tradición católica. *San Pedro* ocupa o segundo lugar entre as advocacións máis comúns. É titular de 313 parroquias en Galicia e patrón dos concellos lucenses de Riotorto e Muras.

Na toponimia galega presenta sempre a forma *San Pedro* e como haxiotopónimo figura no nome de 23 entidades parroquiais.

No concello da Pontenova hai catro capelas que teñen a san Pedro como padroeiro: a de Dodrín (Conforto), Saldoira (A Pontenova), Eirexúa (Xudán) e San Pedro Fiz (Vilarmide). Esta última é a máis coñecida non só polos veciños da Pontenova senón polos devotos de toda a comarca que acoden o primeiro domingo de agosto para conmemorar a festividade do San Pedro Fiz. O santuario do *San Pedro Fiz* recibe romeiros que fan o ritual da fonte, que consiste en lavar con esta auga a pel doente usando un pano que deixan alí. Tamén hai fieis que levan a auga para as súas casas para utilizala como remedio.

O nome do santo estendeuse á microtoponimia próxima aos santuarios citados. En Dodrín temos *O San Pedro* (prado), en Vilarmide *O Vao de San Pedro* (monte baixo) e en Eirexúa (Xudán) *Su San Pedro* e *A Chousa de San Pedro* (terras de labor). Tamén se mantén noutros puntos do concello como Folgueirúa (Xudán) nas *Travesas de San Pedro* e no *Estivo de San Pedro* (prados).

O apelido *Sampedro* rexistra 4.238 portadores en 65 concellos galegos. A Pontenova ocupa o quinto lugar por frecuencia na provincia de Lugo. Precédeno Lugo, de primeiro, seguido de Sarria, Samos e Ribadeo. Para a forma *San Pedro* hai 10 portadores no concello de Vigo.

Santalla

Lugar da parroquia de Vilameá

Haxiotopónimo ou nome de lugar formado sobre o nome dunha santa. A padroeira da freguesía continúa sendo santa Alla. *Santalla* procede do latín SANCTA EULĀLĪA.

Santa Alla de Mérida é unha advocación primitiva coñecida a partir do século IV. Posteriormente, sabemos doutra santa Alla de Barcelona polos calendarios hispánicos do X e XI. A máis popular na toponimia peninsular foi a santa de Mérida. Diso dan fe, entre outros, os nomes de lugar *Santa Olaja* (Asturias), *Santa Olaja* (Cantabria), *Santa Olaria* (Huesca) ou *Santa Eularia* (Barcelona).

En Galicia, santa Alla é titular de 138 parroquias, co que lle corresponde o oitavo lugar por orde de frecuencias. Como haxiotopónimo mantense na denominación parroquial en 21 casos. SANCTA EULALĪA deixa na toponimia galega *Santa Baia*, *Santaballa*, *Santalla*, *Santaia* e *Santoalla*.

A *Santalla* pontenovesa cóstanos documentada desde mediados do XVI. Dona Constanza de Aguiar testa ante Lope de Rubiños o 18 de xuño de 1547:

Deja a los lazarados de Mondoñedo, dos barriles de vino y una fanega de pan, y a los conventos de San Francisco y Santa Clara de Ribadeo, un barril de vino a cada uno. Lega dos ducados para las cosas más necesarias de Santo Tomé de Lorenzana; cuatro a la fábrica de San Adriano, para ayuda de un manto de seda “para todos los difuntos”, dos ducados para reparar la Iglesia de Moxoeira; uno para reparar la de Villaboa y otro para reparos de la Iglesia de *Santalla*.

Podería referirse a *Santalla* de Vilameá ou de *Santalla* de Santa Marta de Meilán en Riotorto, pero posiblemente se trate da primeira porque súa sogra, dona María de Bolaño (dos Miranda de Goios), dotara xa antes unha capela en Vilaboa.

En 1564 e 1579 vemos a Diego Fernández de Xinzo, veciño de Xinzo, e a seu tío Álvaro Yáñez de Xinzo, veciño de *Santalla*, litigando cos veciños de Vilameá para demostrar a súa fidalguía (xenealoxia. org). No Interrogatorio do Catastro de Ensenada de Vilameá (1752) declaran os veciños que “Ay treze molinos; el uno al sitio de *Santalla* muele todo el año”. No Rexistro de Eclesiásticos, figura con bens “al sitio de *Santalla*” o clérigo don Pedro Fernández de Cancio, veciño da vila de Ribadeo.

Este lugar consta como *Santalla de Petélos* a finais do século XIX no Nomenclátor 1863-1871.

O apelido *Santalla* ten 1.340 portadores en 37 concellos. A Pontenova non está entre os concellos lucenses en que se rexistra.

Santo Estevo de Rececende (Santo Estevo)

Parroquia do concello da Pontenova

Véxanse as entradas *Rececende de Abaixo* e *Santo Estevo*

Santo Estevo

Lugar da parroquia de Santo Estevo de Rececende

Na denominación parroquial estamos perante un composto formado polo nome dun santo, *Santo Estevo*, e un complemento preposicional, *de Rececende*. No caso do lugar chamado *Santo Estevo* aparece reducida ao haxiotopónimo.

As parroquias de *San Xoán de Rececende* e *Santo Estevo de Rececende* coñécense entre a veciñanza como *Rececende* e *O Santo Estevo*, respectivamente, e só a forma oficial e escrita mantén o locativo “de Rececende” para este último.

Santo Estevo (< *Sanctu Stephanu*) foi o primeiro mártir de veneración universal. O seu culto debeu difundirse no noroeste peninsular a partir de Braga, a onde chegara no século v unha parte das súas reliquias.

En Galicia, a advocación de *Santo Estevo* ocupa o undécimo lugar por orde de frecuencias con 106 parroquias, e en dez como haxiotopónimo. A devoción ao santo está atestada en Galicia desde comezos do século x.

Fóra do noso territorio, mantense como nome de lugar no portugués *Santo Estevo*, nos casteláns *San Esteban* ou *Santiesteban* e no catalán *Sant Esteve*.

A primeira referencia á parroquia de santo Estevo leva data do 7 de marzo do 935 e procede da colección documental do arquivo da catedral de León:

de Gundemari, item Sancte Eulalie de Marzani, Sancti Iohannis de Uiscos, Sancti Petri de Alanti, item *Sancto Stephani de Recesuindi*, item Sancti Iohannis de Ualebria.

O 3 de xullo do 935, Ramiro II ratifica a doazón das igrexas de Galicia entre os ríos Eo e Masma á igrexa de León e ao seu bispo Oveco:

ecclesia Sancti Iacobi de Ramuli, Sancti Martini de Sperautani [...] Sancti Iohannis de Uiscos, Sancti Petri de Alanti, item *Sancto Stephani de Recesuindi* (Ser Quijano).

Desde o século XIII contamos con documentación que acredita o uso toponímico de *Santo Estevo*. O 7 de xuño de 1298, Sancha Menéndez de Viloudriz e a súa filla realizan unha venda ao mosteiro de Vilanova de Ozcos. Foi de testemuña “Affonso Pérez, fillo de Andreu Pérez de *Sant Estevo*” (CDOscos3). Non sabemos se teñen que ver coa parroquia e lugar pontenoveses os seguintes casos procedentes da colección diplomática do mosteiro Vilanova de Ozcos: “Pero Iohannis de *Santestevan*” (1265), “Diego López de *Santestévano*” (1290; CDOscos3). En 1582, *Santo Estevo* reaparece na documentación do arquivo catedralicio mindoniense (CDCatMondoñedo3).

Entre o 17 de setembro e o 24 de decembro de 1704 lévase a cabo en San Tiso d’Abres, concello asturiano próximo, o “Padrón a calle hita que se hizo en este Conzejo de Santisso”. Entre os 522 veciños empadroados está, segundo García Moris, o fidalgo Pedro Martínez de *San Estevan*, bisneto de Domingo Martínez de *San Esteban*.

A mediados do século XVIII, *Santo Estevo* menciónase repetidamente no Catastro de Ensenada como *San Esteban*. No Rexistro de Eclesiásticos de Recende aparece en catro ocasións como *San Estevan*, *San Esteban* ou *Ssan Esttevan*. No Rexistro de Leigos está amplamente testemuñado con 38 casos. Se algo caracteriza a escrita do topónimo neste Catastro é o seu acusado polimorfismo e a sistemática deturpación castelanizante presente en *Ssan Esttevan*, *Ssan Estteban*, *San hestevan*, *Sanhesttevan*, *San hesttevan* e *San Estevan*.

Na actualidade, para as formas castelanizadas do apelido *Sanesteban* e *San Esteban* encontramos, respectivamente, 327 portadores en 7 concellos da provincia da Coruña e 12 portadores no concello de Ourense.

Sanxés

Lugar da parroquia de Bogo

Haxiotopónimo ou nome de lugar formado sobre o nome dun santo. Os padroeiros de *Sanxés* son dous, o propio *San Xes* e o Santo Anxo Custodio. *Sanxés* vén de SANCTI GENESII, en xenitivo.

O culto ao mártir galo San Xes Grande, aínda que se infiltrou rápido na Península, aparece circunscrito a Galicia, Cataluña e a Portugal. A advocación correspondente a SANCTU GENESIU mantense en 8 parroquias baixo as formas *San Xes*, *San Xens* e *San Xenxo*.

Na toponimia maior galega hai tres lugares chamados *Sanxés* (*San Xes*), o pontenovés e os ourensáns *San Xes* da Peroxa e *San Xes* de Paderne de Allariz. En Portugal, *São Gens* esténdese de norte a sur pero presenta unha especial frecuencia no Miño.

A devoción a este santo queda plasmada na documentación histórica. No *Liber Fidei Sanctae Bracarensis Ecclesiae* do P. Costa, consta en 1085 “edificemus nostra hereditate in honore Sancti Mathei apostoli et *Sancti Genesisii* martiris”. E na colección documental do mosteiro de Montederramo, en 1221, “testibus: Didaco Garsie, rectore ecclesie de *San Gees*”.

O topónimo pontenovés *Sanxés* figura na colección diplomática do mosteiro dos Ozcos desde finais do século XIII: “Pedro Matheu de *Sangées*” (1292), “et en Villar Juanes et en *Sangées*” (1294; CDOscos3), “la aldea de *San Jenés*” (1522; CDOscos5).

Na relación dos veciños máis notables da parroquia de Vilaboa, en 1528, hai tres deste lugar: Hernando de *San Gess*, Alonso Pérez de *San Gees* e Men García de *San Gees* (xenealoxia.org).

En 1548 preséntase a “Demanda contra Gómez Ares de Saavedra por parte de Constanza López de Saavedra, María Fernández de Saavedra e Sancha Vázquez de Saavedra”. Nela menciónase unha “casaría de *Sangens*, sita en las Riberas de Miranda”. Non sabemos con certeza se estaba situada no lugar pontenovés de *Sanxés*. O que si nos consta é que esta propiedade pertencera á familia de Fernando de Saavedra, como queda acreditado no *Memorial al Rey*, do que é autor. Este Memorial contén a “Executoria de Valladolid. Preito, Corte e Chancelería de Valladolid”, datada o 20 de xuño de 1562, onde se nomean a referida “casaría de *Sangens*” e un “lugar de *Cangens*”:

Y ansi dichas adversas, como le dicho Rodrigo Díaz su hermano aver vendido e malbaratado el lugar de rebordaos [...] y asimismo el lugar de Tarrío y enagando en la Feligresia de Sta. Mª de Bretoña, con otros montes y propiedades [...] con mas la *casaría de Sangens*, sitas en las Riberas de Miranda, que avia vendido la dicha Constança Lopez, que le avian sido de la madre del dicho la parte y le pertencían por herencia e sucesión de la dicha Constanza Lopez de Miranda su abuela; y si la dicha Constanza López llevara la dicha *casaría de Sangens*, otra cosa tocante a los dichos bienes [...]; la dicha Constança Lopez avia vendido el lugar de *Cangens* aquello lo tomaría en cuenta de la legitima.

No Catastro de Ensenada de San Xulián de Vilaboa (1753) atopamos dúas mencións do lugar, ao que se refiren coa forma deturpada por castelanismo *San Ginés*, *San Jinez*. Están no Rexistro de Eclesiásticos: don Felipe Fernández de Trivín é propietario de “parcelas en *San Ginés* [...] un ferrado de labradío de segunda calidade al sitio de *San Jinez*” e don Rodrigo de Ron ten “una parcela en *San Jinez*”.

Na actualidade non deixan apelido en Galicia *San Xes*, *San Xens* e *San Xenxo*, aínda que si foi utilizado no pasado, como vemos no litixio en que participa Pedro *Sangens* e Francisco Pérez con Gonzalo Falcón e a súa muller polos montes da xurisdición de Santa Comba da Órrea (RAudienciaG). O documento non leva data.

Selas, As

Lugar da parroquia de Xudán

Procede de SĚLLA ‘terreo que ten forma de sela’.

As atestacións máis antigas que coñecemos para o topónimo *Selas* son de mediados do século XII. No volume *Documentos medievales del reino de Galicia* consta “facta carta in Oter de *selas*” (1155) e no tomo de Lourenzá menciónase en tres ocasións unha “*Selam* de Montizelos” nun documento sen datación.

O Nomenclátor de Galicia recolle un único topónimo maior *Selas* no Pereiro de Aguiar (Ou), á parte das *Selas* da Pontenova. Non obstante, se reparamos na microtoponimia deste concello, comprobamos que as *selas* se mantiveron cun número significativo de resultados nunha área ben precisa; as parroquias de Bogo, Vilaboa e Xudán. Na primeira están *Sela de Baixo* e *Sela de Riba*, *Sela do Mállaro*, *Suasela*, *Trasdase*, *Chao da Sela* e *Pico da Sela de Cima*; en Vilaboa, *Rego da Sela* e *A Sela da Mosca*, e en Xudán, *A Treita das Selas*, *Carballeira de Suaselas*, *Fonte das Selas* e *Prado das Selas*.

Nos concellos veciños hai *A Sela* en Riotorto, Lourenzá, Foz e Ribeira de Piquí, e *O Pico da Sela* e *O Rego das Selas* en Riotorto. E non moi afastadas, en Taramundi, San Tiso d’Abres, na Veiga e en Vilanova de Ozcos (Asturias) atopamos *A Sela d’Entorcisa*, *A Sela de Fabal*, *A Sela de Murias*, *A Sela de Llan*, *A Sela d’as Redondas*, *A Sela da Muller*, *A Sela da Loura*, *A Sela*, *A Selia* e *Trasdase*.

Para *As Selas* pontenovesas non dispoñemos de documentación antiga.

O apelido *Selas* ten 309 portadores en 12 concellos: 8 de Ourense, 2 da Coruña, 2 de Pontevedra e ningún na provincia de Lugo.

Soutelo

Lugar da parroquia de Vilaboa

Véxase a entrada *Souto de Mogos*.

Nome con base no apelativo *souto* ‘terreo poboado de árbores’, do que é diminutivo. *Souto* vén do latín SALTUS ‘bosque mixto’. A aparición do *souto* na toponimia maior débese a dous factores: o peso que a castaña chegou a ter na alimentación doutros tempos e a importancia que os *soutos* e as *carballeiras* acadaron como reservas de madeira. Aínda que na actualidade quedasen reducidos a pequenas extensións, estes bosques deberon ocupar moito territorio, como acredita a microtoponimia.

Un dos sufixos de máis rendemento na toponimia local é o diminutivo *-elo/-ela*. Xunto a *Soutelo*, e co mesmo valor, atopámolo en *Bustelo*, *O Cotarelo*, *Curutelo*, *O Penelo*, *Pradonelo* e *Redondelo*, e nos femininos *A Covela*, *A Penela*, *A Grandela*, *A Veiguela*, *A Portela*, *As Lamelas* e *A Fontela*, entre outros. Continuando na parroquia de Vilaboa, atopamos *Soutelo* en Vileimil e *A Cortiña*, *A Fonte* e *Os Prados de Soutelo* en San Paio.

A presenza do topónimo *Soutelo* na tradición escrita remóntase ao século XII. Na colección documental do mosteiro de San Salvador de Pedroso lemos: “in terra Cetaria, villam de Brexo, cum medio de *Soutelo*” (1111).

Non temos certeza de se as referencias seguintes corresponden ao pontenovés *Soutelo*: “per logona de *Soutelo* et per Fornelos et per illas mamonas de Sancto Iusto” (1112; TLourenzá), “Bone memorie domnus Egidius de *Soutelo* episcopus mindoniensis” (1426; Calendarios Mondoñedo).

Este lugar de Vilaboa só foi incluído por un dos nomenclátors publicados ata a actualidade: o editado a finais do XIX, entre 1863 e 1871. O NG contén 34 *Soutelo* por toda Galicia.

O apelido *Soutelo* ten 241 portadores en 12 concellos, todos das provincias de Ourense e Pontevedra. A forma castelanizada *Sotelo* rexistra 3.587 portadores en 79 concellos, 7 na provincia de Lugo (Monforte, Chantada, Carballedo, Quiroga, Lugo, Vilalba e Ribadeo).

Souto de Mogos

Lugar da parroquia de Conforto

Souto de Mogos estanos falando de propiedades (souto) e propietarios eclesiásticos (monxes), e de paso, do espazo de influencia dun cenobio. *Souto* vén do latín SALTUS ‘bosque mixto’ e *mogo*, do latín tardío MONĀCHUS, voz que sería substituída por

monxe, un préstamo occitano, coa mesma orixe etimolóxica. Estes *mogos* poderían ser membros dunha comunidade relixiosa que dependía dalgún mosteiro próximo. Outros nomes de entidades de poboación galegas que conteñen o termo *mogos* son *Casal de Mogos* en Catoira (Po), *Montemogos* en Bueu (Po) e *Muíño dos Mogos* en Boqueixón (Co). Á beira dos *mogos*, aparecen na toponimia galega *bispos*, *abades*, *cregos*, *donas*, *frades* e *freires*, entre outros donos non laicos. Na toponimia menor local encontramos, por exemplo, *O Souto do Crego* e *O Zarro do Cura* en Vilameá e *A Cortiña do Cura* en Vilaboa.

O lugar de *Souto de Mogos* atopámolo documentado por primeira vez a comezos do século XVI, en 1513, como *Soto de Mogos*, en PARES.

En 1613, Alonso de Aenlle y Rocha (Alonso de Aenlle y Miranda), cuarto e quinto neto “de Alonso de Belloso y Mayor Alonso, vecinos de *Soto de Mogos* y de Gestoso” e “Lope Fernández de Belloso, y de María Mayor González de *Soto de Mogos*”, preitea cos veciños de Miranda para demostrar a súa fidalguía. Todos procederían de “las Casas Solares de Sarancedo, sita en el concejo de Miranda, y de la sita en el lugar de Entre dos Ríos, en las riberas de San Xulián de Sante” (xenealoxia.org).

O 9 de xullo de 1645, os veciños de Conforto e Viloudriz outorgan unha carta de poder a Domingo Fernández de Lourido para que os represente no “pleito que ponen a los vecinos de la feligresía de Villameá cerca del azer la Puente Nueva en el río d’Eo”. Entre os presentes está Pedro Díaz de *Soto de Asnogos* (RAudienciaG). Posiblemente se trate dun erro de lectura por *Souto de Mogos*.

A comezos do século XVIII, en 1739, aparece *Soto de Mogos* nunha disputa xudicial sobre o uso dos montes de Neipín e *Soto de Mogos* que manteñen os veciños deste lugar e Antonio Rodríguez con Pedro Fernández de San Pedro (RAudienciaG).

Na resposta á pregunta 17 do Interrogatorio do Catastro de Ensenada de Santa María de Conforto (1753) noméase o río de *Souto de Mogos*. No Persoal de Leigos cítanse tres veciños deste lugar: Joseph das Cancelas de *Souto de Mogos*, Joseph Rodríguez de *Soto de Mogos* e Pedro Pérez *Soto de Mogos*. Como se ve, *Souto* aparece por veces na documentación examinada coa forma castellanizada *Soto*.

Tamén se refire a outro mozo solteiro, Ramón Rojas, veciño de *Soutodemogos* o Libro de Fábrica da igrexa de Conforto. No 1787 ofrécese para ser mordomo da Fábrica (Arquivo de Conforto).

Souto ten moita presenza na toponimia galega actual. O NG inclúe máis de 170 *Souto* que designan entidades de poboación.

O apelido *Souto* ten 17.133 portadores en 179 concellos e o castellanizado *Soto*, 10.546 portadores en 165 concellos. A Pontenova non forma parte de ningunha das listaxes anteriores.

Nos Calendarios dos tombos do arquivo da catedral de Mondoñedo encontramos pegadas do apelido *Mogo*: “Dominicus Petri dictus *Mogo*” (1122-1465), “Assignavit Johannes Pelagii clericus de Britonia capitulo annuatim pro animabus Petri

Mogo” (1306). Na actualidade, para *Mogo* hai 107 portadores en 6 concellos, 2 no norte de Lugo: O Valadouro e Foz. A maior concentración dáse en Vedra e en Santiago de Compostela.

Teixedais, Os

Lugar da parroquia de Bogo

Fitotopónimo que nos fala da presenza de ‘bosques de teixos’ no lugar. Trátase dun derivado formado cos sufixos correspondentes a *-ētu* e *-āles*, habitual nos nomes de lugar que proveñen de especies vexetais.

Na Pontenova conviven dúas formas: unha oficial, *Os Teixedais*, que figura no NG, e outra, a tradicional *Os Teixidais*, usada adoito pola xente. No lugar de Vilarxuvín cóstanos o microtopónimo *Teixedal*.

A proporción de nomes de lugar en *-edo* supera aquí os de *-ido*. Sen saír do ámbito fitonímico hai na Pontenova *O Castañedo*, *Nogueiredo*, *Os Amedos*, *Cadavedo*, *O Pagaedo* ou *Os Carracedos*.

Outro trazo que singulariza o corpus toponímico local é o predominio da solución de plural *-ais*. Ademais dos *Teixedais*, encontramos *Os Areais* en Pacios, *Os Carballais* en Bogo e Conforto, *Os Fontais* en Bogo, *Os Pedregais* en Xudán, *Peizais* en Foxas ou *Reboirais* en Vilarmide.

O NG inclúe *Teixedo* en Cabana de Bergantiños (Co), *O Teixedo* en Montederramo (Ou), *Teixide* en Boimorto (Co), *Teixido* na Capela, Cedeira, Mañón (Co), Ribadeo, Xermade (Lu) e O Bolo (Ou), e *Os Teixidos* en Guitiriz (Lu).

Vale

Lugar da parroquia da Pontenova

Vale, O

Lugar da parroquia de Bogo

Nome de sentido xeográfico moi evidente, alusivo á situación dos núcleos así denominados. *Vale* procede do latín VALLIS ‘val’, de xénero feminino. Este xénero conservouse na maioría dos romances salvo en castelán, francés e portugués, onde mudou ao masculino, posiblemente polo influxo de MŌNS.

Na toponimia menor pontenovesa alterna con *Vale* (sen apocopar): *A Campela do Vale* (Vilaboa), *A Fonte do Vale* (Vileimil, Vilaboa e Os Teixedais, Bogo), *A Chousa da Fonte do Vale* e *A Cortiña de Vale* (Goios, A Pontenova), a forma apocopada *Val*: *O Chao do Val* (Vilarín, Xudán), *A fonte do Val* (Figueirúa, Conforto), *A fonte do Val dos Salgueiros* (Fontangordo, Vilaboa).

Na creación dos nomes propios que conteñen *val*, a motivación subxacente é topográfica ‘depresión do terreo entre montañas pola que fluíu ou flúe un curso de auga’.

O NG inclúe 3 *Vale* en Riotorto e Baralla (lugar e parroquia).

Na actualidade, para o apelido *Vale* atopamos 618 portadores en 15 concellos. Na provincia de Lugo, a maior concentración dáse en Viveiro e no Vicedo, seguidos de Ribadeo, Xove, Lugo e Burela. O plural *Vales* ten 1.747 portadores en 57 concellos galegos, 4 deles na provincia de Lugo (Monterroso, Palas de Rei, Monforte de Lemos e Lugo). Para *Val* contamos 1.290 portadores en 50 concellos e para a forma castelanizada *Valle* 1.936 portadores en 57.

Valindarcas

Lugar da parroquia de Conforto

Véxase a entrada *Vale*.

Estamos diante dun topónimo composto e transparente *Valín d(e)arcas*. *Valín* é diminutivo de *val* (do latín VALLIS) e presenta a solución *-in* característica do galego oriental. O nome latino ARCA ‘cofre, caixa’ dá *arca*, termo co que se designaban os sepulcros prehistóricos.

A aparición do termo *arcas*, flexionado en plural, ten a súa razón de ser na pluralidade de referentes que debía designar antes de quedar fixado como topónimo. Parece o caso de *Valindarcas* e doutros nomes que rexistra o NG como *A Agra das Arcas* de Sada (Co), *Chaodarcas*, *Chaodarcas de Abaixo* e *Chaodarcas de Arriba* do Pereiro de Aguiar (Ou), *Monte das Arcas* de Arteixo (Co) ou de *Viladarcas*, *Vilasantar* (Co).

As *arcas* de termo formaban parte dun sistema de demarcación dos romanos que continuou ata a Idade Media. E é que as *arcas*, *murias*, *parietes*, *petram fictam*, sendo ruínas antigas, servían para limitar e determinar a situación dos bens que se doaban ou vendían, segundo Moralejo Álvarez. A utilización de restos arqueolóxicos como elementos de definición de territorios é antiga. Na *España Sagrada* do padre Flórez xa se podía ler “Pro ubi se dividit cum alias villas per *petras fixas & mamolas antiquas*” (760).

Sobre *A Pedra da Arca* pontenovesa escribe García Paje:

El menhir de la piedra da Arca podría hacer las veces de gran “piedra fita”, una guía en el Camino Grande que venía desde Vilameá y hacía la separación de los límites de Conforto con tierras del Principado.

A Pedra da Arca no Vilar de Conforto é unha mámoa que está catalogada. Tamén figuran inventariadas pola Administración *A Pena da Arca* e, no lugar de Sanxés (Bogo), a *Modorna da Arqueta*. A *arqueta de Barreiros*, en Bogo, menciónase nun documento do cartulario de Santa María de Vilanova de Ozcos datado en 1299: “et

per outro marco que jantaron cabo a *arqueta de Barreyros*” (CDOscos3). Neste concello, a toponimia menor descóbrenos as voces *Arca*, *Arquela* e *Arqueira*. *A Fonte da Arca* está en Vilameá, *A Arquela* en Vilarmide, e *A Arqueira* en Vilameá e Viloudriz.

Na documentación do arquivo parroquial de Conforto temos acreditada a presenza de *Valindarcas* desde comezos do XVII. Antes do mes de agosto de 1630, Arias Méndez de Villar Éstoia y Miranda, cura e veciño de Conforto de Xestoso e arcipreste de Miranda, fai testamento e ordena que se digan misas a cargo dos seus bens de *Valín de Arcas*. En 1705, don Antonio Alonso deixa dito que tras o seu pasamento se funde a capelanía de san Xosé e se celebren 18 misas todos os anos á custa das súas propiedades de *Valindarcas*. Entre os arrendatarios de propiedades da igrexa de Conforto, no ano 1794 noméase a Miguel Alonso de *Valindarcas* (Arquivo de Conforto).

O NG inclúe unha cuantiosa toponimia do *Val* e *Vale* e tamén do diminutivo *O Valiño*, *Valiño* e *Valiños*. A forma *Valín* rexístraa en Baleira, Lugo e Sarria; *O Valín* en Ribadeo; *Valín das Trabas* e *Valincovo* en Pol e *Valinfolgueiro* en Baleira.

O apelido *Valín* ten 602 portadores en 16 concellos. Na provincia de Lugo é significativa a súa presenza, en particular nos concellos de Lugo, Guntín, Palas de Rei, Sarria e O Páramo. Para *Valiño* hai 2.548 portadores en 65 concellos.

Varcia, A

Lugar da parroquia de Vilameá

Bascuas (2016) deriva *varcia* da raíz indoeuropea *aw(e), *awed, *awer ‘humedecer, mollar, fluír’, habitual na hidronimia. Como é unha palabra de orixe prerromana e se ignoraba a súa etimoloxía, na toponimia consolidouse con *B-*

A *varcia* é un ‘terreo chan e fértil situado nas marxes dun río, que é frecuentemente anegado por este’. O termo *varxa* é variante súa e máis común ca *varcia* en Galicia.

Mais na toponimia local, mentres que para *Varxa* non temos restos, para *Varcia* si contamos con testemuños no lugar de Santalla (Vilameá): *Os Prados da Varcia* e *A Veiga da Varcia*. Na Pontenova, *Varcia* é, ademais, o nome do polígono industrial e dun bosque do Boulloso. E en Currás (Rececente) atopamos o labradío da *Varcia*.

As primeiras atestacións do topónimo *Varcia* (*Uarcina*) son do século X e rexístranse nos tombos dos mosteiros de Sobrado e Celanova: “in Nemitos, *Uarcina* media secundum et uos illa alia media” (966), “in ripa Minei subtus monte Regie inter Laias et *Varcina*” (993).

Para *A Varcia* de Vilameá dispoñemos de pouca documentación antiga. García Paje cita un documento do AHN de 1597, onde o bispo de Mondoñedo afora a Gregorio Sánchez de Cancio a casería de Boulloso cun machuco e un muíño no río, xunto cos pozos de Saldoira e *Barcia*. O 23 de xullo de 1645, os veciños de Vilameá outorgan unha carta de poder a Pedro de Lago y Lanzós, Juan de la Pedrera

e Blas González Vamonde para que os representen no litixio que manteñen cos de Conforto e Viloudriz pola reparación da ponte. Entre os confirmadores está Domingo da *Varcia* (RAudienciaG).

No Catastro de Ensenada de Rececende (1752) atopamos dúas referencias ao topónimo. Entre os leigos menciónanse dous veciños deste lugar que teñen bens en Currás: Juan da *Barcia* e Rosendo da *Barzia*. No mesmo Catastro da parroquia de Vilameá, concretamente na resposta á pregunta 19 do Interrogatorio, constan como propietarios de colmeas Domingo da *Barcia*, con catro, Rosendo de *Barcia*, con tres, e Gregorio de *Barcia*, con unha.

O NG inclúe máis dunha trintena de *Barcia*, *A Barcia*, *Barcias* e *As Barcias* aos que hai que amecer os compostos *Barcia de Mera* en Covelo (Po), *A Barcia do Seixo* na Lama (Po), *O Camiño da Barcia* en Mañón (Co), *O Coto de Barcia* en Arbo (Po) e *A Fraga da Barcia* en Mondariz (Po).

Fóra do territorio galego, o topónimo *Barcia* esténdese por Asturias e os derivados *Barcial* e *Barcialejo* por Salamanca, *Barcial del Barco* por Zamora, *Barcial de la Loma* por Valladolid etc.

O apelido *Barcia* ten 3.814 portadores en 87 concellos. A Pontenova figura con 39, detrás de Ribadeo e Burela.

Veiga da Cruz, A

Lugar da parroquia de Xudán

Topónimo composto. Para Búa (2017), o apelativo *veiga* procede dunha palabra prelatina **va(G)ica* aplicada ás terras chás cultivables dos vales ben irrigados e próximas aos ríos. *Cruz* ten a súa orixe no latín CRŪCE ‘cruz’.

Desde o punto de vista toponímico, os accidentes topográficos perden ás veces o protagonismo en favor da leira designada. Así acontece con *Veiga*, que conta cunha abundosa representación na microtoponimia de todas as parroquias da Pontenova (*A Veiga da Abelaira*, *da Barcia*, *da Cruz*, *do Muín*, *da Liñeira*, *da Pedreira* etc.)

As cruces e os cruceiros poñíanse nos cruzamentos dos camiños para marcar os lindes de freguesías e coutos ou para sinalar as estacións do viacrucis. *A Cruz* tamén se refería á ‘intersección de camiños’, sentido que seguramente estea detrás da creación dalgún dos topónimos menores pontenoveses: *A Cruz* (Xudán, Vilaboa, Conforto, Santo Estevo, A Pontenova), *A Cruz da Reverencia* (Vilaboa), *A Cruz do Díaz* (A Pontenova), *A Cruz Colorada* (Viloudriz), *A Cruz da Graña* (cruceiro de Bogo), *A Cruz do Couso* (Vilaboa e Viloudriz), *A Cruz do Outeiro* (Santo Estevo) ou *O Cargadoiro da Cruz* (Vilarmide).

O NG inclúe máis de 80 topónimos que conteñen *Veiga*, voz que entra tamén a formar parte de numerosísimos compostos. No que concirne a *Cruz*, *Cruces* e *As Cruces* andan sobre o cento os inseridos, ademais de preto de 40 compostos.

O apelido *Veiga* ten 12.437 portadores en 177 concellos. Onde hai máis portadores é nos da Coruña, Vigo e Lugo. A Pontenova figura en terceiro lugar na provincia de Lugo con 154 resultados.

Para o apelido *Cruz* rexístranse 4.755 portadores en 93 concellos. A Pontenova, con 6 portadores, ocupa o décimo oitavo lugar na provincia de Lugo.

Veiga da Pada, A

Lugar da parroquia de Conforto

Véxase a entrada *Veiga da Cruz, A*.

Topónimo composto. Os dous nomes que o integran deberon ter no momento da súa creación unha significación territorial, pero hoxe o apelativo *pada* non ten correspondencia na fala viva. Non obstante, Elixio Rivas rexistráralo en *Frampas III* (DdD) como termo propio deste concello ‘cantidade, conxunto de cousas’: “*Unha pada de cousas* A Ponte Nova, Lugo”. Tamén Noriega Varela incluíu *pada* no glosario *Como falan os brañegos*: “Haino a envorca. Haino a *pada*. Haino embelga. Haino arrimado, ou dobr’a fouciña: Hay centeno como tierra”.

Ningún dos dous sentidos explica o nome de lugar actual e resulta difícil determinar que realidade encubría. Pode que *A Pada* proveña de (VĪNĒA) PĀLĀTA, do participio pasado de *pālo*, *pālātum*, en feminino *pālāta* ‘sostida con estacas’, ‘asegurada’; *pālāre* significaba ‘rodrigar’ (as cepas) e esta foi unha terra de viñas. Aínda que se as viñas chegaron a esta zona no século XII, debían referirse a outro cultivo, porque a evolución da palabra demostra que é anterior.

Á parte da *Pada* de Conforto, na microtoponimia de Xudán rexístrase *A Pa do Couso* que quizais foi orixinariamente *A Pa(da) do Couso*.

A primeira testemuña documental da *Veiga da Pada* que nos consta é de finais do século XVI. García Paje menciona un documento do AHN de 1597, onde o prelado mindoniense don Gonzalo Gutiérrez Mansilla lle concede o foro do casal da

A Veiga da Pada

Veiga da Pada, na freguesía de Xestoso e concello de Miranda, co pozo de Turía a Xoán González o Vello.

No Catastro de Ensenada de Santa María de Conforto (1753) cítase *Pada* e o sitio da *Pada*. No Real de Eclesiásticos figura o clérigo “D. Domingo Labrada que tiene una casa terrena al sitio da *Pada*” e no Persoal de Leigos, Pedro González de *Pada*.

Na tradición escrita predomina o uso do topónimo co artigo igual que na actualidade.

Vides

Lugar da parroquia da Pontenova

Probablemente esteamos diante dun fitotopónimo ou topónimo referido á flora. A *vide* (<VITIS), coñecida tamén como *videira*, *cepa* ou *cepeira*, é a *Vitis vinifera*.

Non descartamos, porén, que *Vides* poida ter outra filiación, quizabes antroponímica. O nome persoal latino *Avitus* (xenit. *Aviti*) deixa na toponimia galega (*A Vide*, forma que vemos nos compostos *Casavide* de Cerdido (Co) ou *Vilaravide* de Rodeiro (Po), entre outros. E tamén algún *-vides*, coma o presente en *Vilaravides* do Saviñao (Lu).

Aínda que non podemos dar por definitiva ningunha das hipóteses apuntadas, o certo é que o cultivo da *vide* ocupou un lugar significativo en diferentes etapas da historia da Pontenova e a actividade agraria vitícola deixou abondosas pegadas toponímicas e documentais.

Na actualidade, refírense a entidades de poboación *As Viñas* e *Viñavella* en Goios (A Pontenova), *O Campo da Viña* en Vilaxe (Xudán) e *A Vendima* en Vileimil (Vilaboa). E moitas leiras levan aínda o nome de *Viñas* nas parroquias de Bogo, Conforto, A Pontenova, Vilaboa, Vilameá, Vilarmide, Vilouruz, Viloudriz e Xudán.

Os monxes bernardos de Meira introduciron aquí o cultivo no século XII, pero é a partir de mediados do XIV cando A Pontenova e, en particular, o lugar de Goios, adquire relevancia como centro produtor.

O lugar de *Viñavella* de Goios aparece citado en varias cartas de aforamento. Cal Pardo (2003) cita un documento do AHN de 1561, en que sendo prelado don Pedro Maldonado “hizo foro del lugar de Goios, lugar de *Viñavella*, feligresía de Villameá, de la cabida de tres celemines, a favor de Alonso Aenlle y de su esposa María Coladas”.

García Paje menciona dous documentos do AHN de 1597, onde don Gonzalo Gutiérrez Mansilla, bispo de Mondoñedo, afora varias propiedades de *Goios* e *Vilavella* a Pedro Fernández Traveso e a viña situada no lugar de *Vilavella* co souto do Reguengo a Alonso da Insua. Seguramente se trate de *Viñavella* (erroneamente *Vilavella*).

Na parroquia de Conforto, tamén se mencionan preto da reitoral unhas “viñas da capela” en 1640.

Sabemos por documentación procedente de Conforto que en 1782 o párroco don Antonio López Torviso refería no inventario de propiedades da igrexa máis de vinte pezas de terreo. Estas terras estaban case todas plantadas de viñedos e foran arrendadas (Arquivo de Conforto).

Cando a mediados do século XVIII se recada a información para o Catastro de Ensenada (1752) vemos como algunhas herdades levan o nome de *Viña*. É o caso de San Xulián de Vilaboa, onde os presbíteros don Juan Antonio González e don Lorenzo Villar y Santiso son propietarios das leiras chamadas da *Viña* da Baixo, Riba da *Viña* e *Viña* de Arriba.

O topónimo *Vides* figura no Catastro da freguesía de San Vicente de Vilameá (1752):

y se demarca prinziando en un marco que se dice da Pandela [...] desde este va a otro que se dice de el lugar de Coba; de este a otro de *Bides* [...] de éste a otro de *Vides*; de aquí al río Eo (Interrogatorio, pregs. 1 e 3).

En San Xoán de Recende, contestan as mesmas cuestións:

Linda [...] río arriba al rego do Paxaro, y puente da Carballeira, desde donde ba al marco da Pandela dividiendo la Feligresía de San Martín de Villaouruz y de allí sigue a la fuente Cabana y Cruz de Vidal, dando vuelta por el L. dividiendo la Feligresía de San Vicente de Villameá siguiendo a la fuente das Chayras, Canpo de Gonzalbo, Carballo das Rojas, *Rego de Vides*.

O NG contén *Vides* en Tui (Po); *Vide* en Castrelo de Miño (Ou), Baños de Molgas (Ou), As Neves (Po) e Santiso (Co); *A Vide* en Aranga (Co) e Monforte (Lu), e *A Videira* en Taboada (Lu), Pontearreas e O Rosal (Po).

O apelido *Vides* ten 16 portadores en 2 concellos: Ourense e O Carballiño. *Vide* conta con 210 portadores en 13 concellos, 5 deles lucenses (Monforte de Lemos, O Incio, A Pobra do Brollón, Sarria e Lugo).

Vilaboa

Parroquia do concello da Pontenova

Lugar da parroquia de Vilaboa

Topónimo transparente. *Vilaboa* é un composto de *vila* (<latín VILLA ‘casa de campo’, ‘granxa rural’) e o cualificativo *boa* (<BŌNA ‘boa’).

Dise que *Vilaboa* é un topónimo meliorativo porque o adxectivo *boa* denota unha localización óptima, isto é, nun lugar elevado, ben ventilado, con auga preto e desde o que se domina unha fermosa vista. Convén recordar que as vilas-granxa romanas tiveron unha dobre funcionalidade, residencial e de produción agropecuaria, pero entre os séculos IX e o XII, a vila explotación tendeu a fragmentarse e a converterse en aldea.

O uso toponímico de *Vilaboa* está acreditado desde comezos do século XIII. Na colección diplomática do mosteiro de Santa María de Meira encontramos numerosas pegadas:

“quartam partem sancti Iuliani de Uillaboa” (1210), “quartam partem ecclesie sancti Iuliani de Uillabona” (1224), “Vendo etiam vobis partem meam de Villabona” (1231).

Nunha carta de poboamento do mosteiro de Meira consta unha forma *Villabona*, “et in Villabona et in aliis locis supradictis”, que o editor Sáez Sánchez identifica co nome da parroquia pontenovesa. Leva data de 1262. Un ano despois, o abade meirego Heimerico e don Nuno II Pérez permutan varias propiedades. García Paje cita un documento do AHN en que o superior do convento lles cede ao bispo e ao cabido mindoniense, entre outros dereitos, a cuarta parte da igrexa de *Vilaboa*. Na documentación medieval mindoniense (Calendarios Mondoñedo) aparece a forma *Villabona*: “Pedro Paez, noso clérigo de *Villabona*” (1283, 1286, 1289). A finais do século XIII a presenza deste nome de lugar no cartulario do mosteiro de Vilanova de Ozcos é notable:

“in toda a filigrisía de *San Jullano de Villa Bona*” (1289), “su signo de *San Julao de Villa Boa*” (1293, 1294), “su signo de *San Julao desta Villa boa*” (1294), “Testes: Johan de Uso et Gómez Fernández, et Fernán Ploente, moradores en *Villa Boa*, ts.” (1298), “clérigo de *Vila Bona*” (1299; CDOscos3).

Desde comezos do XV e ao longo dos seguintes séculos contamos con numerosos testemuños provenientes do Catálogo da documentación do arquivo da catedral de Mondoñedo:

“beneficio de *Vilaboa*” (1497, 1546, 1552, 1498, 1590), “*Vilaboa*” (1597, 1590), “*S. Juan (Julián?) de Vilaboa*” (1591), “freguesía de *Vilaboa*” (1572), “*Villaboa*

Vilaboa

de *Miranda*” (1595; CDCatMondoñedo3); “beneficio de *Vilaboa*” (1462, 1464, 1466), “*Bilaboa*” (1462), “*Vilaboa*” (1463), “iglesia de *Vilaboa*” (1481), “iglesia de *Vilaboa*” (1497, 1498; CDCatMondoñedo2).

No Portal de Archivos Españoles cítanse *Vilaboa* e a forma semicastelanizada *Villaboa* en dous litixios datados en 1527 e 1528, respectivamente.

No Catastro de Ensenada de Vilaboa, Rececende e Vilarmide (1752) tamén é significativa a súa presenza, sempre baixo a forma deturpada por castelanismo *San Julián de Villaboa* e *Billaboa*.

No NG *Vilaboa* está presente en 29 lugares, 8 na provincia de Lugo, nos concellos de Antas de Ulla, Bóveda, Chantada (2), O Corgo, Cospeito, Guntín e Quiroga, ademais do pontenovés.

O apelido *Vilaboa* ten 921 portadores en 23 concellos. Vigo e Redondela son os concellos onde máis portadores hai. Tamén é significativa a súa presenza no concello de Lugo.

Vilameá

Parroquia do concello da Pontenova

Lugar da parroquia de Vilameá

Topónimo con base no sintagma latino *VĪLLA MEDIANA*, composto do substantivo *vila* e o adxectivo feminino de *MEDIANUS*. *Vilameá* alude á súa localización nunha posición intermedia respecto a dous puntos de referencia.

Tanto *Vilameá*, na marxe esquerda do Eo, coma *Salmeán*, na dereita, están situados nos vales que seguen o cordal do Marco de Álvarez. Se consideramos este a primeira referencia e a costa, a segunda, quedarían ambos na zona intermedia ou de transición entre a montaña e o litoral.

O topónimo actual contén asociado ao nome *vila* o resultado patrimonial *meá*, propio do galego oriental. Aínda que a forma máis frecuente nos topónimos formados a partir de *VĪLLA* sexa a composición cun xenitivo de relación, como en *Vileimil*, *Viloudriz*, *Vilouruz* ou *Vilarmide*, en ocasións o xenérico acompáñase dun adxectivo, coma neste caso.

Na época galaico-romana, axuntábase a *vila* o nome do propietario en función adxectiva co sufixo *-ANA*, de aí que algúns investigadores considerasen que *Vilameá* podería retrotraerse a unha *Villa Mediana* ‘Vila de Medius’, sendo *Medius* o nome do seu fundador ou dono.

As referencias a *Vilameá* na documentación mindoniense e na procedente dos mosteiros de Meira e Lourenzá son copiosas desde o século XIII:

“Alfonso Roderici de *Vilameáa*” (1122; Calendarios Mondoñedo), “in *Uilla Mediana* de Rio Torto ecclesia Sancti Uincenti” (1127; TLourenzá), “de ecclesia Sancti Vincenti de *Villa Mediana*” (1155-1167; TLourenzá), “ecclesiam Sancti

Vincentii de *Villa mediana*” (1157; CDMeira), “Sancti Uincentii de *Uillamediana* cum regalengo de Goyos” (1192; CDMeira).

Ao longo do século XIII, as atestacións proveñen maioritariamente do mosteiro dos Ozcos:

“Pedro Moniz et Domingo Pérez, clérigos de *Vila Meaa*” (1277), “Domingo Pérez, clérigo de *Villa Meana*, et Juhan Pérez (et) Gonzalvo Mínguez de *Villa Meaa* et Sancho Martínez, ferreyro” (1278), “Eldonça González, que foy de *Villa Meana*” (1298; CDOscos3).

Para os séculos seguintes contamos con abondosos testemuños no catálogo da documentación do século XVI do arquivo da catedral de Mondoñedo:

beneficio de *Villameá* (1546, 1598), *Villameá* (1523, 1570, 1572, 1573, 1591, 1596), freguesía de *Villameá* (1572; CDCatMondoñedo3).

No Portal de Archivos Españoles encontramos varios documentos en que o topónimo figura como *Vilameá* (1525, 1538), *San Vicente de Vilameá* (1588) e *Villameá* (1528).

Vilameá foi antigamente couto redondo e alí tiveron posesións, por vínculos matrimoniais, entre outros, os Bermúdez de Castro, Losada e Taboada. O *couto e xurisdición de Vilameá* fora vendido con todos os seus vasalos a Vasco Rodríguez de la Vega, veciño de Sante, en 1575. Unha década máis tarde, o couto redimiuse e no 1604 decidírase xudicialmente a incorporación á Coroa (RAudienciaG).

Desde finais do século XVI e ata finais do XVIII cóstanos que varios veciños de *San Vincenzo de Villameá* (1597), *San Vicente de Villameá* (1647) ou con propiedades en *Villameá* (1603, 1642) participan en diversas disputas xudiciais.

A mediados de novembro de 1752 comeza nesta parroquia de *San Bizente de Vilameá* a recollida de información para elaborar o Catastro de Ensenada. É frecuente atopar o topónimo deturpado por castellanización nesta fonte. No Rexistro de Eclesiásticos de Vilameá consta unha referencia a “El sitio de *Billameá*”. No de San Xoán de Rececende, lemos no Interrogatorio: “dividendo la Feligresía de *San Vicente de Villameá* siguiendo a la fuente das Chayras...”, e no de San Salvador de Vilarmide está entre os leigos Dominga Díaz de *San Vizente De Villa Mea*.

O NG rexistra 31 topónimos, baixo a forma *Vilameán* 5 e *Vilameá* 26. Deles 13 están na provincia de Lugo.

O apelido *Vilameá* ten 28 portadores en 2 concellos, Rodeiro e A Coruña.

Vilar, O

Lugar da parroquia de Conforto

O apelativo *vilar* vén do adxectivo latino *vĪLLAREM* ‘da vila’. O proceso de nacemento e consolidación do *vilar* está directamente vinculado ao da expansión da vila. A partir dela van escindíndose e individualizándose unhas novas entidades de poboación, os *vilares*.

Na toponimia galega pasan de oitocentas as localidades cuxo nome contén *vilar* e derivados.

Na documentación galega temos constancia do topónimo *Vilar* desde o século VIII: “*Uillar Solanu*” (791, San Vicente do Pino, Monforte).

Para *O Vilar* de Conforto contamos con testemuños escritos tardíos. Arredor do ano 1550, don Pedro Bermúdez y Santiso e a súa dona Lucía Fernández Villamil vivían na Casa Bermúdez-Santiso, no *Vilar* de Conforto (xenealoxia.org). De 1798 é o “Inventario elaborado por la muerte de don Josef Bermúdez Miranda, vecino de *Villar* de Jestoso, parroquia de Conforto” (Arquivo de Conforto).

En Galicia, o apelido *Vilar* ten 4.785 portadores en 110 concellos e a forma castellanizada *Villar* 15.622 portadores en 184 concellos. A Pontenova é un dos 33 concellos da provincia de Lugo onde se localiza o apelido castellanizado *Villar*, que ocupa o noveno posto por número de frecuencias con 21. Posiblemente un dos centros de irradiación deste apelido sexa Conforto e, particularmente, a casa petrucial de Vilar de Conforto.

Vilar das Pedras, O

Lugar da parroquia de Rececende

Véxase a entrada *Vilar, O*.

Topónimo composto e transparente que alude á natureza pedrenta ou rochosa do lugar así nomeado. *Pedra* vén do latín *PĒTRA* ‘pedra’. Na provincia de Lugo volve aparecer *O Vilar das Pedras* no lugar de Álvare (Pastoriza) e en Vilalba. En Galicia conteñen o termo *pedras* os topónimos *O Agro das Pedras* (Porto do Son, Co), *A Leira das Pedras* (Val do Dubra, Co), *O Rego das Pedras* (Abadín, Lu) ou *A Revolta das Pedras* (Arteixo, Co). Estes nomes de lugar nacen cunha finalidade descritiva e en todos os casos o apelativo está en plural.

A presenza do topónimo local na tradición escrita é tardía. A primeiros de decembro de 1752 comeza a recadarse a información para o Catastro de Ensenada na parroquia de San Xoán de Rececende. Nel atopamos unha decena de referencias “al sitio das *Pedras*” ou “de *Pedras*”. De entre elas, tiramos dúas que corresponden a leigos que teñen alí pertenzas: Joseph Pimentel de Xudán, dono de “tres ferrados de monte aberto de Primera Calidad al sitio do *Vilar das Pedras*” e Rosendo Trigo, con “doze ferrados de monte aberto al sitio de *vilar das Pedras*”. E unha referente

a un eclesiástico, don Joseph Iravedra, veciño do Valadouro e propietario de “una casa al sitio do *Vilar das Pedras*”.

A comezos do século XVII, o 18 de outubro de 1607, noméase o *Vilar* de Rececende nunha escritura de venda que asinan dona Antonia de Ron, ama da casa e morgado de Ron, e Sancho Menéndez e Catalina Valdés y Navia. Entre os bens enumerados consta “toda la parte que la casa de Ron tenía en el lugar de *Villar* de Rececende”, segundo recolle Lence Santar en *El mariscal Pardo de Cela. La Santa Hermandad*.

O topónimo *Pedra* ten unha extraordinaria presenza no NG, igual cós abundancias *Pedreda*, *As Pedridas*, *Pedredo*, *Pedrido*, *Pedride*, *O Pedrido*, *A Pedreira*, *A Pedregueira*, *A Pedregosa*, *As Pedregosas*, *A Pedrosa*, *As Pedrosas*, *O Pedral* e *O Pedregal*.

No que concirne ao apelido *Pedras*, hai 67 portadores en 6 concellos das provincias de Ourense e Pontevedra.

Vilargondurfe

Lugar da parroquia de Vilaboa

Topónimo composto de *Vilar* (do latín *VĪLLAREM*) e un nome de posesor de orixe xermánica, *Gundulfus*. *Gondurfe* (<**Gondulfi*) procede do xenitivo de *Gundulfus*, nome relativamente frecuente no repertorio onomástico galego ata o século XI. *Vilargondurfe* é o ‘vilar de Gundulfo’ e reproduce a fórmula integral *vilar* máis nome de propietario.

A raíz *ulfus* (‘lobo’) deixa na toponimia galega unha tripla solución *ulfe*, *urfe*, *ufe* que podemos ver en *Gondulfe(s)*, na local (*Vilar*)*gondurfe* e en *Gondufe*. Este triplo resultado afecta a outros nomes como (*Vila*)*guillulfe*, *Guillurfe*, *Guillufe*.

Vilargondurfe

Actualmente, *Gondufe* é o nome de entidades de poboación de Xove, Vigo e Lalín (*Gondulfi* no ano 1058), *Gondulfes* de Castrelo do Val (Ou) e *Godulfes* de Curtis (Co).

A presenza de *Gondufe*, *Gondufes*, *Gondulfes* na microtoponimia galega é considerable. Hai *Gondufe* e *Poza de Gondufe* en Tomiño (Po), *As Veigas de Gondufe* en Vigo, *Os Gondufes* en Lousame (Co), *Camiño de Gondulfes* en Vilardevós (Ou) e *Godulfe* en Sarria (Lu).

No norte de Portugal atopamos catro localidades chamadas *Gondufe*, no concello de Santa Maria da Feira (Aveiro), Marco de Canaveses (Porto), Ponte de Lima e Melgaço (Viana do Castelo), e unha freguesía en Ponte de Lima (Viana do Castelo). No *Cartulario do mosteiro de Fiães* de Melgaço está atestado o topónimo *Gondufe*: “in campo de *Gondufe* subtus monte de Aquilaria”, en 1178.

Vilargondurfe non deixa apelido na actualidade, aínda que si consta en PARES, “Pedro de Aenlle *Vilargondurfe*”, nun documento datado en 1627.

Vilarín

Lugar da parroquia de Xudán

Topónimo transparente, diminutivo de *vilar* (<*VĪLLAREM*). En moitas ocasións, este sufixo *-ín* (correspondente nesta zona ao galego común *-iño*) engádese ao nome de lugar para podelo diferenciar doutras poboacións homónimas. Hoxe a forma de uso común aquí é a castellanizada *Villarín* (*O Chao de Villarín*, *Debaixo do Camín de Villarín*, *Sobre o Camín de Villarín*, *A Fonte de Villarín*).

Igual ocurría cos testemuños que recuperamos do Catastro de Ensenada (1752). No correspondente á freguesía de San Salvador de Vilarmide, en concreto no Rexistro de Leigos, cítanse cinco veciños deste lugar de *Villarín*: Bernardo Costeira, don Diego Miranda, Francisco Pérez, Francisco Fernández del Valle e Joseph Currás.

Ben representado no NG, pasan do cento os *Vilarín* e *Vilariño* existentes na toponimia galega actual.

O apelido *Vilarín* ten 50 portadores en 5 concellos, todos lucenses: Ribeira de Piquín, Meira, Triacastela, A Fonsagrada e Lugo; a forma castellanizada *Villarín*, 21 portadores en 3 concellos, tamén da provincia de Lugo: Láncara, Lugo e Outeiro de Rei, e *Vilariño*, 5.793 portadores en 105 concellos. A Pontenova non está entre eles.

Vilarmide

Parroquia do concello da Pontenova

Lugar da parroquia de Vilarmide

Topónimo composto de *vila* e *Ermide* (< *ERMILDI*, xenit. de *ERMILDUS*). O primeiro elemento é de fácil filiación, o latín *VĪLLA* ‘casa de campo’, ‘granxa rural romana’. No que concirne ao segundo, os investigadores Piel e Kremer dubidaron á hora de interpretalo en relación co apelativo *ermida* ou co antropónimo *Ermildus*. A

documentación histórica desde o século XII (citada a continuación) contribuíu a esclarecer a etimoloxía de *Vilarmide* e a tomarmos partido pola vía antroponímica, posto que dá conta claramente do nome xermánico.

Segundo Boullón (2017), o elemento *-ildi* combina cun cento de raíces diferentes orixinando outros tantos nomes femininos. Tocante a *-ildus*, que semella unha formación analóxica da feminina, figura en menos nomes. O nome masculino e o feminino conflúen no resultado do xenitivo (*-ildi*).

No que concirne á evolución de *-ildi*, Piel e Kremer distinguen os resultados do nome feminino (*Ermildi*), que presenta palatalización (*-lle*, como en *Ermille*), do masculino (*Ermildus*), que pode conservar o grupo consonántico *ld* (*A Armilda*), ou rematar en *-l* (*Armil*) ou en *-ide*, como en *Vilarmide*.

Para *Vilarmide* contamos cunha abondosa presenza documental desde o século XII. A primeira mención, *Villarmid*, provén da colección diplomática do mosteiro de Meira: “illa villa que dicitur *Villarmid*, que iacet circa riuulum de Oue” (1174).

No tomo de Lourenzá figura como *villa Ermildi* nun documento datado en 1177. Nel, Pedro Vele, arcediogo da igrexa compostelá, peñora á condesa dona Sancha “duas partes in Pausada, *villa Ermildi*, villa Oudriit”.

García Paje cita un documento do AHN de 1263, onde se ve o abade de Meira, don Heimerico, e o bispo de Mondoñedo, don Nuno II Pérez, permutando uns bens. Entre eles está a metade da igrexa de *Vilarmide*.

Desde mediados do século XVI, o topónimo figura no Catálogo da documentación do arquivo da catedral de Mondoñedo como

“*San Salvador de Villaermide*” (1556), “beneficio de *Villaermide*” (1556), “*San Salvador de Villaermida*” (1556), “*Villermide*” (1573), “*Villarmide*” (1574, 1575, 1584, 1596, 1598, 1599; CDCatMondoñedo3).

No Catastro de Ensenada de *Vilarmide* (1752), os informantes responden á primeira cuestión do Interrogatorio: “esta Población se denomina la Feligresía de *San Salvador de Villar mide* ynculsa en el Conzejo de Miranda”. O topónimo aparece deturpado por castellanización, segundo se advirte na maior parte da documentación examinada.

O NG contén *Vilarmide* en Couceiro, Muxía (Co) e *Ermide* en Boiro (Co), Antas de Ulla (Lu), Celanova, Paderne de Allariz (Ou) e en Vigo (Po).

Vilarmirón

Lugar da parroquia de *Vilarmide*

Topónimo composto de *vilar* (do latín *VĪLLAREM*) e o nome persoal xermánico *Miro*, en xenitivo *Mironi*. Trátase dunha denominación polo posuidor (*nomen possessoris*), en que a propiedade (*vilar*) recibe o nome persoal de quen o funda ou posúe (*Mirón*). Na toponimia derivada de nomes de propietarios, o máis común é que o

xenérico *vila* veña acompañado do nome do dono en xenitivo; o que non resulta tan habitual é que sexa *vilar*.

O topónimo *Vilarmirón* encontrámolo documentado por primeira vez no ano 988 como “*villar Miron*” en *La ciudad de Santiago de Compostela en la Alta Edad Media* e como “*Uillar Miron*” na obra *La Coruña, fondo antiguo (788-1065)*.

Para o pontenovés *Vilarmirón* contamos con pegadas desde mediados do século XVI: o 10 de xaneiro de 1547, “Vasco Rodríguez de Gestosso, vecino y morador que soy de la feligresía de Gestosso” dá en foro *Vilarmirón* a Lope Cao e Xoán Raposo.

A muller de Vasco Rodríguez de Xestoso era Inés González de Labrada. Esta funda vínculo e morgado para o seu fillo Álvaro González de Miranda y Labrada o 28 de decembro de 1565. No memorial de bens, figura “el lugar de *Villarmirón*, heredades labradas y monterías, y lo más a ello anejo, y perteneciente, con sus molinos, y lo más perteneciente, y lo que a él es anejo”.

En 1578, *Vilarmirón* está en mans de Vasco Rodríguez de Miranda, sobriño dos xa citados Vasco Rodríguez de Xestoso e Inés González de Labrada, e que uns anos antes, o 14 de setembro de 1565, autorizaba a construción dun cabazo en *Vilarmirón* a cambio de cobrar anualmente un carneiro ou dous reais.

No 1619, o propietario Ares González de Miranda y Saavedra solicita copia da escritura do foro de 1547 sobre as propiedades de *Vilarmirón*, cuxos dereitos recaeran “por títulos de compra que de ellos ha hecho Vasco Rodríguez de Miranda, mi padre, por quien sucedí en los dichos bienes”. E aínda consta como posuidor da aldea de *Vilarmide* no 1626 (xenealoxia.org).

O Catastro de Ensenada en San Salvador de *Vilarmide* principia en novembro de 1752. O Rexistro de Eclesiásticos contén unha referencia ao sitio de *Vilarmirón*: “don Diego Díaz Baldés, cura párroco, tiene una casa con alto y un ôrreo al sitio de *Villar Mirón*” e o de Leigos inclúe cinco persoas con bens en *Villar Mirón* (forma castellanizada).

O NG inclúe en Galicia nove nomes de entidades de poboación ditas *Mirón*; tres delas na provincia de Lugo, nos concellos de Guitiriz, Pol e Vilalba. A estas hai que engadirles os compostos *Vilarmirón* da Pontenova e *Vilamirón* e *A Torre de Vilamirón* de Pantón (Lu). En Negreira (Co) consta *Fontemirón* e *Postemirón* en Vilaboa (Po).

Actualmente, o apelido *Mirón* ten 585 portadores en 20 concellos. Na provincia de Lugo está circunscrito aos concellos de Baleira e Lugo.

A finais do século XVIII, en 1798, atopabamos o apelido *Mirón* nunha causa criminal sobre roubo de gando:

Causa da xustiza de Mondoñedo e Bretoña co grupo de “cuatros” acaudillados por José Llano: o seu fillo Manuel, Ventura de Albite, Gregorio Magide, Juan Magide, Miguel Fernández Canedo, Manuel de Castro, José *Mirón*, alias Burreño [...] sobre roubos de gando e outro (RAudienciaG).

Vilarxuvín

Vilarxuane

Lugar da parroquia de Bogo

Topónimo composto, *Vilarxuane* procede de *vĪLLARE* + *IOHA(N)NĪ*, xenitivo do nome persoal *IOHANNES*, que en galego moderno é *Xoán*.

Xoane ou *Xuane* volven aparecer noutras localidades lucenses formadas con *vila*, como *Vilaxuane* en Foz, ou con *souto*, como *Soutoxuane* en Santa María Maior (Mondoñedo). A forma simple *Xoane* encontrámola en Carballo e Padrón (Co) e en Boborás (Ou).

IOHANNES gozou dunha extraordinaria difusión, debido á popularidade dos santos que o levaban, os personaxes evanxélicos Xoán o Bautista e mais o evanxelista. *IOHANNES* deu lugar tamén ao patronímico *Eanes*, *Anes*, *Oanes* e *Ianes* (adoito castelanizados en *Yáñez*). O nome do santo *SAN IOHANNE* deu orixe a *Seoane* e a *Seivane*.

O topónimo *Vilarxuane* aparece como *Villar Iohanis* a finais do século x (982) no tomo do mosteiro de Samos.

O pontenovés *Vilarxuane* está documentado a finais do XIII: o 30 de xaneiro de 1294 Nuno González entrégalle ao cenobio de Santa María de Vilanova de Ozcos “quanto a min perteçe et debe aperteeçer en Villar Aldeguer et en Villar de Neypín et en Sestello et en *Villar Juanes* et en Sangees” (CDOscos3). Tamén proceden do cartulario do mosteiro asturiano (CDOscos5) os seguintes testemuños: o 6 de marzo de 1316, Arias Núñez de Pesoz convértese en benfeitor do mosteiro ao doar a sexta parte do que herdou na vila de San Pedro de Bogo e a sexta que lle correspondía na cuarta parte de *Villarjuane*. En 1522, concédese unha carta de aforamento no antedito mosteiro de Santa María “por una casa y heredades en *Villar Juane*”.

Entre os foros do concello de Miranda incluídos na sección do tomo de Vilanova de Ozcos aparece o de *Villar Juane*, forma castelanizada que aparece a miúdo na documentación.

Vilarxuvín

Lugar da parroquia de Bogo

Estamos diante dun topónimo derivado dun nome de propietario. Responde á fórmula *Vilar* (do latín *vĪLLARE*) máis o nome de posesor *Xuvín*, de *IUVINIUS*, xenitivo de *Iuvinius*, un antropónimo de orixe latino-cristiá, derivado de *Iovis*, relacionado co deus Xúpiter.

Vilarxubín chámase tamén un lugar do Trobo, na Fonsagrada. Sen o xenérico *vilar* hai outros cinco *Xubín* na toponimia maior galega, en Abadín, Guntín (Lu), Oleiros (Co), Cenlle (Ou) e Silleda (Po), e *O Xubín* en Lalín (Po).

No tomo do mosteiro de Samos temos documentada desde comezos do século XI (1009) unha *villa de Iubini* (Vila de Xubín) e, sen o xenérico, *Iubini* (Xubín).

A primeira referencia escrita que nos consta deste lugar de Bogo provén do mosteiro de Santa María de Vilanova de Ozcos, leva data de 1596 e refírese a el como *Villar Jubi* e *Villar Juví*:

Bartolomé de *Villar Jubi*, por la mitad de esta aldea de que se hizo fuero a su padre [...] siete tegas de çenteno y una de trigo [...] con más dos gallinas, todo puesto en el dicho lugar de *Villar Juví* (CDOscos5).

Unha forma deturpada *Villarjubín* aparece en varias ocasións no conxunto documental manexado. Así consta nun documento datado en 1650 procedente da Real Audiencia de Galicia. Diego Bermúdez Becerra y Castropol, señor do “coto de la Vega de la Zarza” e veciño de Taramundi, litigou con seu avó Ares González de Miranda pola posesión de diversos bens no lugar de *Villarjubín*, concello de Miranda (xenealoxia.org).

O 20 de decembro de 1705 renóvaselle o foro da metade de *Villar Jubi* a Josepha Díaz, segundo vemos na colección documental do mosteiro dos Ozcos (CDOscos5).

O Catastro de Ensenada comeza a recadar datos en San Xulián de Vilaboa en maio de 1753. No Rexistro de Eclesiásticos inclúese entre as propiedades nomeadas unha casa en *Villar Jubín*. En 1771, manteñen un litixio Manuel Fernández de *Villarjubín* e os veciños de Carballedo con Antonio de Llano Flores sobre o pagamento de ofrendas (RAudienciaG).

No tocante ao apelido *Vilarxuvín*, atopamos en 1753 no Rexistro de Leigos do Catastro de Ensenada de Vilaboa os labregos Gregorio Fernández *Villarxubín* e Salvador Fernández *Villaxubín* (grafado sen *r*). Actualmente non se conserva este apelido en Galicia.

Vilaxe

Lugar da parroquia de Xudán

A orixe etimolóxica deste topónimo é descoñecida. Podería estar en relación coa voz común *vila* (do latín *vĪLLA*), pero non se sabe que é a terminación. O Nomenclátor de Galicia inclúe, ademais do pontenovés, *A Vilaxe* en Valdoviño (Co).

Neste lugar de Xudán atopamos unha sobranceira mostra de arquitectura civil, o pazo de Vilaxe, tamén coñecido como pazo de Trelles ou Pimentel. Antonio Benito Yebra dedícalle un capítulo no seu estudo sobre os pazos e señoríos da provincia de Lugo.

A primeira referencia escrita que encontramos para o topónimo pontenovés é de finais do século XIII: o 25 de outubro de 1293, María de Ayala de Vileimil confíalle ao mosteiro de Vilanova de Ozcos a metade dos seus haberes de Vilaboa. Está presente, entre outras testemuñas, “Aras Méendez de *Vilaxe*” (CDOscos3).

Despois da Idade Media figuran na tradición escrita, coas formas castelanizadas, *Villaje* e *Village*: varios veciños e outros non nativos con posesións en *Villaje* (1577), tamén grafado *Village* (1581), manteñen litixios, segundo documentación recollida en PARES. Tamén conteñen referencias a *Vilaje* ou *Village* dous preitos

que levan data de 1703 e 1739, respectivamente, e que proceden da Real Audiencia de Galicia.

As formas deturpadas *Village* e *Vilaje* responden á tendencia oficial castelanizadora que viñemos observando na documentación examinada.

Vileimil

Lugar da parroquia de Vilaboa

Topónimo composto de *vila* (do latín *vĪLLA*) e un antropónimo xermánico en xenitivo, talvez *Agimiri* ou *Ademiri* (de *Agimirus* e *Ademirus*, respectivamente).

Para os dous nomes persoais contamos con atestacións “*Agimirus*, prebiter” (939; Ferreira de Pallares), “*Adimirus testis*” (865) na colección diplomática editada por Floriano Cumbreño.

O tema final godo-hispánico *-mirus*, do gótico *-mêreis* ‘famoso’, en xenitivo *-MIRI*, convértese, en *-mil* a través de *-mir*. A solución antiga *-mir* (*Villaamir*, *Vila Ymir*, *Willeymir*) encontrámola na documentación histórica do mosteiro de Vilanova de Ozcos desde comezos do século XIII. Actualmente, a forma oficial *Vileimil* non se emprega na fala, onde están estendidas as castelanizadas *Villaimil* e *Villeimil*.

A mención documental máis antiga de *Vileimil* data de 1232 e corresponde a unha doazón que fai Arias Menéndez ao abade don Gómez e ao mosteiro de Vilanova de Ozcos: “Facta fuit ista donatio in *Vileimil*” (CDOscos3).

Ao longo do século XIII, o topónimo aparece no cartulario do cenobio asturiano (CDOscos3) en numerosas ocasións e baixo diversas formas: *Villaamir*, *Vila Ymir*, *Villa Heymir*, *Villa Gelmir*, *Villaeymir* e *Willeymir*.

“García Périz de *Villaamir*” (1269), “abade Lope Rodríguez de *Vila Ymir*” (1274), “María d’Ayáa de *Villa Heymir*” (1288), “María Pérez, moller de García

Vicente Anzola

Vileimil

Pérez de *Villa Heymir*” (1289), “García Pérez de *Villa Gelmir*” (1291), “Gonçalvo Menéndez de *Villaeymir*” (1291), “Gonzalvo Meéndez de *Villeymir*” (1292).

O 22 de setembro de 1572, don Pedro de Miranda de Ron, dono do *Palacio de Vileimil*, funda coa súa muller Madalena de Ribadeneyra o morgado da casa de Miranda. Unha das condicións impostas ao herdeiro é que debe vivir “en estas mis casas de *Billaeymil*”, segundo lemos en *De casa e solar coñecidos* de Pardo de Neyra.

En maio de 1753 comeza a recolla de datos para o Catastro de Ensenada en San Xulián de Vilaboa. O Rexistro de Eclesiásticos inclúe as propiedades que algúns clérigos teñen no lugar. É o caso de Antonio Reimonde, dono dunha casa “al sitio de *Bil-laymir*” e de “dos ferrados de labor de primera calidad al sitio de *Billaeymir*”, e de don Lorenzo Villar y Santiso con “una casa terrena en *Villaeimil*; otra con un alto en *Villaeimil*”, ademais de “un cuarto de un ferrado de hortaliza de primera calidad al sitio de *Billaeymir*, murado”.

Actualmente, a forma castellanizada do apelido é *Villaamil*, ten poucos portadores en Galicia e aparecen diseminados e lonxe do núcleo orixinal, aínda que se observa certa concentración en Ferrol. Na Pontenova hoxe non hai portadores, mais si nos consta un testemuño a mediados do século XVIII, concretamente no Catastro de Ensenada da parroquia de Vilaboa (1753): no Interrogatorio figura don Joseph *Villamil* (forma castellanizada).

Viloudriz

Parroquia do concello da Pontenova

Lugar da parroquia de Viloudriz

Viloudriz provén de *Vila Auderici* ‘propiedade ou residencia de *Audericus*’. Estamos diante dun topónimo de posesor formado a partir de *vila* (do latín *vĪLLA*) e un antropónimo de orixe xermánica *Audericus*. De *Vila Auderici* procede a forma oficial *Viloudriz*, semellante á existente nos lugares de Refoxo e Amandi en Sober. Este resultado contrasta con outro de uso habitual entre a xente: o castellanizado *Villaodriz*. Igual ocorre co nome doutra parroquia pontenovesa *Vilouruz*, en que conviven a forma oficial e escrita, *Vilouruz*, coas máis utilizadas na fala, *Vilaouruz* e *Villaouruz* (deturpada por castellanización).

A referencia documental máis antiga que nos consta para *Viloudriz* é de finais do século XII e procede do tomo de Lourenzá: “*villa Oudriit*, in Genestoso media de eclesiástica hereditate” (1177). En 1196, na colección diplomática do mosteiro de Meira figura nunha carta de outorgamento: “et in *Uillaudriz* de sexta parte medietatem”.

Nos cartularios dos mosteiros meirao, valego e, particularmente, do asturiano dos Ozcos continúa atestado o topónimo durante todo o século XIII: *Uilla Udriz* (1225; CDMeira), “Menén García de *Vila Odriz*, ts.” (1274; CDOscos3), “Ruy Pérez de *Vila Oudriz*” (1277; CDOscos3).

Ata 1277 o topónimo mantén íntegro o xenérico *vila*: *Villa Oudritt* (1177), *Villaudrid* (1196), *Villa Udriz* (1225), *Villa Odriz* (1274), *Vila Oudriz* (1277). A partir de 1293, o *a* de *vila* aparece elidido na colectánea dos Ozcos (CDOscos3), a non ser un caso *Villa Odriz*, datado en 1297:

“Affonso Menéndez, clérigo de *Villoudriz*” (1293), “et ao departamento da herdade de *Villoudriz*” (1294), “Meén García de *Villa Odriz*” (1297), “a vos, Sancha Meéndez de *Villoudriz*” (1298).

No inventario parroquial de don Gutierre menciónase en 1385 *Santiago de Vila Odriz*, entre as freguesías do alfoz da Pobra de Castropol.

A finais do século XVI comezan a aparecer as deturpacións castellanizantes: así, *Villaodrid* cítase en dous documentos do arquivo catedralicio de Mondoñedo (CDCatMondoñedo3), con data de 1578 e 1596. Ao longo do século XVII *Villaodriz* reaparece en varias disputas xudiciais entre particulares. A máis coñecida é sen dúbida a de 1645, que chega á Real Audiencia de Galicia, e “que ponen a los veçinos de la feligresía de Villameá çerca del azer la Puente Nueva en el río d’Eo, los veçinos de Santa María de Conforto y *Santiago de Villaodriz*”. En diferentes partes do documento aparece consignado como *Villaodriz* e incluso con *h*, *Villahodriz*:

“en nonbre de las felegresías de Xestosso y *Villahodriz*”, “*Santiago de Villahodriz* en el concejo de Miranda”; “en *Villahodriz* de Miranda”.

A comezos de decembro de 1752 recádanse os datos para o Catastro de Ensenada na “Feligresía de *Santiago de VillaOdriz*, incluida en el concejo de Miranda”. No Rexistro de Leigos cítase o topónimo en diferentes ocasións, unha como *Billaudriz* e cinco como *Santiago de Villaodriz*.

En Conforto o Catastro comeza en xaneiro de 1753. Na descrición de lindes desta parroquia noméase *Santiago de Villodriz* e no Rexistro de Eclesiásticos figura *Santiago de Billa-Odriz*, onde exerce o sacerdocio don Pedro Vilar. No Interrogatorio do Catastro da parroquia de Vilameá, o topónimo consta como *Santiago de Villa ôdriz* e no Rexistro de Eclesiásticos, como *Santiago de Villaôdriz*, lugar de residencia de don Philipe Fernández de Trivín. No de Rececende faise referencia a catro veciños de *Viloudriz*: don Miguel Pérez de *Santiago de Villa oudriz* (*Santiago de Villaôdriz*), Pedro de Carracedo de *Santiago de Villa oudrid*, Joseph Pérez de *Santtiago de Villa o driz* e Juan Suárez de *Santiago de Villa ó driz*. No de Vilarmide atopamos entre os leigos a Pedro Díaz Pena, veciño de *Santiago de Villa ôdriz*.

Se algo caracteriza a transcrición deste topónimo no Catastro de Ensenada é o elevado número de formas e a vacilación gráfica que se observa nelas, ademais da castellanización sistemática á que foron sometidas: *Billa-Odriz*, *Billaudriz*, *Villa oudriz*, *Villa o driz*, *Villa ó driz*, *Villa ôdriz*.

Vilouruz

Parroquia do concello da Pontenova
Lugar da parroquia de Vilouruz

Topónimo composto de *vila* (do latín *vĪLLA*) e o nome persoal *Orosius*, a través do xenitivo *Orōsīi*, segundo Joseph M. Piel (1984). A súa formación responde á fórmula *nomen possessoris*, tan produtiva na creación de nomes de lugar, consistente na xustaposición do nome persoal en xenitivo ao elemento *vila*. Esta antiga vila ou facenda hispano-romana foi fundada ou era propiedade de *Orosius*, individuo cun nome de orixe latino-cristiá. O resultado con *u* tónico débese á metáfora, condicionada polo *i* longo final do xenitivo. E a grafía *z* final é espúrea, debida á ausencia na tradición de voces rematadas en *-ūs*.

Na Pontenova, ademais de *Vilouruz*, mantense o microtopónimo *O Ouruz*, que localizamos en Veiga de Prado (lugar de Vilouruz). A mediados do século XVIII, *Ouruz*, “el sitio de *Ouruz*”, aparece mencionado en catro ocasións no Rexistro de Leigos do Catastro de Ensenada da parroquia de Vilouruz (1752).

A primeira atestación que coñecemos para *Vilouruz* é de comezos do século XIII e procede da colección diplomática medieval do arquivo da catedral de Mondoñedo: “*villam et ecclesiam de Penna villam et ecclesiam que dicitur Villouruz*” (1233).

Ao longo do século XVI, o topónimo *Vilaouruz* aparece en varios preitos consultables en PARES. É o caso dos mantidos por Pedro Rodríguez en 1526 e 1530.

No século seguinte, en 1613, menciónase *San Martín de Vilouruz* no litixio que Alonso de Aenlle y Rocha mantén cos veciños do concello de Miranda pola súa fidalguía na Chancelaría de Valladolid. Era fillo de Juan de Aenlle y Rocha, veciño de *San Martín de Vilouruz* (xenealoxía.org). E en 1634, chega á Real Audiencia de Galicia unha contenda entre particulares de *San Martín de Villaouruz* sobre a pesca de salmóns no río que chaman de Santiso que divide o Reino de Galicia do Principado de Asturias.

Na “parroquia de *Villaouruz*” reside “Alonso de Aenlle y Miranda, hijodalgo notorio de sangue”, segundo consta no “Padrón a calle hita que se hizo en este Conzejo de Santisso”. San Tiso d’Abres é un concello asturiano próximo á Pontenova, onde se realiza o dito padrón entre o 17 de setembro e o 24 de decembro de 1704.

En 1752 iníciase a recolla de información para o Catastro de Ensenada en Vilouruz. Á cuestión 1 do Interrogatorio, responden os informantes: “se llama Feligresía de *San Martín de Villaouruz*, coto del mismo nombre, Provincia de Mondoñedo”. No mesmo catastro, na parroquia de San Xoán de Rececende, *Vilouruz* aparece mencionado en tres seccións: no Interrogatorio, “desde donde ba al marco da Pandela dividiendo la Feligresía de *San Martín de Villaouruz*”; no Rexistro de Eclesiásticos, onde se cita a Juan Díaz Casal, cura de *San Martín de Villaouruz*, e no Rexistro de Leigos, onde se nomea a Pedro da Valiña, veciño de *San Martín de villa Ouruz*.

A forma castellanizada *Villaouruz*, presente na documentación, aínda é a empregada hoxe maioritariamente entre a veciñanza.

Xinzo

Lugar da parroquia de Vilameá

Topónimo de orixe escura. Edelmiro Bascuas (2002) cita como portador dun sufixo moi frecuente en formacións perromanas.

Entre os documentos do mosteiro de Celanova atopamos a referencia a unha “*villa Genitio*” a mediados do século XI, en 1054. O pontenovés *Xinzo* aparece na tradición escrita sen o xenérico *vila*, aínda que este si puido estar na orixe do topónimo. De ser así, o agardado sería un xenitivo e non un caso acusativo, como o que presenta o testemuño medieval *Genitio*. Pero non hai certeza de que se trate dun nome persoal.

As primeiras atestacións de *Xinzo* proceden do mosteiro de Santa María de Vilanova de Ozcos (CDOscos3) e son de finais do século XIII: o 29 de maio de 1298, “Pedro Díaz, dito de *Girzo*” dóalle ao convento as súas propiedades en Vilar Aldeguer e en Cima de Vila, na parroquia de San Xulián de Vilaboa. Este reaparece como testemuña nun acto de cesión de bens de María Páez e Pedro Martín e está tamén presente nunha venda efectuada o 8 de xuño de 1298 por Pedro e Mariña Pérez. Cremos que a forma *Girzo* pode deberse a un erro de lectura por *Ginzo*, posto que as localidades citadas nos documentos pertencen a Vilaboa, parroquia cercana a Vilameá, onde está *Xinzo*.

Nas últimas décadas do século XVI, *Ginzo* aparece mencionado na documentación da catedral mindoniense (CDCatMondoñedo3): “Esteban Ramallal, veciño de Villameá, *Ginzo*, concejo de Miranda”, Álvaro Yanes de *Ginzo*, Teresa López de *Ginzo*.

Ademais, encontramos pegadas do topónimo ao longo do século XVII e comezos do XVIII en litixios que manteñen veciños de *Xinzo* ou residentes doutras localidades con bens aquí. As grafías nos textos en castelán varían moito: *Ginzo*, *Guinzo*, *Jinzo*, *Xinzo*. A máis común entre os procedentes da Real Audiencia de Galicia é *Ginzo*: Pedro Fernández de *Ginzo* (1603, 1634), Alonso Pérez de *Ginzo* (1674), casarío do Vilar de *Ginzo* (1701), Alonso Fernández de *Ginzo* (1712).

O Catastro de Ensenada tamén acusa unha gran polimorfía á hora de grafar o topónimo: *Jinzo*, *Xinzo*, *Ginzo*, *Guinzo* (1752). A mediados de novembro de 1752 comeza a recollida de información para o catastro en San Vicente de Vilameá. No Interrogatorio consta unha referencia ao lugar de *Jinzo*. No Persoal de Leigos figuran varios veciños do lugar: Domingo de *Jinzo*, Alonso de *Guinzo*, Antonio de *Guinzo*, Domingo de *Ginzo* e Pedro de *Ginzo*, e no Rexistro de Eclesiásticos, os presbíteros don Gregorio Pérez de *Ginzo* e don Pedro Fernández de Cancio, propietario dunha casa con dous altos en *Jinzo*.

Corresponden ao Catastro da parroquia de Santiago de Viloudriz as dúas atestacións seguintes: Francisco Fernández de *Ginzo* declara ser dono de 10 colmeas das 45 que hai na parroquia. Figura tamén entre os leigos xunto a Francisco de *Jinzo*. No de Santa María de Conforto menciónase a Lorenzo de *Ginzo* entre os veciños laicos e o crego don Domingo Labrada, con bens en *Guinzo*. No de San Xoán de

Rececente vemos, entre os veciños nomeados no Persoal de Leigos, a Antonio de *Ginzo*, Francisco *Ginzo*, Joseph de *Ginzo*, Juan Antonio de *Ginzo* e Juan de *Ginzo*, e no Rexistro de Leigos, a Antonio de *Jinzo*, Francisco de *Jinzo*, Joseph de *Jinzo*, Juan Antonio de *Jinzo*, Juan de *Jinzo* e Juan Antonio de *Xinzo*.

O NG inclúe 11 *Xinzo*, 3 en Lugo nos concellos de Foz (San Martiño de Mondoñedo e Vilaronte) e A Pontenova. O *Xinzo* de máis sona é o ourensán *Xinzo de Limia*, pero tamén nesta provincia están *Xinzo das Teixugueiras* (Cartelle), *Xinzo da Costa* (Maceda) e *Xinzo de Deva* (Pontedeva).

En Portugal hai *Ginzo* en Ponte de Lima, Ponte da Barca e Barcelos.

Actualmente, o apelido *Ginzo* ten 223 portadores en 13 concellos. A Pontenova ocupa o primeiro posto en Galicia, con 67 portadores. O foco de irradiación sería este lugar de Vilameá. O apelido está documentado neste concello desde comezos do século xv.

A liñaxe dos Fernández de *Ginzo*, da casa de *Ginzo* de Vilameá, foi descrita por Santiago Iglesias Labat (xenealoxia.org). A súa casa petrucial estaría en Xinzo, no lugar que ocupaba anteriormente outra coñecida como A Casa do Nobre. A investigación xenealóxica descóbrenos unha primeira xeración, a de García Fernández de *Ginzo*, que vive coa súa muller Teresa Afonso a comezos do xv neste lugar. Tamén gozaron de arraigamento as xeracións seguintes: Gonzalo Fernández de *Ginzo*, Diego Fernández de *Ginzo*, Alonso Fernández de *Ginzo*... e foi habitual velos en litixios cos veciños de Vilameá para demostrar a súa fidalguía ao longo dos séculos xv e xvi. Diego Fernández de *Ginzo* preiteou para demostrala contra os veciños de Vilameá ante a Real Chancelería de Valladolid en 1496 (30 de xullo de 1496) e 1531. Diego Fernández de *Ginzo* o Vello no ano 1538 e seguintes. Diego Fernández de *Ginzo* o Mozo e o seu irmán Álvaro no 1563, 1579 e seguintes.

A mediados do século xviii, no Catastro de Ensenada de Vilouruz, Pedro *Jinzo* consta no Rexistro de Leigos como dono de “un cuarto ferrado de sembradura de primera calidad al sitio de Ouruz”.

Xudán

Parroquia do concello da Pontenova
Lugar da parroquia de Xudán

Poida que esteamos ante un antropotopónimo con base en *Iuda*, nome hebreo variante de Judas. *Xudán* procedería dun nome persoal *Iuda*, *-ane*, IUDANI en xenitivo, de orixe hebraica, aínda que isto non significa necesariamente que se refira á etnia xudía, porque os cristiáns tamén levaban nomes hebreos presentes na tradición bíblica.

De todas as formas, si existían comunidades xudías por todo o territorio galego. M.ª Gloria de Antonio sinala no seu traballo sobre os xudíos en Galicia que no século xiv, na provincia de Lugo, esta poboación se localizaba preferentemente

arredor dos núcleos de Ribadeo e Mondoñedo; de feito, menciónase neste último unha *signagoga* nun documento do arquivo catedralicio mindoniense en 1494.

A primeira mención da forma etimolóxica que deu orixe ao topónimo, “Martin *Iudani*”, procede da colección diplomática do mosteiro de Meira en 1198.

En 1262, cando os monxes do mosteiro de Meira outorgan cartas de poboamento a San Xoán de Lagoa, Xudán e Loboso, encontramos as primeiras atestacións seguras do topónimo. A facenda do mosteiro meirego estendíase tamén polo occidente de Asturias. En San Tiso d’Abres contaba, como indica Sanz Fuentes (1999), con dezasete herdades de pan e viña, parte adquiridas de Mendo Alonso dos Couces, clérigo beneficiado de Santa María Madanela de Xudán. En 1488, “la yglesia de *Judan*” consta no instrumento público para recadar a décima ou subsidio co que sufragar os gastos que estaba a reportar a guerra de Granada (CDCatMondoñedo4).

Ao longo do século xvi, e en distintas datas –1572, 1575, 1593 e 1596–, faise referencia a *Judán* no Catálogo da documentación do século xvi do arquivo da catedral de Mondoñedo. Desde finais do século xvi e ata o xviii encontramos varias referencias a *Judán* (*Santa María Magdalena*; 1567, 1574, 1634), *A Rega de Judán* (1603) e *Judán de Abajo* (1641) en preitos da Real Audiencia de Galicia.

Procede do Portal de Archivos Españoles (PARES) o documento datado en 1677 en que o fiscal e o capitán Pedro García de Estua de Miranda litigan co licenciado Fernando Hurtado de Miranda sobre a retención das bulas de *Santa María de Judán*.

Nos tres primeiros meses de 1697, o prelado mindoniense don Miguel Quijada concede varios foros na freguesía de *Xudán*, segundo dá a coñecer García Paje. O 12 de xaneiro, afora a José da Barreira as herdades de “Requijo, Chousa de San Juan e ermita de San Juan”, da freguesía de *Judán*. O 27 de febreiro, afora a Antonio García o Rego da Trabe, na freguesía de *Judán*.

O Catastro de Ensenada de San Xulián de Vilaboa principia en 1753. No Rexistro de Eclesiásticos achamos dúas referencias á parroquia de *Santa María Magdalena de Judán*. En 1752, recádase información en varias parroquias pontenovesas; o topónimo figura no de San Vicente de Vilameá como *Santa María Magdalena de Judán*, forma que reaparece no Rexistro de Leigos de San Xoán de Rececente e de San Salvador de Vilarmide. Fóra da Pontenova, no Catastro de Ensenada de Santalla de Piquín (Ribeira de Piquín), encontramos, entre os fidalgos non veciños incluídos, a dona Beatriz Miranda y Pedrosa, veciña de *Santa María Magdalena de Judán*.

Entre 1742 e 1776 promóvense catro preitos en que interveñen outros tantos veciños da freguesía de *Santa María Magdalena de Judán*. Localizámoslos en PARES. Ao longo dos séculos xviii e xix, continúan os litixios protagonizados por residentes en *Santa María Magdalena de Judán* e *Judán* que chegan á Real Audiencia de Galicia.

Bibliografía citada

- Amor Meilán, M. (1980). *Provincia de Lugo*. En: F. Carreras y Candi, dir. *Geografía general del Reino de Galicia*. La Coruña: Ediciones Gallegas. Vols. VIII-IX. Edición facsimilar.
- Antonio Rubio, M. G. (2006). *Los judíos en Galicia (1044-1492)*. A Coruña: Fundación Pedro Barrié de la Maza.
- Bascuas López, E. (2002). *Estudios de hidronimia paleoeuropea gallega. Verba: Anuario Galego de Filoloxía. Anexo 51*. Santiago de Compostela: Universidade de Santiago de Compostela.
- Bascuas López, E. (2014). *Novos estudos de hidronimia paleoeuropea galega*. Vigo: Universidade de Vigo.
- Boullón Agrelo, A. I. (2017). Nomes, topónimos e apelidos: camiños de ida e volta. *Guavira Letras 25* [monográfico: *A toponimia em foco: principios, métodos, enfoques*], pp. 34-49.
- Búa, C. (2017). Veigha: léxico e fonética da Galicia prelatina? En: A. I. Boullón, ed. *Estudar toponimia. Aproximacións metodolóxicas e interpretativas*. Santiago de Compostela: Universidade de Santiago de Compostela, pp. 57-79.
- Búa, C. (2018). *Toponimia prelatina de Galicia*. Santiago de Compostela: Universidade de Santiago de Compostela.
- Cal Pardo, E. (2003). *Episcopologio mindoniense. Cuadernos de estudios gallegos. Anexo 28*. Santiago de Compostela: [Instituto de Estudios Gallegos Padre Sarmiento].
- Corominas, J. e Pascual, J. A. (1980-1991). *Diccionario crítico etimológico castellano e hispánico*. 6 vols. Madrid: Gredos.
- Faure, R., Ribes, M. A. e García, A. (2001). *Diccionario de apellidos españoles*. Madrid: Espasa Calpe.
- Ferreira Priegue, E. (1988). *Los caminos medievales de Galicia*. Ourense: Museo Arqueológico Provincial.

- García Morís, R. (2012). Documentos históricos para el estudio de la hidalguía asturiana. El padrón de moneda forera de 1704 del municipio de San Tirso de Abres (Asturias). *Hidalguía* 352-353, pp. 365-434.
- Gómez-Orellana, L. et al. (2008). *Terras de Miranda: patrimonio natural, patrimonio cultural*. Mondoñedo: Asociación Terras de Miranda.
- González Paz, C. A. (2006). O desenvolvemento urbano medieval na costa cantábrica lucense: o nacemento e consolidación da vila de Ribadeo (séculos XII e XIII). *Murguía. Revista Galega de Historia* 11, pp. 17-31.
- LeGA = Varela Aenlle, C. X. (2014). *Contribución ao dicionario galego: o léxico do galego de Asturias*. Tese de doutoramento. Vigo: Universidade de Vigo. Disponible en: <http://hdl.handle.net/11093/130>
- Lence Santar y Guitián, E. (1930). *El mariscal Pedro Pardo de Cela. La Santa Hermandad*. Mondoñedo: (Tip. fr Centro de Acción Social Católica).
- Lence Santar y Guitián, E. (1951). Los lienzos de la antigua provincia de Mondoñedo. *Boletín de la Comisión Provincial de Monumentos Históricos y Artísticos de Lugo* 4 (35), pp. 205-215.
- López Alsina, F. (2013). *La ciudad de Santiago de Compostela en la Alta Edad Media*. Santiago de Compostela: Consorcio de Santiago / Universidade de Santiago de Compostela.
- Mariño Veiras, D. (1983). *Señorío de Santa María de Meira (De 1150 a 1525). Espacio rural, régimen de propiedad y régimen de explotación en la Galicia medieval*. A Coruña: Nós.
- Marqués Valea, X. (2004). *A toponimia de Trabada (Lugo)*. Santiago de Compostela: Xunta de Galicia. Tese de doutoramento.
- Merinero, M. J. e Barrientos, G. (1992). *Asturias según los asturianos del último setecientos. Respuestas al Interrogatorio de Tomás López*. Oviedo: Consejería de Educación, Cultura, Deporte y Juventud.
- Ministerio de Administraciones Públicas. Secretaría General Técnica (2008). *Variaciones de los municipios de España desde 1842*. Madrid: Ministerio de Administraciones Públicas. Disponible en: https://web.archive.org/web/20120628192614/http://www.seap.minhap.gob.es/dms/es/publicaciones/centro_de_publicaciones_de_la_sgt/Monografias0/parrafo/011113/text_es_files/Variaciones-INTERNET.pdf.
- Moralejo Álvarez, J. J. (2008). *Callaica Nomina: estudios de onomástica gallega*. Biblioteca Filológica Galega. A Coruña: Fundación Pedro Barrié de la Maza. Disponible en: http://ilg.usc.es/agon/wp-content/uploads/2010/09/Callaica_Nomina.pdf
- Moralejo Laso, A. (1977). *Toponimia gallega y leonesa*. Santiago: Pico Sacro.
- Navaza, G. (2006). *Fitotoponimia galega*. Biblioteca Filológica Galega. A Coruña: Fundación Pedro Barrié de la Maza.

- Navaza, G. (2009). Parroquias e toponimia. En: F. García Pazos, dir. *A parroquia en Galicia, pasado, presente e futuro*. Santiago de Compostela: Xunta de Galicia, pp. 181-201.
- Navaza, G. (2012). A grafía do fonema prepalatal fricativo xordo en topónimos e apelidos galegos. *Estudos de Lingüística Galega* 4, pp. 169-185.
- Noriega Varela, A. (1928). *Como falan os brañegos. Serie I: locucións, frases, modos adverbiais, unha leria pr'os rapaciños, refráns, cantares i-adiviñanzas*. A Cruña. Nós.
- Otero Álvarez, A. (1977). *Vocabulario de San Jorge de Piquín*. Santiago de Compostela: Universidade de Santiago de Compostela.
- Pardo de Neyra, X. (2006). *De casa e solar coñecidos. Fidalguía e cultura palaciana na Galiza do último milenio*. Vigo: Nigratreia.
- Piel, J. M. (1984). Novísimas achegas à história da tradição antropto-toponomástica mais antiga latina no Noroeste galaico. *Verba* 11, pp. 5-24.
- Piel, J. M. e Kremer, D. (1976). *Hispano-gotisches Namenbuch*. Heidelberg: Carl Winter (HgNb).
- Ramil González, E., Grandío Seoane, E. e Breixo Rodríguez, C. (1999). *Historia de Ortigueira*. Oleiros: Vía Láctea.
- Rodríguez Galdo, M. X. (1976). *Señores y campesinos en Galicia. Siglos XIV-XVI*. Santiago de Compostela: Pico Sacro.
- Saavedra Fernández, P. (1985). *Economía, política y sociedad en Galicia. La provincia de Mondoñedo: 1480-1830*. Santiago: Xunta de Galicia.
- Saavedra Rivadeneyra y Aguiar Pardo de Figueroa, F. de (1674). *Memorial al Rey N. Señor en que se recopila, adiciona, y representa quanto los Coronistas y autores han escrito y consta por instrumentos del origen y antigüedad, descendencia y sucesión, lustre y servicios de la Casa de Saavedra y de la identidad y permanencia de su primitivo solar y estados en el Reyno de Galicia, y de la línea primogénita, recta y troncal de varón de sus poseedores, cabezas y parientes mayores continuada desde los primeros siglos de su más antigua fundación hasta el presente*. Granada. Imprenta Real de Francisco de Ochoa. Disponible en: <https://minerva.usc.es/xmlui/handle/10347/9188>
- Sáez, C. (2005). *La Coruña, fondo antiguo (788-1065)*. 2 vols. Madrid: Universidad de Alcalá.
- Sanz Fuentes, M. J. (1992). Propiedades del monasterio de Santa M.ª de Villanueva de Oscos en Galicia. El hospital de la Santísima Trinidad de A Pobra de Burón (1382-1398). En: *Actas do Congreso Internacional sobre San Bernardo e o Císter en Galicia e Portugal*. Ourense: Mosteiro de Oseira, vol. II, pp. 723-732.
- Sanz Fuentes, M. J. (1999). Propiedades del monasterio lucense de Santa María de Meira en Asturias. San Tirso de Abres. En: *Actas del II Congreso Inter-*

nacional sobre el Císter en Galicia y Portugal. Ourense: [s.n.], vol. II, pp. 853-859.

Sanz Fuentes, M. J. (2002). Apeo de las propiedades del monasterio de Meira en San Tirso de Abres. Año 1543. En: J. M. Gómez-Tabanera, coord. *En torno al bimilenario del Eo. Actas del Congreso Europeo del Bimilenario del Eo*. San Tirso de Abres: Foro cultural del Noroeste, pp. 515-538.

Vázquez Seijas, M. (1973). *Fortalezas de Lugo y su provincia: notas arqueológicas, históricas y genealógicas*. 6 vols. Lugo: Deputación provincial de Lugo.

Yebra de Ares, A. B. (2000). *Pazos y señoríos de la provincia de Lugo*. 2 vols. Lugo: Deputación provincial de Lugo.

Enlaces web de interese

AGON = Asociación Galega de Onomástica. Disponible en: <http://ilg.usc.es/agon/>

AHN = Archivo Histórico Nacional. Consulta a través de PARES. Disponible en: <http://pares.culturaydeporte.gob.es/inicio.html>

ARG = Arquivo do Reino de Galicia. Disponible en: <http://arquivo.galiciana.gal/arpadweb/gl/clasificacionJerarquica/clasificacion.do?idArchivo=4>

Asociación Xenealoxía.org (2012). *Xenealoxia.org*. Disponible en: <https://xenealoxia.org/>

CAG = Instituto da Lingua Galega (2006). *Cartografía dos apelidos de Galicia*. Disponible en: <https://ilg.usc.es/cag/>

CODOLGA = Centro Ramón Piñeiro para a Investigación en Humanidades (2004). *Corpus Documentale Latinum Gallaeciae*. Disponible en <http://corpus.cirp.es/codolga/>

DdD = Instituto da Lingua Galega (2018). *Diccionario de diccionarios*. Disponible en: <http://ilg.usc.gal/ddd/index.php>

DDGM = Instituto da Lingua Galega (2006). *Diccionario de diccionarios do galego medieval*. Disponible en: <http://sli.uvigo.es/DDGM/index.html>

DRAG = Real Academia Galega (2006). *Diccionario da Real Academia Galega*. Disponible en: <https://academia.gal/diccionario>

Galiciana = Xunta de Galicia (2014). *Galiciana. Arquivo dixital de Galicia*. Disponible en: <http://arquivo.galiciana.gal/arpadweb/gl/inicio/inicio.do>

NG = Xunta de Galicia (2004). *Nomenclátor de Galicia*. Disponible en: <http://www.xunta.es/nomenclator/busca.jsp>

PARES = Ministerio de Cultura. *Portal de Archivos Españoles. PARES*. Disponible en: <http://pares.culturaydeporte.gob.es/inicio.html>

RAudienciaG = Arquivo do Reino de Galicia (2001). *Real Audiencia de Galicia [fondo]*. Disponible en: <http://arquivo.galiciana.gal/arpadweb/es.ga.15030.arg/gl/consulta/registro.do?id=2253>

Real Academia Galega / Xunta de Galicia (2017). *Toponimia de Galicia. Galicia nomeada*. Disponible en <https://toponimia.xunta.gal/gl>

TMILG = Instituto da Lingua Galega (2007). *Tesouro medieval informatizado da lingua galega*. Disponible en: <https://ilg.usc.es/tmilg/valida.php>

Fontes documentais

Álvarez Castrillón, J. A. (2013): Cartas de fuero y licencias *ad populandum* del monasterio de Lorenzana. Contribución al Corpus de los fueros rurales de Galicia. *Cuadernos de Estudios Gallegos LX* (126), pp. 85-123.

Arquivo de Conforto = García Paje, M. (2011). *Historia de Conforto*. Viveiro: Lar.

Calendarios Mondoñedo = Cal Pardo, E. (2005). *Tumbos del archivo de la catedral de Mondoñedo. Calendarios. Transcripción íntegra de sus documentos*. Lugo: Diputación provincial de Lugo.

CDCatMondoñedo1 = Cal Pardo, E. (1990). *Catálogo de los documentos medievales escritos en pergamino del archivo de la catedral de Mondoñedo (871-1492)*. Lugo: Deputación provincial de Lugo.

CDCatMondoñedo2 = Cal Pardo, E. (ed.) (2015). *Mondoñedo –catedral, cidade, bispado– na 2ª metade do xv*. Lugo: Deputación provincial de Lugo.

CDCatMondoñedo3 = Cal Pardo, E. (ed.) (1992). *Mondoñedo –catedral, ciudad y obispado– en el siglo xvi. Catálogo de la documentación del archivo catedralicio*. [Santiago de Compostela]: Xunta de Galicia.

CDCatMondoñedo4 = Cal Pardo, E. (ed.) (1999). *Colección diplomática medieval do arquivo da Catedral de Mondoñedo: transcripción íntegra dos documentos*. Santiago de Compostela: Consello da Cultura Galega. (2.ª ed. 2005). Disponible en: <http://gmh.consellodacultura.org/fileadmin/arquivos/publicos/CDMOND>

CDMeira = Domínguez Casal, M. M. (1952). *El monasterio de Santa María de Meira y su colección diplomática*. Tese de doutoramento inédita. Madrid: Universidad Central de Madrid.

CDOscos1 = Floriano Llorente, P. (1981). Colección diplomática del monasterio de Villanueva de Oscos. Primera serie (años 1136-1200). *Boletín del Instituto de Estudios Asturianos* 102, pp. 127-190.

CDOscos2 = Floriano Llorente, P. (1995-1996). Colección diplomática del monasterio de Villanueva de Oscos. Segunda serie (siglo XIII). *Britonia* 2, pp. 9-70.

CDOscos3 = Álvarez Castrillón, J. A. (2011). *Colección diplomática del monasterio de Santa María de Villanueva de Oscos (1139-1300)*. Oviedo: Real Instituto de Estudios Asturianos.

CDOscos4 = Álvarez Castrillón, J. A. (2001). *Los Oscos en los siglos x-xiii. Un modelo de organización social del espacio en la Asturias medieval*. Oviedo: Ayuntamiento de Santa Eulalia de Oscos.

- CDOscos5 = Álvarez Castrillón, J. A. (2009). *El monasterio de Santa María de Villanueva de Oscos. Historia y fuentes*. Vilanova de Ozcos: Concello de Vilanova de Ozcos.
- CME = Catastro do Marqués de Ensenada. *Intendencia de Galicia - Real Intendencia de Galicia*. Expedientes do Catastro de Ensenada das parroquias e coutos de Bogo-Vilaboa, A Pontenova-Vilameá, Conforto, Rececende, Vilaboa, Vilarmide, Viloudriz, Vilouruz e Xudán (1752, 1753). Arquivo Histórico Provincial de Lugo. Tamén dispoñibles en PARES: <http://pares.mcu.es/Catastro/>
- Duro Peña, E. (1996). *Documentos da Catedral de Ourense*. Santiago de Compostela: Consello da Cultura Galega.
- Floriano Cumbreño, A. C. (1949-1951). *Diplomática española del período astur. Estudio de las fuentes documentales del reino de Asturias (718-910)*. 2 vols. Oviedo: Diputación Provincial / Instituto de Estudios Asturianos.
- Ser Quijano, G. (1981). *Documentación de la catedral de León (siglos IX-X)*. Salamanca: Universidad de Salamanca.
- TLourenzán = Rodríguez González, Á. e Rey Caiña, J. Á. (1992). Tumbo de Lorenzana. Transcripción y estudio. *Estudios Mindonienses. Anuario de estudios histórico-teológicos de la diócesis Mondoñedo-El Ferrol* 8, pp. 11-324.

Nomenclátore

Século XIX

- Nomenclátor 1810 = Villarroel Pérez de Baños, J. (1810). *Diccionario nomenclátor de las ciudades, villas, aldeas, caserías, cotos, ventas, castillos, y prioratos de todo el Reyno de Galicia*. Santiago [de Compostela]: por Juan Francisco Montero.
- Nomenclátor 1863-1871 = *Nomenclátor que comprende las poblaciones, grupos, edificios, viviendas, albergues, etc., de las cuarenta y nueve provincias de España, dispuesto por riguroso orden alfabético entre las provincias, partidos judiciales, ayuntamientos, y entidades de población*. 5 vols. Madrid. Imprenta de José María Ortiz, 1863-1871, vol. 3: León a Orense, pp. 405-407.
- Nomenclátor 1891-1895 = Instituto Geográfico y Estadístico. Dirección General (1891-1895). *Nomenclátor de las ciudades, villas, lugares, aldeas y demás entidades de población de España en 1º de enero de 1888*. Madrid: Imprenta de la Dirección General del Instituto Geográfico y Estadístico.

Século XX

- Nomenclátor 1933 = Instituto Geográfico, Catastral y de Estadística. Dirección General (1933). *Nomenclátor de las ciudades, villas, lugares, aldeas y demás entidades de población de España*. Provincia de Lugo. Madrid: Hijos de M.G. Hernández.

- Nomenclátor 1940 = Dirección General de Estadística (194?). *Nomenclátor de las ciudades, villas, lugares, aldeas y demás entidades de población de España*. Provincia de Lugo. Madrid: Barranco.
- Nomenclátor 1960 = Instituto Nacional de Estadística (1967). *Censo de la población y de las viviendas de España de 1960; Nomenclátor de las ciudades, villas, lugares, aldeas y demás entidades de población: provincia de Lugo*. Madrid: INE.
- Nomenclátor 1970 = Instituto Nacional de Estadística (1973). *Censo de la población de España de 1970. Nomenclátor de las ciudades, villas, aldeas y demás entidades de población: provincia de Lugo*. Madrid: INE.
- Nomenclátor 1981 = Instituto Nacional de Estadística (1984). *Censo de la población de España de 1981; Nomenclátor de la provincia de Lugo*. Madrid: INE.
- Nomenclátor 1986 = Instituto Nacional de Estadística (1990). *Nomenclátor de las ciudades, villas, lugares, aldeas y demás entidades de población con especificación de sus núcleos. Lugo: padrón municipal de habitantes, 1986*. Madrid: INE.
- Nomenclátor 1991 = Instituto Nacional de Estadística (1993). *Nomenclátor de las ciudades, villas, lugares, aldeas y demás entidades de población con especificación de sus núcleos. Lugo: censos de población y viviendas, 1991*. Madrid: INE.

Século XXI

- NG = *Nomenclátor de Galicia. Toponimia oficial das provincias, concellos, parroquias e lugares*. Santiago de Compostela: Xunta de Galicia (2003). Disponible en: <https://www.xunta.gal/nomenclator>

Índice xeral

Introdución	5
Explicación dalgúns termos	11
Parroquias e lugares do concello da Pontenova	13
Formas comentadas	17
Abureira, A	17
Acevro, O	18
Aldeguer	19
Arriba da Cova	21
Barreiriñas, As	21
Barreiros	21
Beche	22
Bogo	23
Boucigas, As	25
Bouloso, O	26
Brandiz	27
Cabana	27
Cabana, A	27
Candaedos, Os	28
Casanova, A	30
Castelo, O	30
Castro, O	32
Cerdeiral, O	33
Coirío	34
Conforto	35
Couso, O	36
Cova	37
Currás	37
Chao, O	39
Dodrín	39
Eirexúa	40

Eo	40
Ermida, A	42
Ervelle	43
Figueirúa	44
Figueirúa de Arriba	44
Folgueirúa	45
Fontangordo	46
Fontelas, As	47
Foxacos, Os	48
Foxas	49
Goios	49
Insua, A	51
Labrada	52
Lamarcide	53
Lamelas, As	55
Liñeiras	56
Machuco, O	57
Miranda	58
Mousende	60
Muíños, Os	61
Muiñou	62
Muradoiro, O	62
Navallo, O	63
Neipín	64
Pacios	65
Panturreira, A	66
Parede Nova, A	67
Pedra Bicuda, A	68
Peizais	68
Pipín	69
Pontenova, A	71
Portela, A	74
Pousadoiro, O	75
Prazas, As	75
Puiteiro, O	76
Rececende (San Xoán)	76
Rececende de Abaixo	77
Rececende de Arriba	77

Reguengo, O	78
Riegal	79
Río de Campos	79
Roxas, As	81
Sacada, A	82
Saldoira	83
Saldoiriña	84
Salmeán	85
San Mamede	86
San Paio	87
San Pedro	88
Santalla	88
Santo Estevo de Rececende (Santo Estevo)	89
Santo Estevo	89
Sanxés	91
Selas, As	92
Soutelo	93
Souto de Mogos	93
Teixedais, Os	95
Vale	95
Vale, O	95
Valindarcas	96
Varcia, A	97
Veiga da Cruz, A	98
Veiga da Pada, A	99
Vides	100
Vilaboa	101
Vilameá	103
Vilar, O	105
Vilar das Pedras, O	105
Vilargondurfe	106
Vilarín	107
Vilarmide	107
Vilarmirón	108
Vilarxuane	110
Vilarxuvín	111
Vilaxe	112
Vileimil	113

Viloudriz	114
Vilouruz	116
Xinzo	117
Xudán	118
Bibliografía	121
Bibliografía citada	121
Enlaces web de interese	124
Fontes documentais	125
Nomenclátoreis	126
Índice	129

Sección de Lingua / Seminario de Onomástica

A colección Terra Nomeada da Real Academia Galega e a Asociación Galega de Onomástica ten como obxectivo recompilar e estudar os nomes de lugar dos concellos de Galicia, partindo do *Nomenclátor* publicado pola Xunta de Galicia en 2003, xunto cos principais accidentes xeográficos da zona. Saber cal é a motivación e o significado dos nomes dos sitios onde vivimos e de onde vimos, onde naceron os nosos devanceiros e que acollerán os nosos fillos, faranos máis conscientes da relación co noso pasado, de como se conformou a nosa sociedade, de como é a natureza en que habitamos, a súa fauna e as plantas. Significará identificármonos mellor como sociedade e como pobo e tamén como individuos, pois todos temos a nosa propia vinculación sentimental cos nosos lugares.

Xulia Marqués Valea, doutora especialista en toponimia con ampla experiencia en estudos etimolóxicos e recollida de campo e didáctica da onomástica, é a autora do número 7 da colección Terra Nomeada, correspondente á *Toponimia da Pontenova*. Da súa man, e nesta mesma colección, contamos coa *Toponimia de Trabada*.

Asociación Galega de Onomástica

REAL
ACADEMIA
GALEGA

Asociación Galega
de Onomástica

XUNTA
DE GALICIA

